August Strindberg

Swed
S.9183

SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

FJÄRDE DELEN

KULTURHISTORISKA STUDIER

173366
25/5/22

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

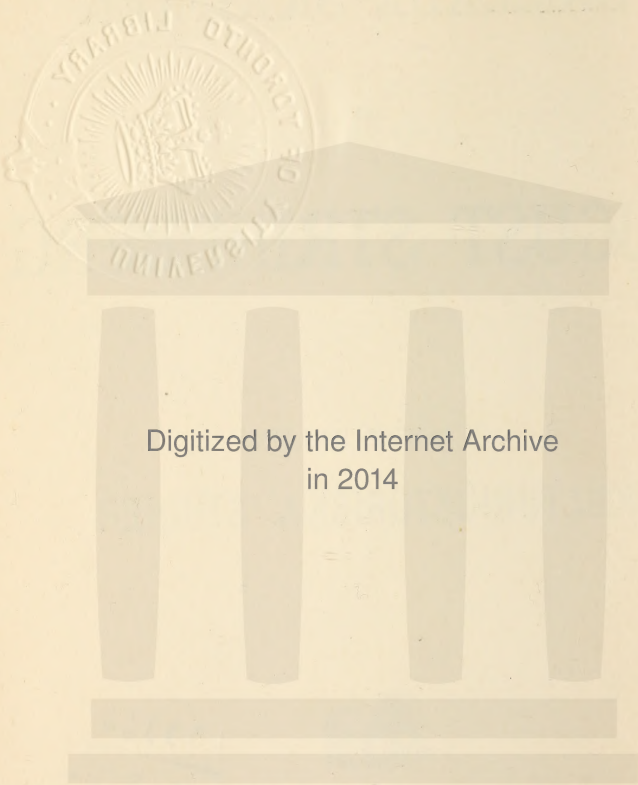

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/samladeskrifter04stri

KULTURHISTORISKA STUDIER

AV

AUGUST STRINDBERG

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1919

GEOGRAFI, ETNOGRAFI, KULTURHISTORIA

Sveriges relationer till Kina och de Tatariska länderna.

(Denna och följande fyra uppsatser äro utdrag ur en avhandling med ovanstående titel som lästes i Franska Institutet [Académie des Inscriptions et Belles Lettres] 1879 av Marquis d'Hervey de Saint-Denys.)

Sveriges samfärdsel med Kina börjar, enligt vad den tryckta litteraturen giver vid handen, redan på 1600-talet.

År 1655 besöktes Kina av den bekante Nils Matson Kiöping, f. d. »Skeppz Lieutnant», vilkens resebeskrivning, utgiven och tryckt av Johann Kankel på Wiisindzborg, utkom 1667 (samma år som Kirchers China Illustrata), tillsammans med en resa till Japan av Oloff Erickson Willman, »Kongl. Maj:ts Skepps-Capitaine».

Titeln på detta sammelverk är: Een kort Beskriffning Uppå Trenne Resor och Peregrinationer, sampt Konungarijket Japan. I: Beskriwes een Resa som genom Asia, Africa och många andra Hedniska Konungarijken, sampt Öijar Medh Flijt är förättat af Nils Matson Kiöping. II: Förstelles thet stoora och mächtiga Konungarijke Japan... III: Beskrefwes een Reesa till Ostindien, China och Japan, gjord och beskrifwen aff Olof Erick-

son Willman. IIII: Uthföres een Reesa ifrån Muscow till China... af een Rysk Gesandt. 4:o. Wisingsborg 1667.

År 1674 trycktes samma böcker och utgåvos 1675 tillsamman med: M. Martinii Historia om thet Tartariske Kriig... 1674. (Övers. av M. Martinii Historia Bell. Tart. Amsterdam 1655.) M. Hemmerson West-Indianiske Reese-Beskriffning... 1674. Kort Berättelse om Wäst-Indien... (1675) och J. Schovten Sannfärdig Beskrijffning Om Konungarijket Siam (1675).

Kiöping är en fullt naiv skildrare, som ännu delar Kirchers' och tidevarvets föreställningar om Kina såsom de vises och lyckliges hemland, oaktat han inträffar därstädes elva år efter mandschuernas uppstigande på tronen.

»China hafwer warit och tillförende skattat för det skönaste / störste och rijkaste Konungarijket uthi heela Werlden / myket Nampnkunnigt aff thess sköne Handwärkare / Inbyggares Snällhet / Klookhet och Lärdom / i synnerhet theras Mandorins eller höglärda Lärare / hwilcka hårdt blifwa förhörde uthi Lagen / Stiernkikare-Konsten / Läkiokonsten; Och när the äro komne till thet Upsteget / skola the aldrig meer gåå / uthan blifwe burne uthi Stoolar. Om detta Konungarijket till att beskrijfwa / skulle een lång tijd behöfwas: Och emädan jag allenast på några Platzer wid Stranden warit hafwer / fan jag ther inthet annat än Landet / förstördt af Tartaren...

The Portugijser hafwa här uthi China een mächta wacher befäst stad, benembd Makaou / uthi hwilcken drifwes mycket stoor Handel: Och äro här många Kloster och Kyrckior / sampt många 100 Chineser /

som de till Christendomen omwendt hafwa; ja Konungen sjelff / som aff Tartaren bortförder bleff, war med heela sitt Huuss döpter; Honom hafwa the kallat Constantinum; Men emädan det föll the Chineser förswårt att uthsäga Constantin / ty begynte the kalla honom Tamtim / (det är iitt stoort Liws).»

(Hoai-Tsong, den siste av Mingdynastien, dödade sig med egen hand efter att ha regerat i 17 år.)

Emellertid kommer Kiöping en annan gång (hans tidsbestämningar äro mycket svävande) till ön Formosa, på vilken holländarne ägde tvenne fästen:

»Här hörde jag att thenne Ertz-Siöröfwaren Kokokhinga är An: 1659 med sin Flotta oförvarandes kommen baak på Landet / och ther med några tusende Chineser infallit / ty landet war honom allestädes öpet / och alla Inwånarena / som icke på Bergen bodde / nedergjordt och ihjelslagit både Ung och Gammal / Qwinnor och Barn / och aff een slump fåt Befästningen Baxambog bort; Sedan kunde han twinga det andra Slottet Zelandia / uppå hwilket war Ståthållare Friedrich Cojet / een Swensk födder / hwilcken währade sig så länge han kunde och hade Kruut och Lood; men det som alldrawärest war / the hade icke färskt Wattn / ... Hafwer han altså måste söckta Fredz-fördrag / hwilcket Chineserna richtigt höllo / till thess the Holländske Skeppen kommo / och hämptade them tädan / förandes them till Battavia.» (Fr. Coyet, svensk född, holländskt sändebud till Japan, befälhavare på Zeelandia på Formosa, blev arresterad efter fästningens uppgivande, men frigavs på Karl XI:s begäran.)

Willman blott passerar kinesiska sjön, men uppe-

håller sig en längre tid i Japan, som han utförligt skildrar.

Av dessa resor och de i noten upptagna översättningarna samt tvenne akademiska disputationer utgöres den svensk-kinesiska litteraturen intill 1731, då ostindiska kompaniet stiftades.

År 1694 presiderar nämligen Harald Vallerius, geometr. prof., vid Jonas Locnæus' angerm. försvar av en dissertation om »Den kinesiska muren»,[1] säkerligen författad av Locnæus. Avhandlingen, som huvudsakligen är byggd på Kircher, Trigaut, Mendoza och Martinius, synes icke innehålla några nya belysningar.

År 1710 presiderar Olaus Celsius vid försvaret av en dissertation om Confucius[2], som han själv författat. Denna avhandling har sitt intresse därigenom, att den i slutet omnämner den då i Kina pågående striden mellan jesuiter och dominikaner rörande de kinesiske kristnes bruk att hålla fester till Kung-Fu-Tse's och förfädrens ära.

En av urkunderna, rörande denna ovan mera omnämnda strid, daterad 1716, finnes i Kungl. biblioteket i Stockholm. Huru den kommit dit, kan svårligen avgöras, dock är icke alldeles otroligt, att den på officiell väg blivit överlämnad. Kansli-kollegiets registratur för åren 1716—17 äro, enligt uppgift, bristfälliga, men det är icke oantagligt, att då regerande Karl XII, som nyss gjort sådant buller i Ryssland och

[1] Murum Sinensem Brevi dissertatione adumbratum... publico comittit Examini J. Locnæus Upsaliæ, 1694.

[2] Exercitium Acad. Confucium Sinarum Philosophum Leviter adumbrans, qvod... sub Moderamine... Ol. Celsii... examini subjicit Olavus Hanning. Hels. Upsala 1710.

Turkiet, nu, sedan Ludvig XIV året förut avlidit, varit ansedd som Europas mest inflytelserike furste av kineserna, som säkerligen ej skilde på katoliker och protestanter, och att plakatet även kommit till Sverige, ehuru det under den rådande villervallan ej blivit registrerat. K. bibliotekets katalog av år 1734 upptager redan handlingen. C. T. von Murr uppger i en monografi Litteræ Patentes Imperatoris Sinarum Kang-Hi, Nürnberg och Altdorf 1802, att detsamma blivit skickat kring Europa. Att kineserna då väl kände Karl XII och svenskarne, skall längre ned visas.

Aktstycket är ett särdeles vackert tryck; ett blad patentfolio i rött med en bård av de kejserliga drakarne, författat på latin, kinesiska och mandschuspråket. Latinska texten lyder:

»Nos Itoury, Voamtaohow, Tchaoticharn, Aulæ Ouintien, et ejusmodi ubi libri conficiuntur, locorum Mandarini, obedientes reverenter Imperatoris mandato, ad omnes qui ex Europa appulerunt, scribimus.

Anno Kam-Hi 45.[1] P. P. Ant:s Barros et Ant:s Beauvolier: anno Kam-Hi 47. P. P. Jose:s Provana / et Raynandus de Arxo de mandato Imperatoris in Europam missi sunt. Multis ab hinc / annis non modo nullum responsum venit, unde verum a falso discerni non potest, sed / etiam confusi rumores afferuntur. Idcirco rursus tradita est Epistola de / ferenda, quam verisimile est pervenisse. Certe quidem cum homines

[1] 1706. Regeringen Kang-Hi börjar 1661. Kang-Hi är icke kejsarens namn, ehuru det användes så, utan snarare hans valspråk och namnet på regeringsperioden. Kejsaren hette Sching-tsu-jin.

a nobis mis / si redierint, et negotia omnino clara fuerint, tunc adhiberi fides poterit. At ni / si homines a nobis missi revertantur, deerit verum fundamentum : et etiamsi / quæcumque epistolæ vel nuntia venerint, omnino credi non potest. Et veriti ne lit / teræ penetrare non possint, has scribimus : his versio europæa adiciatur : omnia typis mandentur : Proregis Cantoniensis sigillo muniatur : non autem claudan / tur : plurimaque Exemplaria omnibus recenter advectis Europæis distribuantur, / quæ ipsi secum asportent. Datum An : Kam-Hi 55 : (1716) 9:a Lunæ die 17:a (Octob. 31).»

De mandato Imperatoris subscripsimus

Kilianus Stumpf. Dominicus Parrenin. Soc. I. Joseph Bandinus. S. I.

(Flere Underskrifter.)

*

Året 1732 öppnar ostindiska kompaniet direkt förbindelse med Kina och fortfor denna intill 1766[1].

Från kompaniets första tider finnes ett litet minnesmärke förvarat i K. B., nämligen ett pass för ut-

[1] Om kompaniets öden och verksamhet finnes bäst att läsa i: Sv. Patr. Sällskapets Handlingar 1. Büschings Magasin. Sv. Fatburen I: 156. Skandia V: 272. Granberg, Göteborgs Historia. En väns bref utur Stockholm 1735, 36. Strö- och Stridsskrifter 1734—38 (på Polit. Ekonomi i K. Bibl.). Göteb.-Magazinet 1759 o. f. Braadska MSS å Uppsala Bibliotek. O. I. C. Directions skrivelser i Riksarkivet samt J. A. C. Hellstenius. Bidrag till Svenska Ost-Indiska Compagniets Historia 1731—1766. Akad. Afh. Uppsala 1860, där värdefulla utdrag ur Braadska MSS. finnas.

gående från Kanton. Som inga anteckningar om fartygets namn eller året funnos måste av texten dessa framletas. Avgångsdagens datum angives sålunda: Kien-Longs sjätte år, tolfte månad elfte dag, vilket blir 1741 den 11 december. Destinationsorten står tydligt utsatt:

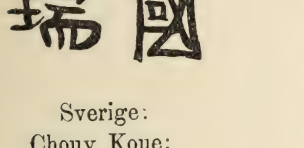

Sverige:
Chouy Koue;

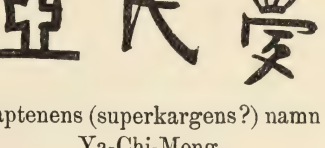

Kaptenens (superkargens?) namn:
Ya-Chi-Mong.

Om man söker i skeppslistorna på hemvändande fartyg under 1742, finner man skeppet Göteborg, kapten Askbom (Ya-Chi-Mong). Skeppets historia tecknas i Göteborgska Magasinet 1759, n:r 2. »Aflade tre besök i Canton och hade för besväret 48 procent första gången, sedan 40, och sista resan att stöta vid Nyelfsborgs fästning den 21 september 1745.»

Som bekant bortauktionerades för kort tid sedan delar av samma fartygs upptagna last. Det förde enligt passet 120 man och 10 kanoner.

De spår som kompaniet lämnat efter sig i litteraturen äro utom stridsskrifterna: resebeskrivningar och akademiska dissertationer.

De förnämsta resebeskrivningarna äro: Osbecks Resa åren 1750, 51, 52, Sthm 1757. Ekeberg, Ostindisk Resa åren 1770, 1771. Sthm 1773. Wallenbergs Min Son på Galejan, 1768—71, Sthm 1781. Toréns brev till Linnæus,

utgivna först tillsammans med Osbecks Resa och sedan på franska tryckta i Milano 1771. Dessutom har man i Vetenskapsakademiens handlingar under dessa år många meddelanden av kompaniets skeppsläkare och präster, men synnerligast av kapten Ekeberg, vilken förde Fredrik Adolph och Stockholms Slott till Kanton samt hedrades med præsesbefattningen i Vetenskapsakademien. Han har utgivit en kort berättelse om den kinesiska lanthushållningen, Sthm 1757. (På tyska, Rostock 1765. På franska, Milano 1771.) Han nedlade præsidiet med ett tal »Om havets strömmar». Osbecks resa är hållen i en ädel och angenäm ton samt är synnerligen sakrik, vadan den blivit överflyttad till främmande språk[1].

Wallenberg däremot, vilken i egenskap av författare och humorist framför allt måste vara ny och underhållande, vårdar sig ej om att beskriva det dåliga landet, på vilket han är ond, därför att det blivit så berömt, utan hänvisar till Osbeck och ger slängar blindvis till alla Kinabeskrivare under kap. 10, »Om fel i Adderingar».

Att Linnæus skulle begagna sig av de nya materialsamlingar, som erbjödos genom förbindelsen med Kina, var att vänta, och han begagnade dem grundligt. En tysk lärd, den ovan omnämnde v. Murr, ville år 1776 överraska Linnæus med några upptäckter, som han gjort i kinesernas stora naturalhistoria, Pen-Tsao, varpå han erhöll följande lika överraskande svar:

»Video ex tuis, Opus hist. nat. sinicum etiam (!) esse apud vos in Germania. — Habui idem ultra 20

[1] Reise nach Ostindien und China. Rostock 1765. På engelska, London 1771.

annos, fasciculis ultra 30. Misi cum Alströmio hoc, unico tomo, in Sinam, ut verteretur in linguam latinam, et recepi. Titulus convenit cum illo a Te dato. — — — Forte hic liber Chinensis plantas illustraret, quod maxime in uotis esset. Vale, faue. Upsaliæ, 1776. Mart 22.»

Alströmers översättning gick med det övriga till England, men urskriften tör ha stannat och genom Vetenskapsakademien blivit överlämnad till K. Biblioteket, där den nu finnes (om det är samma exemplar). Dess titel är Pen-Tsao-Kang-Mou, Allmän översikt över Naturalhistorien, 52 fasc. i 39 vol. tryckt 1734 u. o. Denna bok, som är Kinas naturvetenskapliga Codex, är första gången utgiven 1596 och kompilerad från äldre författare av Li-Schi-Tchin och dennes son Li-Kian-Yuan. De två första volymerna innehålla, utom flera företal och register, ett slags »Systema Naturæ» i bilder, varav första delens äro kolorerade i Kina. Det är en blandning av reda och vild oreda i detta system, men där spåras dock en grundidé, som håller allt tillsamman: man trevar på utvecklingsteorierna. Den första figuren är Guld, den sista en Apa, kallad Fi-Fi. Djuret står upprätt, har människoanlete, långt huvudhår, som räcker ned över svansen; motsvarar något av våra föreställningar om »den felande länken». (Mongoler och tibetaner berömma sig av sin härkomst från en stor apa kallad Sarr-Metschin, angivande sig därmed vara jordens äldsta folk. I dessa folks gamla historia uppgives ursprunget från apan såsom alldeles avgjort. Jämför Klaproth, Verzeichniss der chines. und mandshuisch. Bücher und Handschrift. der Kgl. Bibliotek zu Berlin. Berlin 1822.) Wells

Williams skriver emellertid om djuret i sitt lexikon »A kind of ape, found in China-India and the south-west of China, of which strange stories are told; it is probably a hairy variety of the »mia» or »orang», of a black colour, with very large lips; it is described as carnivorous and four or five feet high.»

Systemet har följande utseende:

MINERALRIKET.

Metaller; Ädla stenar; Stenar; Salter. (Under ädla stenar anträffas korall och pärlemor.)

VÄXTRIKET.

Örter; Sädesslag; Köksväxter; Vattenlegymer; Svampar; Fruktträd; Trädslag;

Örterna indelas i: Bergörter, Välluktande, Ängsörter, Giftiga, Slinger-, Vatten- och Stenörter, Mossor, Ogräs. Sädesslagen i: Hampa, Korn, Ris, Hirs, Majs. Köksväxter i: Skid-, Lök- och Starka (Rättika), Mjuka och Lätta (Laktuk), Gurkor och Legymer. Vattenlegymer (Tångarter). Svampar. Fruktträd i: De fem fruktträden, Bergfrukt, Utländska (Palm), Kryddväxter, Meloner, Vindruvor, Sockerrör, Vattenfrukter (Vattenkastanje). Trädslag: Välluktande, Prydnads- (Utan grenar), Buskiga (Valde luxuriantes), Parasiter, Bambu.

DJURRIKET.

Insekter, Fjälliga, Skaldjur, Fåglar, Fyrfotingar.

Insekterna indelas i: de som födas med förvandling, utan förvandling och Vatteninsekter (Grodor, Sniglar, Vattenspindlar, Tusenfot). Fjälliga: Drakar, Ormar, Fiskar med fjäll, Skinnfiskar.

(Ett fossilt älgkranium står under »drakar». Under »ormar» iakttages en med rudimentära fötter. Till skinnfiskar höra räkor, maneter, bläckfiskar.)

Skaldjur: Sköldpaddor, krabbor och snäckor. Fåglarna: vattenfåglar, hönsfåglar, skogsfåglar, bergsfåglar (hök, örn). Fyrfotingar: husdjur, vilddjur, gnagare, apor.

*

Samtidigt med resorna pågår disputationslitteraturen, där alla stridsfrågor mellan de kristna och kineserna ånyo behandlas. Endast en av författarna har dock vågat sig på studiet av språket, nämligen Bengt Svenonius V. Gothus. Concionator Societ. Ostind., vilken under själve Sven Brings præsidium år 1748 i Lund försvarar en gradualdissertation De Prærogativis imaginariis literarum Chinensium. Författaren står ännu på Bayers och Fourmonts ståndpunkt och håller på det ideografiska, eller anser kinesiska skriftspråket rent hieroglyfiskt. De kinesiska typerna, troligen de första i Sverige, äro dåliga[1].

[1] Övriga kända Disp. äro U. Lagerlöff: De Wolfii Sententia de philos. Chinens. Lund 1737. Israel Reinius: Anmärkningar samlade under en Resa till China. Åbo 1749. (Ebbe Bring och) B. Darin: De idololatria Chinensium ex occasione simulacrorum in Musæo Stobæano-Carolino. Lund 1765. M. Norberg: De regno Chataja. Lund 1790—95. C. P. Thunberg: Fauna Chinensis. Uppsala 1813. (G. Knös), F. N. Changuion: Hypomnemata de Imperio Tçhong-Koué, Græcis atque Romanis Serico Vocato. Uppsala 1823.

Emellertid har den kinesiska smaken blivit rådande i Europa, och alldenstund leran var det materiel, som bäst lämpade sig för de rullande formerna, blev keramiken tidens konst. Porslinsfabriken i Meissen under Böttger utbreder rococon, som snart går in i skulpturen, arkitekturen och måleriet.

Bellmans 22:dra Epistel »Til the nybyggare på Gröna Lund» är ett roligt återgivande av en rusigs betraktelser över kinesiska porslinsmålningar. »Man ser uti frusande floder en skönhet kasta sina pärlor ... vad — kasta, säger jag? Ja, med snövita fingrar, som tävla i glans med de orientaliska pärlor. De gyllene fiskar i Kina uppstiga i svavelgul ånga utur berlinerblå katsor, fästade med rosenröda bandvippor... Vad säger jag? Skördemännen på åkrarne i det rika Indien kunna knappt i sina små glimmande jackor förliknas med de violetta silverax, som skördas av deras agatliar. Dryckeskärlen vid de sorlande bäckar finnas uti kastanjeträn högt uppsatta med konstigt virkade förlåter. Herdinnor i nopkin och gingan, med solhattar av pärlemo, gunga i pomeranströn och uppfylla luften med tjusande röster. Där kostar ett glas av stora Mogols aftonfinkel, älskelige bröder, cirka fem tolftedels svenskt halvöre; och av det kejserliga myrbrännvinet, som främmande gesanter undfå vid avskedstagandet, älskelige bröder, för en vitten får man så mycket, så att

Glasen darra mellan knogen.

— — — — — — —»

Såsom kuriosum kan även anföras att Gustav III under sin vistelse i Rom blivit, vid ett besök i Propagandans tryckeri, uppvaktad med vers på 46 språk,

varav kinesiskan är ett. Lovsången är författad av Oxenstjerna.

I Sverige bildar Kina slott slutet på kineseriet såsom mod.

Johan Eric Ringström fortsätter de allvarliga arbeten, som Linnæi lärjungar under Ostindiska kompaniets dagar börjat, och blir Sveriges förste sinolog. Född i Roslagen 1746, åtföljde han sina föräldrar till Stockholm, där fadern såsom källarmästare samlade förmögenhet. En tillfällighet gör denne bekant med en fransk officer, som råkat i förlägenhet och vilken han understöder. Till tacksamhet medför fransmannen den unge Johan Eric, då student i Uppsala, till Frankrike, där denne fick anställning vid ett artilleriregemente, varifrån han snart tog avsked och började studera kinesiska och japanska språken under De Guignes' ledning. Hemkommen, tjänstgjorde han i K. Biblioteket och dog 1819, sedan hans dyrbara boksamling blivit förskingrad.

Den okände biografen, som 1827 utgav R:s Chinesiska Rikets Kejsarehistoria, uppger, att han skulle ha efterlämnat ett japanskt och svenskt samt ett kinesiskt och franskt handlexikon, och att han till svenska översatt en kinesisk roman: Dygdens och Kärlekens belöning. Intet spår av dessa arbeten har av förf. kunnat återfinnas; däremot äger K. Biblioteket följande handskrifter:

Chinesisk Grammatika, 4:o, 76 blad. Halv Marocco med guldpr. Tillägnad kronprinsen Gustav Adolf (G. IV A.). Grammatikan är som handskrift ovanligt vacker, men är, i strid mot kinesiska språkets anda, uppställd efter de europeiska språken med artificiella deklinationer och konjugationer.

Tillägnan är, enligt den tidens begrepp, obetydligt servil och antyder intet ordenssökeri.

Chinesisk Ordbok av Tit. Joh. Eric Ringström, 1813. (Jacob Åkerman. Vändskaps Souvenir.) 4:o, 42 blad.

»Denna Dictionnaire, innehållande endast åtta hundrade ord, är dock tillräcklig till biträde för att författa skrift i alla ämnen utom mathematique, astronomie och medicinen.»

Ordboken är från latin till kinesiska och kunde vara den uppgivna franskkinesiska. Inköptes på Åkermans auktion 1851, för 1 rdr 36 sk., jämte följande, som kostade 16 sk.

Dictionnaire på Caraibiska och Svenska. N. B. Conseptet. (2:dra bl. innehåller denna anteckning: Dict. på Caraib. och Svenska samt Sv. och Caraibiska förf. av J. E. R. Sthm år 1806.)

Dedic. till överståthållaren S. av Ugglas, vilken sålunda torde ha fått ett renskrivet exemplar. Konceptet innehåller 16 bl. 4:o.

På 1800-talet härleder sig den svenska kinalitteraturen från de expeditioner, som flottans fartyg företaga dels i vetenskapliga, dels i nautiska avsikter, samt från privata handelsexpeditioner. Düben, Andersson, Skogman och Bæckström hava lämnat skildringar från sådana expeditioner, bland vilka Skogmans från Fregatten Eugenies världsomsegling framstår genom angenäm stil och humana omdömen.

H. Annerstedt och C. F. Liljewalch, vilka i och för inledandet av handelsförbindelse uppehållit sig längre tid i landet, hava avgivit sakrika rapporter[1].

[1] G. W. v. Düben: Resa till Kap, Ostindien och Kina åren 1844—46. Stockholm 1847. (Med bark-

Till Taiping-litteraturen har det kanske mest värdefulla bidraget lämnats av en svensk, nämligen Theodor Hamberg, missionär från Evangeliska Sällskapet i Basel, vilken utgivit en översättning av en skrift uppsatt av rebellchefens släkting Hung-Jin, innehållande Siu-Tsuens biografi och berättelse om insurrektionens begynnelse. Boken utkom på engelska i London 1855 och heter: The Chinese Rebel Chief, Hung-Siu Tsuen; and the Origin of the Insurrection in China.

*

Kinesernas kunskap om Sverige kan naturligen icke vara stor, men är dock större, än man vore böjd

skeppet Prins Carl, utrustat av Godenius & comp., Lovén & comp., Frestadius m. fl.) C. F. Liljewalch: Chinas Handel. Stockholm 1848. C. Ax. Egerström: Borta är bra, men hemma är bäst. Berättelse om en färd till Ostindien, Nord-Amerika, Kalifornien, Sandwichsöarne och Australien åren 1852—57. (Innehåller skildringar om kineserna i Kalifornien.) N. J. Andersson: En världsomsegling 1851, 52, 53. Stockholm 1853, 54. (Fregatten Eugenie.) C. Skogman: Fregatten Eugenies Resa omkring Jorden åren 1851—53. 1, 2. Stockholm 1854, 55. Anon: Dagbok hållen å Hans Maj:ts Fregatt Eugenies Jordomsegling åren 1851, 52 och 53. Av en ombord varande Båtsman. Sölvesborg 1854. (Brochyr). A. Bæckström: Ett Besök i Japan och Kina... Stockholm 1871. H. Annerstedt: Bilder från fjärran länder. (Framtiden, 1871.) Svenskt Handelsarkiv 1876, 77 innehåller konsulsrapporter från Shanghai. — Loggboksanteckningar under en Jordomsegling med Freg. Eugenie 1851—53. Bearb. och utg. av C. M. Ekbohrn. Sthm 1856.

att tro. Medeltidens utmärktaste personlighet i Sverige, och kanske den som mest gjort svenska namnet känt och hedrat i utlandet, fru Birgitta, var redan på 1600-talet känd av kineserna, åtminstone de kristne. Piemontesaren, jesuiten Alfonso Vagnoni, vilken åren 1605—40 vistades i Kina, utgav där en helgonhistoria på landets språk (kallad: Thiandschu-sching-kiao-sching-ching-schy), vars sjunde häfte innehåller levnadsteckningar över åtskilliga helgon, varibland även Birgitta. Någon annan egenskap än den av »helgon» (hon avlade kyskhetslöftet efter att ha fött åtta barn till världen), har väl icke författaren, vilkens bok ej stått till vårt förfogande, framhållit.

År 1712 företog en kines, Tu-Li-Chen, tillsammans med en kalmuckisk furste en resa genom Sibirien och Ryssland, över vilken resa Tu-Li-Chen skrivit en berättelse, som, i sammandrag översatt, meddelas i Sammlung Russischer Geschichte. I. S:t Petersburg 1732.

De anlände till Jenisseisk, om vilken stad berättas: »Sie enthält etwa 1,000 Häuser, 8 Kirchen, und 800 Mann Besatzung. Das Clima ist sehr kalt, und man kann von dorten in 30 Tagen biss an das grosse Eyss-Meer reisen.» Därifrån begåvo de sig till Makowskoi; där träffa de en svensk general, Ya-na-Eul, vilken de högligen berömma. Denne jämte flera svenska officerare befunno sig där i fångenskap, och var denne Ya-Na-Eul ingen annan än G. Kanefehr, enligt Ennes, konung Karl XII:s egen generaladjutant[1]. Han blev fången i Ukraine 1709; fördes först till Tobolsk, sedan till Jenisseisk och slutligen

[1] Jfr Nordberg, flerestädes.

till Irkutsk. Återkom 1722; kommenderades på Nyslott, reste sedan 1729 till Polen och försvann ur historien.

I Tumin eller Törgöt och Nershinsk träffade de även svenska officerare. Då de från Kasan återvände till Tobolsk, träffade de Sibiriens guvernör Gagarin, som anlände från Moskva. Denne berättade, att tsaren vunnit stora segrar över svenskarna, visade en planritning till Petersburg, berättade om orsaken till kriget, om slaget vid Narva och den omväxlande krigslyckan. Konungen i Sverige hette Ka-Lu-Losch (Carolus). Han var 33 år gammal och hade sitt residens i Se-Ti-Ko-Eul-Ma (Stockholm). Gagarin berömde Si-Fey-Ye-Se-Ko (svenskarna) och deras vänner Fu-Lan-Tsu-Tse (fransmännen), vilka enligt hans berättelse verkligen givit svenskarna hjälp.

Kineserna gåvo tillbaka en beskrivning på Ayuka Chans Residens; och få av guvernören veta, att Ayuka skickat tsaren 10,000 man, av vilka 3,000 blivit på en gång slagna av 300 svenskar. Det där är ju rätt artigt. Och ändå tror man icke på Narva!

Att kineserna även kunnat få sina underrättelser direkt från Sverige torde framlysa av Lorenz Lange's: Tagebuch Zwoer Reisen, welche in den Jahren 1727, 1728 und 1736 von Kjachta und Zuruchaitu durch die Mongoley nach Peking gethan worden. Leipzig 1781 (omtryckt flera gånger på flera språk).

L. Lange var född i Stockholm och hade som löjtnant kommit till Ryssland. Då Peter I skulle anlägga lustslottet Petershof vid Finska viken, blev Lange, för att ombesörja den kinesiska dekoreringen, år 1718 jämte engelske fältskären Thomas Garwin

skickad till Kina. Kejsaren blev mycket nöjd med hans utförande av uppdraget och utnämnde honom till resident i Peking. Något vidare om L:s öden känner man ej.

Bland svenska produkter är järnet bäst känt av kineserna (numera även Jönköpings tändstickor). Liljewalch berättar, att skeppet Prins Carl medförde prov på svenskt järn till Kanton och att några gamla smeder därstädes, som levat sedan Ostindiska kompaniets dagar, igenkänt detsamma och därvid yttrat: »Hau, Hau, Hauti, Sui-Tai, skönt, skönt, oöverträffligt, svenskt,» tilläggande, att de sedan lång tid varit ovane att begagna detta ämne. Yngre smeder kallade det »Káng» (stål).

Den »Freds-, Vänskaps- och Handels-Traktat», som emellan Hans Maj:t konungen av Sverige och Norge å ena samt kejsardömet Kina å andra sidan avslöts i Kanton d. 20 mars 1847 och är undertecknad C. F. Liljewalch och Tsi-Yeng (Ki-Ying), vicekonung i Kanton[1], innehåller endast bestämmelser rörande handeln, dock torde art. XXX kunna anföras såsom bevisande att icke alltid europeerna uppträtt så taktfullt mot kinesiska myndigheter.

»Sveriges och Noriges samt Kinas högre myndigheter skola, vid deras brevväxling med varandra iakttaga jämlikhet i ordalag och formen av ömsesidigt meddelande (chau hwui). — — — Då den ena styrelsens lägre myndigheter vänder sig till den andras högre myndigheter, skall sådant ske i form av memorial (schin chin). Enskilde personer skola då de

[1] Tsi-Yeng's porträtt finnes i Liljewalch: Chinas Handel. Han var en stor diplomat och spelade en viktig roll under opiikrigen.

vända sig till högre myndigheter, begagna stilen av ansökning (p i n c h i n g).»

Sveriges historia och geografi äro icke heller alldeles främmande för kinesen. Kungl. Biblioteket och Göteborgs museum äga nämligen en »Universalgeografi», där även C h o u i - K o u e (Sverige) och N o - E u l - O u a (Norge), äro hedrade med en plats Kartan är riktig och texten, 3 och ½ blad, stor 8:o, delvis riktig med åtskilliga små fantasier.

Göteborgs-exemplaret innehåller följande anteckning:

»Yín vân t'schi liå», det är: Havsrundens beskrivning i allmänhet. Detta verk är en Universalgeografi och Historisk Statistisk beskrivning över alla världsdelarna, författad av Hans Excellens Sy-Ki-Yi av Wútài i provinsen Schangsi år 1851, Löjtnant-Guvernör över provinsen Foh-Kien. Hong-Kong i November 1851.

A. Elgqvist.

Titeln är överensstämmande med frontispisens, men tryckåret uppgives där till Tao-Kuangs 29, vilket blir 1849 (Tao-Kuang 1820—50).

Dessutom uppgivas två herrar Pi-Sing-Tsuen och Lieou-Yo-Po till höger om titeln, där författarens eller utgivarens pseudonym (vanligen tagen efter ett bibliotek eller en boklåda) brukar ha sin plats. Boktryckarens namn är Tao-Chu (på vanlig plats till vänster); »Tao-Chu förvarar stockarna». Om bokens tillkomst har kyrkoherden Anders Elgqvist i Tranemo[1] benäget meddelat följande, som han inhämtat under

[1] Om Elgqvist se uppsatsen: Svenska Missionärer i Kina.

sin med bokens utgivande samtidiga vistelse som missionär i Kina.

»Bokens författare är, såsom jag antecknat, Sy-Ki-Yi, som på den tiden var s. k. löjtnant-guvernör i Fokien. Hans namn förekommer icke på titelbladet, men i slutet av det sista av de fyra företal, med vilka boken blivit försedd. Att andra personer blivit namngivna härrör därav, att flere av författarens vänner genomgått manuskriptet och sökt göra själva språket så elegant för kinesiska lärdes ögon som möjligt (vilket efter i kinesiskan utmärkt lärde europeers omdöme var detsamma, som att göra boken så svårläst som möjligt). — — — Boken trycktes på Sy's egen bekostnad och fanns till salu endast i Fuh-chow hos hans kommissionärer — — —.»

Efter Chinese Repository Vol. XX april 1851 meddelar samma författare vidare:

»År 1844 var Sy-Ki-Yi uti Amoy och gjorde bekantskap med en amerikansk missionär Abeel, vilken visade honom en samling kartor över hela jorden (sannolikt en större atlas). Herr Abeel gav honom samtalsvis så många underrättelser, som han kunde, vilka guvernören efter hemkomsten antecknade, samt jämförde uppgifterna med dylika i samma ämnen, som han erhöll av andra utlänningar, för att själv söka pröva och bedöma deras sanningsenlighet. Detta uppgiver han själv i sitt företal. Det tros och uppgives även att en ung kines som i fyra år varit i Amerika och där lärt engelska, samt genomgått en skolkurs, medfört elementarböcker i historia och geografi, samt muntligen översatt från dessa böcker, meddelat Sy en del av de uppgifter, som han i boken infört.»

Boken är verkligen ogement svårläst och skulle varit omöjlig att översätta, om ej nomina propria varit understrukna.

Sverige beskrives såsom föga odlat. »Hungersnöd och frost inträffa alltför ofta.» »Svenskarna äro kända för att vara ett upproriskt släkte.» Vasa heter genom en ofrivillig metatesis Sa-Va. Ki-Li-Sse-Ti-No (Kristina) beskrives så: »moraliskt svag, älskade vetenskaper och studier; älskade icke de bittra krigen. Hon överlämnade regeringen åt sin frände Kia-Eul-Lo-Sse (Carolus).» Och på annat ställe: »Pe-Eul-Na-To-Ty (Bernadotte), Fo-Lang-Sy (Fransman): stor härförare, klok, lagom framåtskridande, lagstiftande, ordnade militärväsendet förträffligt. Antog även namnet Carolus. Är nu konung. Västra gränsen Norge, som ursprungligen tillhört Ta-Koue (Danmark), förenades med Sverige på Wienkongressen. Högst lyckliga tjugu år.»

Philipp Johann von Strahlenberg, hans karta och beskrivning över Asien.

Över Strahlenbergs stora arbete: Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, har mycket damm under tidernas lopp fallit och det är icke utan möda man genom hopar av oriktiga uppgifter kommit till följande detaljer rörande arbetets tryckning och utgivande[1].

Boken trycktes i Leipzig första gången 1730. Kartan är graverad av P. J. Frisch i Berlin och planscherna av F. H. Frisch sammastädes. (Utkom även i Leipzig 1730[2] under titel: Historie der Reisen in Russland, Sibirien und der grossen Tartarey. 4:o.)

Andra upplagor av detta arbete äro:

An Historico-Geographical Description of the North and Eastern parts of Europe and Asia. London 1738. 4:o.

Description Historique de l'Empire Russien. Amsterdam (Paris) 1757, 2. vol. 12:o.

Nueva Descripcion geographica del imperio Ruso, en particular y en general. Trad. del Francés. Valencia 1786. 4:o.

[1] Åtta mot varandra stridande uppgifter hava stått till vårt förfogande. I Benzeliernas Brevväxling förekommer åtskilligt om utgivandet.

[2] 1755 enligt Heinsius och enligt Die Literatur über die Polar-Regionen der Erde.

Författaren till detta verk, Philipp Johann Tabbert, sedermera adlad von Strahlenberg,[1] var född i Stralsund 1676. Föräldrarna voro lantränтmästaren Isr. Tabbert och Maria Klinkow. Tidigt ingick han på den militära banan; blev volontär vid Machliers regemente 1694, korpral samma år; förare 1695, underkonduktör vid Fortifikationen 1697, löjtnant 1698, regementskvartermästare vid Södermanlands regemente 1701, kapten 1703. Adlades 1707. Fick vid hemkomsten 1723 överstelöjtnants karaktär. Död 1747, ligger han begraven i Getinge kyrka i Halland. Strahlenberg utmärkte sig rätt ofta under kriget[2], deltog i slaget vid Pultava och blev fången vid övergången av Dniepern samt därpå förd till Sibirien. Där kvarblev han i tretton år och återkom arm och sjuklig till fäderneslandet. Hans arbete, som både berör historia, geografi, etnografi, arkeologi och filologi[3], väckte rättvis uppmärksamhet i hela det lärda Europa. Det citeras och omnämnes i Petersburgs Akademis Handlingar, i franska Vetenskaps-Akademiens Mémoires, i Philosophical Transactions; omnämnes och bedömes i Journal des Savants, skattas högt i Acta Literaria, översättes 50 år efter sitt första uppträdande och anföres ännu 1816 av Alexander von Humboldt i dennes Vues des Cordillères.

[1] På titeln till sitt stora arbete skriver han sig Philipp Johann von Strahlenberg, varföre förf. bibehållit detta skrivsätt, oaktat Stjernman, Låstbom, Gezelius, Ennes, Biogr. Lex. och Anrep hava annat.

[2] Se: Utkast till en historia om Kongl. Södermanlands Regemente, Stockholm, 1786—94.

[3] Ebert kallar det: Ein in linguistischer Hinsicht sehr wichtiges Werk.

Av större intresse torde dock den arbetet åtföljande kartan[1] vara, i vilken författaren framlade resultaten av sina egna på stället gjorda forskningar och andras, dem han inhämtade under sina resor.

Vid själva det kartografiska arbetet hade han hjälp av kapten Joh. Anton Matérn vid Fortifikationen, vilkens namn, ehuru det är utsatt i kartans nedre kartousch till höger, dock råkat i förgätenhet och nästan aldrig nämnes bredvid Strahlenbergs[2].

Deras sätt vid kartans utläggning under stor brist på både instrumenter och andra hjälpkällor är ganska sinnrikt. Grunden varpå de byggde var de franska geografernas glob, där första meridianen går genom Ferro, och där Tobolsk ligger under 90° long. (Av särskilda anledningar flyttar Strahlenberg den till 88° long.) Sitt vidare förfaringssätt skildrar förf. på följande sätt. »Då jag nu tillbragt den största delen av min fångenskapstid i Tobolsk och även förfärdigat min första karta därstädes, så har jag tagit besagda stads grad till min första meridian, och från denna såväl åt öster som väster sökt tvenne andra huvudmeridianer, nämligen den i väster genom Moskwa, dit icke allenast den rakaste vägen från Tobolsk blivit uppmätt av oss svenskar, som ofta bereste den, utan hava vi också genom de förmörkelser, som under vår fångenskap förefallit, observerat distanserna emellan

[1] En i fotolitografi utförd kopia av densamma medföljde geografiska sektionens tidskrift 1879 n:r 6, utgiven av svenska sällskapet för antropologi och geografi.

[2] J. A. Matérn, nobil. v. M., f. 1683 i Stockholm. Konduktör vid Fortifikationen 1704. Löjtnant 1708. Blev fången vid Dniepern och vistades sedan mest i Tobolsk. Återkom 1722 och avancerade till överste. Förestod fästningsarbetena vid Oxdjupet. Dog 1767 el. 68.

Hamburg, Moskwa och Tobolsk och därigenom kollationerat förbemälde mätningar. På sådant sätt har jag fått Moskwa ackurat på 60° long. Vad nu den andra huvudmeridianen i öster beträffar, så har jag bekommit den genom tillförlitliga berättelser från missionärerna i Kina, nämligen att den sista ryska gränsstaden mot det kinesiska eller östra Tartariet, huvudstaden i Daurica, som heter Nerschinsk, ligger i det närmaste på samma meridian eller longitud som kinesiska residensstaden Peking. Och då icke allenast vägen från Tobolsk... blivit uppmätt, utan även longitudo mellan Tobolsk och Tomsk genom förmörkelser av oss blivit befunnen vara en timme och tio minuter och även därjämte hela vägen fram till Nerschinsk ofta blivit av svenska landsmän berest; så har genom dessa mätningar och resor hela avståndet från Tobolsk till Nerschinsk, vilken såsom nämndes ligger under samma meridian som Peking, blivit kollationerat och tämligen riktigt befunnet.»

Det är huvudsakligen trenne punkter som Strahlenberg berömmer sig av att hava närmare bestämt och därvid gått om sina föregångare, nämligen: Kaspiska havet, Nova Zembla och Asiens nordöstliga udde med Kamtschatka. Uppgifterna om Kaspiska havet erhöll han dels av envoyén Fabritius, som flera gånger varit svensk minister i Persien, dels från svenska deltagare i den expedition, som under Alexander Beckewitz företogs utmed östra sidan av Kaspiska havet, varvid denne satte upp en hel dragonskvadron av svenska fångar under befäl av Caspar v. Frankenberg. Rörande Nova Zembla försäkrar författaren, att han av pålitliga personers utsago blivit till fullo övertygad om att den sammanhänger i öster med

fasta landet, dels genom isberg, dels genom ett näs. Denna Strahlenbergs mening behöva vi nu icke jäva. Vad åter den nordostliga delen av Asien beträffar, torde väl icke vara opåkallat, om vi något längre uppehålla oss vid historien om dess bestämmande och kartläggning.

Den äldsta karta över Sibirien finnes i Ortelii Theatrum Orbis terrarum. Denna grundar sig på sagor och gissningar; kartan kallas Tartariæ, sive Magni Chami regni typus. Här ser man bl. a. Juda 10 stammar omkring floden Ob ända upp till 82° n. lat. I öster avtager landet hastigt ända till 60° n. lat., vid vilken grad yttersta udden enligt Plinius ännu kallas Promontorium Tabin. Amerikanska landet är ganska rätt placerat, men efter gissningar.

Mellan Ortelius och Mercator äga inga större förändringar rum med Asiens karta. Sundet mellan Asien och Amerika kallas dock efter år 1500 och sedan långt fram i tiden Fretum Anian efter det så av spanjorerna benämnda amerikanska landet. Mera utförlig blir dock Nicolaes Witsens år 1687 i Amsterdam utkommande Nieuwe Landkarte van het Noorder en Ooster deel van Asia en Europa. Det är denna karta (jämte Delisle's) som är Strahlenbergs närmaste föregångare och som han också börjar med att kritisera för att själv få sig sin plats. Korrigerad och tillökt (antagligen av Witsen själv) finnes denna karta i Isbrand Ides 1697 utkomna resa från Moskwa till Peking, och det är endast genom denna senare vi ha varit i tillfälle att få en föreställning om Witsens, som är sällsynt. Här på Ides karta är Kamtschatka första gången antytt, då det upptäcktes av ryssarna 1690. Förr förväxlades detta med det av

holländarna upptäckta och på kartorna kallade Jedso, vilket namn länge bibehålles på Kamtschatka.

I geografiens historia fördunklas dock Witsens arbete av det samtidiga Delisle'ska, som utkommit första gången 1700, ånyo blir synligt i en reviderad upplaga 1723 och då anses hava givit fixa gränser åt det förut så svävande Asien, vars längd, mellan Medelhavet och Stilla Oceanen, man ända hittills överskattat med 5 à 600 lieues.

Huru frestande det än kan vara att för landsmanskapets skull vilja tillkämpa Strahlenberg och hans karta en verkligt betydelsefull plats mellan Delisle och d'Anville, vilken senare (1751—1753) fullbordade vad den förre börjat, så lärer detta hos utlänningen numera svårligen hava någon framgång att påräkna. Vivien de Saint-Martin giver Strahlenberg en blygsam plats bland de många materialsamlarne och Malte-Brun nämner honom i förbigående. Detta hindrar dock icke, att Strahlenbergs förtjänster blivit i ganska hög grad förringade, särskilt nu vid bestämmandet av det så omtvistade nordöstra hörnet och Kamtschatka, för att icke nämna det inre av Sibirien, som han själv genomströvat många gånger. För att få tillräckligt antaglig grund till detta påstående måste man ihågkomma, att Strahlenberg hade sin karta färdig redan 1715 och att, då han stod i begrepp att översända densamma till en person i Moskwa, vilken lovat honom 200 dukater för densamma, guvernören över Sibirien, Knees Gagarin, konfiskerade den, emedan den innehöll uppgifter om varest guld och andra dyrbara mineralier funnos, vilket Gagarin, som var en egennyttig man, icke ville att världen, icke ens tsaren, mot vilken han stämp-

lade, skulle veta. Om man därjämte betänker, att Strahlenberg hade sin andra karta färdig 1718 och att han även förlorade densamma, samt att hans vänner honom ovetande utgåvo den i Leyden 1726 jämte hela hans manuskript till Norra Asiens historia i form av noter till Abul-Ghazis Turkiska Krönika, vilken Strahlenberg uppsökt i Turkestans arkiv och jämte ryske läkaren Messerschmidt låtit översätta till tyska, så kan man finna, att en så frikostig person, som opåtalt lät sig plundras, slutligen skulle bli mindre uppskattad, då hans egna arbeten alltid kommo i efterhand.

Detta bekräftas också helt tydligt av själva kartan, ty den i Leyden 1726[1] utgivna skiljer sig föga från den allmännast kända Leipzigeditionen 1730, och då nu Leydenkartan torde vara byggd på 1718 års karta, framgår därav, att Strahlenberg icke låtit inverka på sig av Delisle's nya redaktion av 1723. Och vad nu kartorna själva angår, äger Strahlenbergs, särskilt vad de norra och östra trakterna beträffar, ojämförliga företräden. Den Witsens-Ides'ska kartan 1697 har en högst schematisk framställning av Tschuktscherlandet, och Kamtschatka antydes endast genom en flod och en stad vid 72° n. lat. strax söder om Svetoi Nos. För övrigt går norra kusten nästan rakt i väster och öster till 140° long., 75° lat., där den östra möter i rät vinkel och fortsätter nästan rätt i

[1] Redan 1725 utgavs i Leyden en karta över Sibirien, vilken uppgives vara utlagd på tsarens befallning. Denna uppgift är enligt G. F. Müller falsk. Han påstår, att kartan blivit utgiven av f. d. svenska fångar. Den återfinnes i vol. 8 av Recueil de Voyages au Nord under titel »La Russie Asiatique tirée de la Carte donnée par ordre du feu Czar.»

söder utan att bilda några inskärningar i landet. Delisle's karta är icke stort annorlunda. Ännu är icke Kamtschatka (även kallad Jedso) någon halvö och som ett spröt skjuter Is-Cap ut från 65° n. lat. Hela Beringssund är ett stort hav kallat Mer d'Amur och av Amerikanska landet synes knappt något. Alla de nya upptäckterna i norr äro okända eller åtminstone obegagnade.

Strahlenberg åter har sin kust långt mera detaljerad. Utanför Kolymas mynning ligger en stor ö mellan 158—178° o. long., vilken beledsagas av följande underrättelse: »Från bergens spetsar invid Kolymas mynning och Svetoi Nos kan man se en obebodd ö, vars läge och naturbeskaffenhet man ännu icke kunnat bestämma.» Om man erinrar sig att Nya Sibirien upptäcktes 1759 (70, 73, 1805) och att dess läge nu är bestämt till omkring 155—170° o. long. och 75° n. lat., så finner man att Strahlenberg var ganska väl underrättad.

Nordöstligaste hörnet av fasta landet utlöper i två uddar, den nordligare Cap Tszalatskoi, den sydligare Noss Anadirskoi (Caput Patientiæ) mellan 50—55° n. lat. Utanför skilt genom ett sund, för första gången av rimlig bredd, ligger en stor ö med följande inskription: »Invånarna på denna ö skilja sig från de andra folkslagen på fasta landet både genom språk och seder och kallas av dessa Puchochotski eller Pugohotzki. De föra krig med Giuchiegis.» Denna ö är utan allt tvivel Prinsens av Wales ö, d. v. s. den del av Norra Amerika som i verkligheten ligger närmast Asien. Kamtschatka är utlagd som en halvö, skild från fasta landet genom Ochotska havet och visar den långsträckta form den äger i verkligheten.

Huru Strahlenberg erhållit underrättelser om dessa trakter, vilka redan på 1600-talet av kosacker blivit besökta (Deschnew gick ju 1648 sjövägen från Kolyma till Anadyr), ehuru berättelserna därom icke skola hava blivit bekanta förr än 1736 genom Gerhard Friedrich Müllers fynd i arkiven i Jakutzk, berättar han på flere ställen i sin numera föga lästa bok, och finnes särskilt ett ställe (sidd. 98—100), som bevisar att Strahlenberg haft reda på dessa ryssarnas sjöfärder från Lena till Kamtschatka. »På samma sätt har landet Kamtschatki eller ön Jedso blivit av ryssarne upptäckt från Lenaströmmen längs Ishavet, nämligen så, att, då vinden blåst från Norden och isen drivit mot stranden, de retirerat in i flodmynningarne, men att då vinden blåst från söder och drivit isen från land, de åter begivit sig ut och sålunda avancerat åt öster ända till Jedso eller Kamtschatki.» De fartyg, som till dessa färder begagnades, rymde endast 10 à 14 personer, och Strahlenberg såg själv i Tobolsk en sådan »so vom Eissmeer bey Kamtschatki hingebracht ward», och vars spant voro av valfiskben och beklädnaden av sjöhundsfällar. Strahlenberg hade sålunda fulla bevis för sin uttalade övertygelse, varåt han också ger uttryck på sin karta, att Asien och Amerika icke sammanhängde, ett förhållande som man alltid antagit, men som Bering än i dag anses hava först bragt till visshet. Bland upptäckarna av dessa nordostliga trakter, av vilka Strahlenberg erhållit upplysningar, nämner han tvenne svenska fångar, vilka användes i sådana ärenden av den alltid verksamme guvernören Gagarin. År 1713 skickar denne en svensk korpral Henrich Busch på upptäckter till Kamtschatka. Denne bygger sig därstädes ett fartyg

av asp och björk och gick därmed verkligen över Kamtschatkiska havsviken från fasta landet och även tillbaka, på vilken återresa han blott använde sex dagar. Tyvärr hava vi ej kunnat erhålla närmare upplysningar om denna märkliga färd. Kom Henrich Busch till Amerikas fastland eller uppnådde han endast någon av Aleuterna?

För att verifiera Buschs uppgifter skickade Gagarin tre år senare en svensk löjtnant, vilken förut blivit använd som fästningsbyggare, Ambiörn Molin[1] till samma trakter och bekräftar denne Buschs utlåtande rörande landets naturbeskaffenhet.

Säkert är och som Strahlenbergs förtjänst måste framhållas, att han först av alla geografer givit någorlunda form åt denna del av Asien och att han långt före Bering, vilken på visst sätt gjorde gjord gärning, ägt fulla bevis på att ett sund förefanns mellan Asien och Amerika. På hans karta står intyget i följande inskrift på Ishavet utanför Indigirkas och Kolymas mynningar, en inskrift som intygar att kringseglingen av Ostkap varit långt vanligare än till och med urkunderna i Jakutzk giva vid handen: »Här hava ryssarne från äldsta tider (ab initio) mellan isberg, vilka vid nordlig vind driva till stränderna och vid sunnan åter till havs, med mycken möda och med livsfara färdats till Kamtszatka.»

Men om Strahlenberg är övertygad om en nordostpassage från Lenas mynning, så är han däremot obeveklig när det gäller att medge möjligheten av en dylik från Archangel till Japan, oaktat prof. Eberh. Dav. Hauber i en Discurs von dem gegenwärtigen Zustand

[1] Se uppsatsen som följer om hans resa, sid. 79.

der Geographie (år 1727) förklarar, att »numera vore den länge sökta vägen genom Ishavet till Orienten i och med Kamtschatkas upptäckande funnen», vilken mening helt öppet uttalats förr i en hel liten litteratur, på vilken en förteckning förlidet år blev synlig i den av Geografiska sällskapet i Wien utgivna ovan nämnda Arktiska Bibliografien.

»Ryssarne,» säger Strahlenberg, »hava icke kommit till Kamtschatka eller Jedso genom Waygatz, utan från Lenaströmmen, vilken ligger öster om Nova-Zembla. Och då denna ö icke kan omseglas i norr, så går det icke heller för sig vid Waygatz i och för isbergens och drivisens skull, utan man kommer dessutom icke förbi det så kallade Promontorium Tabin, som ligger längre i öster från Waygatz av samma ishinder.» Med Tabin kan icke menas annat än Cap Tscheljuskin, vilken på Strahlenbergs karta helt enkelt upplöser sig i och betecknas med Montes glaciales, vilka sammanhänga med Nova Zembla.

Ännu tydligare uttalar sig B e n t i n c k, den ovan nämnde företagsamme vännen, fyra år förut, i sina (från Strahlenberg lånade) noter till Abul-Ghazis Krönika, rörande dessa frågor (sid. 108): »Likasom sundet mellan Nova Zembla och Sibirien alltjämt är betäckt med is, kunna inga fartyg utgå från Ob eller Jenissei, vilka hava sina mynningar i detta sund, men från Lena och de andra floderna, som ligga öster om denna stora ström, utgå fartyg om sommaren, vilka handla på kusten; men de måste då noga akta på vinden och begagna tillfället då isarna drivas ut av sydlig vind, som kommer från land, ty så snart vinden kastar och blir nordlig, måste de rädda sig i vikar eller

små floders mynningar, ty om isen överraskar dem, äro de ofelbart krossade. Man har hittills trott, att Asien sammanhängde i nordost med Nordamerika och att av denna orsak det var omöjligt att komma ifrån Ishavet in uti La Mer Orientale, men sedan Kamtschatka upptäcktes, vet man positivt att Amerika icke sammanhänger med Asien; ty de ryska fartyg som befara kusten dubblera för närvarande Cap Svetoi Nos eller Promontoire Saint och komma för att handla med Kamtschadalerna på kusten av La Mer Orientale (50° lat.), men därförinnan måste de passera fasta landet och en stor ö som ligger nordost om Cap Svetoi Nos.»

*

Av samtiden erhöll Strahlenberg som nämnt är mera erkännande än av eftervärlden. Tsar Peter, som enligt berättelse fått Strahlenbergs karta i sina händer genom en i Moskwa bosatt köpman, till vilken Strahlenberg skickat densamma, träffade tillsammans med honom år 1722 och erbjöd honom plats som chef för ett lantmäterikontor, som skulle inrättas. Strahlenberg avböjde förslaget och tsaren behöll kartan. Denna måtte sedan hava fallit i glömska, ty för några år sedan vid en i Moskwa hållen kongress väckte den av Säberg i Stockholm i fotolitografiskt tryck reproducerade kartan mycket uppseende och bidrog att uppliva den i glömska fallne mannens minne. Förklarligt nog har hans förtjänst så mycket som möjligt blivit förringad av de ryska avundsmännen, akademikerna Müller och Gmelin, vilka

i sina stora vetenskapliga arbeten farit ganska illa med Strahlenberg, vilken dock senare i Linnés vän Pallas funnit en försvarare.

Huru än domen i sista hand må bliva om Strahlenbergs arbete, så skall detta alltid stå som ett minnesmärke över vår forna storhet och som ett bevis på, att dessa Karl XII:s män icke blott kunde vinna Europas uppmärksamhet med bullret av sina vapen i lyckans dagar, utan att de även i motgången, övergivna av landsmän, konung och fädernesland, ägde kraft att i vetenskapens fredliga tjänst göra sig hörda av det lärda Europa så, att ryktet om deras bragder på forskningens mödosamma fält trängde ända till bildningens medelpunkt, Frankrikes huvudstad. Det är ett vackert erkännande tsar Peters lovtalare i L'Académie des Sciences, M. de Fontenelle, giver de svenska fångarnas förhållande under fångenskapen i Sibirien, då han den 25 november 1725 håller sitt äreminne över den avlidne kejserlige ledamoten och därvid bland annat yttrar:

»Svenskarnas nederlag vid Pultava förskaffade tsar Peter, i vad beträffar bildningens utbredande, en fördel som han säkerligen icke väntade. Omkring 3,000 svenska officerare blevo utplanterade i alla hans stater och förnämligast i Sibirien, ett vidsträckt landområde som utbreder sig ända till Kinas gränser och är avsett att vara en straffort för landsförvisade ryssar. Dessa fångar, som saknade sitt livs uppehälle och sågo sin hemkomst avlägsen och oviss, företogo sig nästan alla att utöva de olika färdigheter som de kunde äga, och nödvändigheten gjorde dem hastigt ganska skickliga. Det fanns till och med språkmästare och matematici. Sålunda blevo de ett slags

koloni som civiliserade de gamla invånarna; och den bildning som, ehuru bofast i Moskwa och Petersburg, ännu kunde ha behövt lång tid för att tränga fram till Sibirien, fann sig helt hastigt hemmastadd därstädes.»

Svenska missionärer i Kina.

När kinesiska regeringen i slutet av 1830-talet tröttnat på engelsmännens länge och med allt större hänsynslöshet bedrivna smyghandel med opium och då alla föreställningar intet gagnade, brast kriget ut (1839) och Kina drog kortaste strået, fastän stridande för en rättfärdig sak. Emellertid synes ett visst samvete hava vaknat hos Europas civiliserade nationer efter denna illgärning, och man kände ett stort behov att försona densamma på ett eller annat sätt eller åtminstone ursäkta den.

Man skyndade sålunda att inför det civiliserade Europa utmåla Kina som ett land, där den svartaste hedendom och det djupaste barbari rådde, och mer behövdes icke, för att man genast kom på tanken att skicka missionärer dit, för att utbreda kristendomens milda lära, vilken förut varit predikad i Kina, alltsedan 1500-talet, och en gång, på 1600-talet, varit så gott som statsreligion.

Att lärans utbredning icke gick fort framåt, må nu betyda vad det vill, säkert är, att kineserna även denna gång, på slutet av 1840-talet, voro mera obenägna än någonsin att antaga sina giftblandares och förtryckares tro. Detta hindrar dock icke, att man med aktning och beundran följer de fromma ivrarnas omvändelsearbeten i det stora fritänkarelandet.

Även i Sverige hade detta nit för det stackars Kina vaknat, och bland entusiaster, som övergåvo fädernesland, hem och vänner och vilkas namn ännu leva med deras gärningar, kunna vi icke utan beundran och stor aktning nämna Theodor Hamberg, Anders Elgqvist och martyren Josef Fast, vilken sistnämnde lämnade sitt liv för fåren. Det är dessa trenne mäns levnadslopp vi här i korthet vilja teckna.

Theodor Hamberg var född 1819 och ägnade sig efter slutade elementarstudier åt handeln, tills han år 1844 bröt med denna bana och skaffade sig tillfälle att ingå såsom lärjunge i missionsinstitutet i Basel. Efter två års studier av det kinesiska språket utskickades han år 1846 av Baselinstitutet till Kina, där han i åtta år arbetade för kinesernas omvändelse till protestantiska läran.

Den roll han därvid kom att spela blev av större betydelse än han kunnat ana, i det han som lärare för taipingkejsaren Hung-Siu-Tsuens frände Hung-Siu kanske gav näring åt det troskrig, som, upptänt av en gnista, hämtad från kristendomen, satte det urgamla riket i lågor och tände ett inbördes krig, som räckte ända in på våra dagar, som kostade Kina tjugu millioner människoliv och som först slocknade sedan kejsaren i Nanking tagit livet av sig själv.

Minnen av Hambergs verksamhet hava blivit bevarade i en hel liten litteratur, som i Sverige knappast finnes, men det är ur hans brev, som man har det mest upplysande och intressanta ur hans levnadslopp och det är ur dem vi skola söka hämta material till en bild över den i utlandet mera än här hemma kände och värderade mannen.

Den 29 mars 1847 skriver Hamberg, efter fram-

komsten till Hongkong, hem och skildrar sina första intryck av det nya landet: »Den 19 dennes anlände vi till Hongkong och emottogos med mycken vänskap av sekreteraren för kinesiska ärendena C. Gützlaff. Han hade redan sörjt för husrum åt oss, men icke, såsom ofta missionärer bo, uti engelska stadsdelen, utan i den kinesiska, emedan han ansåg det såsom ett villkor för en förbindelse med honom och den kinesiska föreningen, att vi skola leva bland kineserna, ja, själva bliva kineser. Blott genom umgänge med folket kan detta svåra språk läras; att förstå deras skrift är lättare, ty med lexikon och ihärdighet går det till slut; med att tala är omöjligt, det kan icke tiden, blott umgänge med folket lära. Följaktligen flyttade vi dagen därpå in i vårt nya hem, ett hus, som var tre våningar, med fyra rum i varje, just ett rum för var och en av oss uti översta våningen. Under oss bo våra kinesiska lärare, kristna predikanter, och två kinesiska betjänter, nämligen en kock och en uppassare. Vi betala för de nio rum av tolv, vi innehava, varje månad åtta dollars, eller för var och en av oss två dollars; maten kostar, då vi äta detsamma som kineserna, blott fyra dollars eller mindre än tjugufyra skilling om dagen. Hela möblemanget i mitt rum kostar icke tjugu riksdaler. Vi hava avlagt bruket av kniv och gaffel och äta nu med träpinnar, liknande, men något längre än blyertspennor, vilka man fattar mellan tummen och tredje och fjärde fingret, samt tager så upp maten till munnen liksom med en tång.

»Så snart vi förstå något av språket, så anlägga vi kinesisk dräkt och raka av håret, lämnande blott så mycket i nacken, som behövs för en hårpiska, som

kineserna bära hängande, ju längre ned dess bättre. Blott halva tiden ärna vi att stanna hemma, andra hälften böra vi använda att besöka de kringliggande orterna, för att på levande sätt lära oss språket. Dessa utfärder kosta mera penningar än att leva hemma; men äro dock nödvändiga för framgången. Kineserna, nämligen de som icke hava svårare arbete, bära vanligen solfjäder och låta vänstra handens naglar växa till ovanlig längd, väl ett par tum. De äro i allmänhet artiga, vänliga och harmlösa. Knappt är man inom dörren, så hälsas man med det vanliga Tsing, Tsing, och därpå följer uppmaning att sätta sig, Tso, Tso, och så bringas en pipa, som icke håller mer än en fingerborg, Shi yenn och Hu' tcha (äta tobak, dricka te). Nu frågas ofta efter namnet, Kao-sing (det höga namnet?), och man svarar Siao sing (det ringa namnet), N. N. etc. Här må jag även nämna, att jag av kineser fått ett mera förståndigt namn, än det barbariska, jag förr burit, nämligen Han-shan-ming, vilket så skrives med pensel:

Första månaden av Hambergs vistelse i landet döptes trettio kineser, däribland en lärd professor Lo, »som i trettio års tid tänkt över den kristna religionen». Redan mot slutet av året fick dock Hamberg erfara lyckans obeständighet, ty då han och brodern Lechler voro ute och predikade, blevo de överfallna i sin båt, plundrade in på bara kroppen och undkommo med nöd; Lechler blev sårad, en kateket blev dödad och Hamberg måste söka sin räddning i vattnet. Sorgligare erfarenheter skulle han göra året därpå, då hans kinesiska lärjungar övergåvo honom och han fann

»att de flesta voro odugliga till kallet och blott för penningar ville vara kristna», varför han avskedade dem. Som ett bevis på deras okristliga Judas Iskariotsinne, anför Hamberg: »En ung man från den så kallade kinesiska föreningen i Hongkong (med vilken Hamberg då var i delo) kom till Tung-fo, och sedan han mycket berömt min skicklighet uti att lära, mitt tydliga föredrag i jämförelse med Gützlaffs, önskade han av mig bliva antagen såsom kateket (emedan han visste, att jag lönar mina kateketer väl). Jag kände honom sedan gammalt och sade helt kort, att jag ej ville hava flera än de, jag redan hade. Nu önskade han på min bekostnad öppna en skola i Hongtsu, därefter åtminstone återfå fyra dollars, som han påstod sig betalt till en med mitt namn, Han. Då även detta icke lyckades, sade han sig vilja stanna hos mig, leva och äta med mig, och då jag sade att detta svårligen ginge för sig, hotade han slutligen att låta gripa och döda mig. Jag frågade då, om han med sådant talesätt ännu ville kallas en kristen; han svarade: 'Jag är ingen god människa, jag är ond och jag vill göra ont'.»

När Hamberg slutligen avfärdade honom, var kinesen nog klok att bedja om ursäkt, på det Hamberg icke skulle anklaga honom hos Gützlaff, till vilken han ånyo ämnade löpa över.

År 1849 blev Hamberg föreståndare för kinesiska föreningen, under det Gützlaff reste till Europa för att verka för Kinamissionen och därvid även kom att besöka Sverige. Nya prövningar tillstötte och han råkade ånyo ut för rövare i Tung-fo, där han då hade sitt hem. Sjukdomen lägger honom på overksamhetens bädd, men han reser sig igen och döper

sextiofem personer under året 1852, då han även har den glädjen se sina proselyter samlade till gudstjänst i eget kapell. Det är under denna tidpunkt Hamberg kommer i beröring med taipingkejsarens frände Hung-Jin, vilken han även får den tillfredsställelsen att döpa och varom han skriver till hemlandet i ett brev, som måste bevaras såsom ett högst viktigt dokument i historien om det största uppror, som varit på jorden, då det är en korrespondens från själva skådeplatsen:

»Om den härvarande revolutionen vore mycket att skriva, men jag har denna gång skickat en berättelse på åtta ark till sällskapet i Basel. Dessutom torde jag komma att låta utgiva något därom på engelska.»

[Denna märkliga skrift, vilken grundar sig både på originaldokument av taipingkejsaren genom Hung-Jin lämnade i Hambergs händer, dels på egna erfarenheter, är den förnämsta källskrift till taipingrevolutionens historia, är översatt på många språk och bär titeln på engelska originalet: The Chinese Rebel Chief Hung-Siu-Tsuen and the Origin of the Insurrection in China, London 1855.]

»Jag har i november i Pukak döpt en ung kinesisk lärd, som tillhör familjen Hung och är en intim vän och släkting till insurgenternas huvudman. Denne har redan sedan mars 1853 varit i besittning av rikets gamla huvudstad Nanking och där låtit utropa sig till kejsare. Därjämte har han tillsatt fem lydregenter eller konungar, en för vart väderstreck och en hjälpkonung. De trycka och utsprida bibeln, förbjuda opium, spel, vin och tobak bland sina anhängare, och var och en, som genom dopet (såvitt

de uppfattat dess form och betydelse) upptages i deras gemenskap, förpliktas att hålla de tio budorden. De förstöra alla avgudabilder, som de komma över och förmana alla att dyrka den ende, sanne guden.»

Kristendomens roll i denna världsskakande händelse var ganska egendomlig och de kristna missionärerna hade icke liten andel i brottet eller förtjänsten av detta uppror, som måste belysas i några få ord. Hung-Siu-Tsuen, sedermera kejsaren i Nanking, var en fattig mans son i södra Kuang-Tung; han försökte flera gånger att vinna den lägsta lärdomsgraden, men förgäves; medtagen av de lidna nederlagen, föll han sjuk och led under sjukdomen av visioner, vilka för honom hade full verklighet. En tillfällighet satte i hans händer en av en kinesisk omvänd, Liangh-Afah, kompilerad bok, kallad Guds ord till Tidens väckelse. Denna bok, som i manuskript blivit företedd doktor Morrison och av honom gillad, innehöll lösryckta stycken ur den heliga skrift jämte några andliga traktater. Att Esaias första kapitel och Genesis' dunkla historier skulle göra ett livligt intryck på visionären, var att vänta. Tillsammans med några vänner började han studera dem och kom snart på grubblerier. Vännerna märkte emellertid att orden jag, vi, du, han ofta inledde kapitel, men de kunde ej få reda på personen, till vilken dessa pronomina hänfördes. Hung framkastade vinkar om att han nog visste vem som menades. Han hade ofta sett ordet Tsuen (alla) och trodde snart att det var hans namn som menades. Så översatte han tredje versen av Davids nittonde psalm med: »Deras röst har

gått ut över Tsuens land» (i stället för hela landet).

Det dröjde icke länge förr än Hung uppträdde som profet, kallande sig Jesu yngre broder, döpande och slungande Gamla testamentets fullbordade straffdomar över Kina.

Aldrig hade de kristna sett sina läror taga en sådan fart och därför satte de sig i förbindelse med den segerrike fridsfursten (Tai-Ping = den stora friden) och skulle hava invecklat sig i stora svårigheter, om icke de europeiska makterna lagt sig emellan. Det var den amerikanske missionären Roberts, vilken varit rebellens lärare, som framkastade ett dylikt förslag, och Hamberg hade för avsikt att förena sig med den bibelspridande insurgenten, som hade fyra hundra boktryckare i sin tjänst, då döden kom att avbryta hans bana, sedan han kort förut avfärdat den unge Hung-Siu med biblar och traktater till den nye kejsaren.

Den 13 maj 1854 föll Hamberg ett offer för en i Kina mycket vanlig klimatsjuka, dysenteri.

Hambergs död gjorde ett djupt intryck på de kristna församlingarna i Kina. Han skildras i de många utländska dödsrunorna som en ädel, varmhjärtad man med brinnande nit och stadig tro.

Hans åttaåriga verksamhet i Kina bar även frukt för litteraturen och språkvetenskapen, varom de utländska bibliografierna bära vittne, och hans lexikon över Hakkadialekten citeras ännu som en källa för denna gren av det kinesiska språket.

Han var sedan 1853 gift med Louise Mothander, vilken följde honom troget på hans resor och även

på den sista, ty hon överlevde honom icke mer än ett år.

Anders Elgqvist och Josef Fast. Samtidigt med eller något senare än Hamberg utskickades av Lunds stifts missionssällskap tvenne unga zeloter till Kina: Anders Elgqvist, född i Drengsered 1821, och Josef Fast, född på Lilla Edet 1822. År 1849 avreste Fast i förväg till London, där han några månader studerade medicin, varefter Elgqvist sammanstötte med honom och de båda i sällskap begåvo sig till Hongkong, varest de inträffade den 18 oktober samma år. Sedan de studerat språket och gjort förberedande utflykter i grannskapet av Hongkong reste de norrut till den stora och vackra staden Fuh-Cheu, där de slogo sig ner. Otaliga voro deras mödor och olidliga de trakasserier de av invånarna, vilka då voro som mest fientliga mot europeer, måste lida. Ett år blott skulle dock den svenska kyrkan deltaga i omvändelsearbetet på Kinas hedningar, vilket avslutades med det ena trosvittnets martyrdöd. Men vi låta hellre Elgqvist[1] själv berätta om förloppet och om de närmare omständigheterna vid deras vistelse och verksamhet i Mittens rike, vilket han på ett sakrikt och målande sätt har gjort i sina brev till sällskapet.

»Broder Fast och jag,» skriver Elgqvist den 2 december 1850 från Fuh-Cheu, »fortsatte vårt började vistande i Buddha-klostret Sä-Sing-Sä samt sysselsatte oss dels med att studera kinesiska språket och dels gjorde vi utvandringar i trakten omkring staden, för att se på hus, vilka mandarinerna erbjödo

[1] Anders Elgqvist lever ännu och är kyrkoherde i Tranemo, Älvsborgs län.

oss till blivande boningsställe. Men alltjämt fingo vi göra den obehagliga erfarenheten att de icke egentligen åsyftade att lämna oss något hus, utan sökte att genom hycklade löften uttrötta oss, för att slutligen bliva av med oss. Fastän det lägre folket flera gånger visade sig villigt att bortbyta hus till oss, så vågade likväl ingen att utan förut skedd förfrågan om tillåtelse hos mandarinerna giva oss skriftligt kontrakt. Således hände det ofta, att vad en kines lovat muntligen den ena dagen, det förnekade och ändrade han den följande. Våra penningar voro slut och vi måste använda den enda utväg, som här i Fuh-Cheu är tillgänglig, för att erhålla våra penningar, nämligen att på kinesiska båtar gå ned till utloppet av Minfloden, varest tvenne engelska handelsskepp äro stationerade, för att sålunda erhålla spanska dollars mot växlar, som sändas för vår räkning från ett handelshus i Hongkong.

Fast och jag begåvo oss därför tidigt på morgonen den 12 oktober till de åtminstone fem svenska mil avlägsna skeppen och återkommo lyckligen samma dag vid midnattstiden till en av de amerikanska missionärerna, hos vilken vi förvarade den penningesumma, som vi hämtat.

Men ännu hade vi icke erhållit något hus att flytta in uti, oaktat trägna därom gjorda ansökningar och ehuru den älskvärde engelske interpreten (tolken) herr Charles Sinclair, som för det närvarande förestår konsulsämbetet, gjort allt vad han på den enskilda vänskapens väg kunnat, för att befordra vår sak. Äntligen erhöllo vi av en kines ett kontrakt, varigenom han lämnade sitt hus till oss mot en årlig hyressumma av ett hundra fyrtiofyra tusen cash, som

är enligt kursen i Fuh-Cheu lika med ett hundra tre spanska dollars. Vi skulle enligt kontraktet äga att behålla samma hus och plats, utan någon vidare ändring av kontraktet, så många år, som vi behagade betala hyressumman, samt förändra och bygga efter eget gottfinnande. Denna överenskommelse uppgjordes den 9 november, men emedan vi skulle betala i förskott hela hyressumman för första året, förr än vi flyttade till detta ställe, och icke ägde hela denna summa till hands, så hade vi att gå ned till ovannämnda skepp, för att hämta myntet. Broder Fast och jag togo således en av våra tjänare med oss och gingo om aftonen den 12 november nedför floden och ankommo till skeppen klockan ett på morgonen den 13 samma månad. Vi kvarblevo ombord på ett av skeppen till klockan tio på dagen, vid vilken tid den i Minfloden varande ebb och flod skulle vända sig till vår fördel, för att med lätthet gå tillbaka till staden. Under den tiden, som vi dröjde på skeppen, hade våra båtkarlar tagit sin båt för att gå i land, men återkommo snart. Vi hade icke gått ombord på det skeppet, varest vi skulle mottaga penningarna, utan på det andra. Därför stego vi i båten, för att omedelbart före vår avresa avhämta penningarna ombord på det andra skeppet. Då vi gingo i båten frågade en av båtkarlarna broder Fast helt oförsynt: 'Har ni ännu erhållit silvret i båten?' Denna fråga ådrog sig vår uppmärksamhet, så att broder Fast vid vår ankomst till det andra skeppet yttrade sina anmärkningar. Men vi föranleddes icke till så starka misstankar, att vi anade den stora fara, som hotade. Efter att hava mottagit två hundra dollars begåvo vi oss på hemvägen. Genast visade våra båtkarlar

genom sitt förhållande, att vi hade skäl till att misstänka dem för att umgås med andra avsikter mot oss. Ty snart efter det vi lämnat skeppen, kommo tvenne båtar, som, ehuru de gingo sakta, passerade oss, vilket föranledde oss till att mana våra män till verksamhet. De hörsammade och vi passerade snart förbi de tvenne båtarna, som syntes vilja följa oss. Snart kom en tredje kinesisk båt, som drog sig allt närmare intill oss. Fastän floden ännu var oss emot, så passerade vi förbi de batterier och militärstationer, som äro på ömse sidor av floden, nära dess utlopp i havet, och inkomna i själva floden förlorade vi snart skeppen ur sikte bakom de höga bergen, vilka höja sig vid båda sidor av floden. I detsamma blev jag varse några män uppå bergen, vilka, liksom om de varit utställda på vakt, följde vår båt med sin uppmärksamhet, vilket syntes oss besynnerligt. Broder Fast satt bredvid mig i båten under ett sammanflätat bambutak, som kineserna vanligen hava på sina båtar. Han satt och läste, under det jag alltjämt var uppmärksam på de åtföljande båtarna. Liksom tvungen och driven av en dold förkänsla av vår osäkra ställning yttrade jag till Fast: 'Här måste vi vara på vår vakt!' Men han med sin vanliga trygghet fortsatte sin läsning, under det vår båt långsamt framskred uppåt floden. I detsamma såg jag framför oss en större kinesisk båt tätt intill den höga buktiga flodstranden, vilken hade ett segel uppe, men liksom av brist på god vind låg stilla. Våra båtkarlar, i stället för att styra mitt ut i floden, föregåvo att de av strömdraget tvingades att hålla sig vid landet och styrde således tätt intill den nämnda kinesiska båten. Knappt hade vår båt hunnit komma till långsidan av

densamma, förr än jag såg en man med en på en lång bambustång fästad krok fatta vår båt och på en gång voro vi nu överfallna av trettio till fyrtio sjörövare, som hade långa på träskaft fästade lansar. En stor manilahund, som vi erhållit till skänks av de engelska sjökaptenerna och som låg bunden i fören av vår båt, blev genast genomstungen med lansarna samt kastad i vattnet. I ögonblicket rusade jag ut undan bambutaket och undantryckte tvenne mot mitt bröst riktade lansar och sökte försvara mig. Broder Fast var ännu under taket och emedan de stungo sina spjut igenom detsamma, så blev han genast illa sårad i huvudet vid ena tinningen samt stungen i sidan. Jag ropade till honom men han svarade mig vanmäktigt: 'jag förmår intet' — och han gick huvudstupa över bord åt landet till. Jag undanhöll alltjämt de mot mig riktade spjuten, men nu fick jag liksom ett regn av stenar i ansiktet från rövarehopen, så att blodet flöt ur ansiktet. Motstånd var förgäves, jag släppte vapnen, och för att undvika deras styng kastade jag mig på ryggen över bord utåt floden och gick djupt under vattnet. Strömmen förde mig hastigt tillbaka nedåt floden medan rövarna bemäktigade sig vår båt med hela dess innehåll samt gingo över den breda floden till andra sidan. Jag simmade till land och satt för några ögonblick utmattad på stranden, gick åter tillbaka till stället där vi anföllos och ropade många gånger: 'Fast! Fast!' samt såg ned i vattnet och sökte mellan de stora, branta klipphällar, som på det stället sträcka sina skrovliga kanter ned till vattnet. Jag såg ögonblickligen liksom om en hand hade rört sig under vattenytan, men strömmen var stark, och därefter varken hörde eller såg jag det minsta

av broder Fast!... Vad var nu att göra? Jag kröp ned mellan höga stenar för att dels gömma mig undan människors åsyn och dels vila mig. Det var blott en båt, som anföll oss, men som ovan är nämnt, trenne andra voro helt nära såsom åskådare, och då rånet skett, drogo alla fyra båtarna sig utåt floden. Nu, emedan vi seglat mot strömmen omkring en halv timmes tid och endast hunnit vid pass två engelska mil från skeppen, så var det naturligt, att närmaste vägen till att rädda mitt eget liv var att försöka komma tillbaka till skeppen. Men huru skulle jag komma dit? Av matthet nödgades jag avlägga mina stövlar och rocken, för att kunna gå, med ansiktet flytande av blod samt utan hatt och för övrigt med genomvåta och rivna kläder var det ej lätt att återvända, ty jag fruktade att bliva bemärkt av någon människa, emedan jag väl visste att i hela den trakten voro flera byar, vilkas invånare voro tjuvar och sjörövare. Men vartill tvingar ej nöden! Från flodstranden hade jag genast ett högt berg att bestiga, och när jag hade hunnit ett stycke uppåt höjden såg jag en kinesisk båt komma från det håll, dit jag ville, och jag fattade mod, för att pröva vad medlidande känslor den hedniske kinesen har av naturen till att hjälpa en medmänniska. Jag gick åter ned till stranden och ropade på båtkarlarna: 'Li tschåai! (kom hit), nanga tali ny tå tsjen ny tung koshang sung' (jag skall betala eder mycket penningar, om ni går med till de utländska skeppen)... Orden blevo av den kallblodige kinesen väl förstådda och han frågade mig om jag ville gå till Fuh-Cheu. Men när han såg att jag ej ville det, så vägrade han att hjälpa mig. I min bedrövelse försökte jag ännu tvenne andra båtar på samma

sätt, men förgäves. Nu var således blott den enda utvägen övrig för mig, att försöka till fots gå tillbaka till stranden, varest skeppen lågo ej långt ifrån landet och att genom simmande komma till skeppen. För att nu undvika att bliva sedd av någon, hade jag en tämligen lång väg, nämligen tvenne höga berg att överstiga, vilka med sina utgreningar omsluta djupa dalar, i vilka flera byar äro belägna... Emellertid dels kröp jag fram och dels gick jag, från klockan elva, då vi anföllos, till klockan fem eftermiddagen, då jag anlände tillbaka till stranden, varest ovannämnda skepp lågo. Huru glad var jag icke, när jag såg skeppen framför mig. För att från stranden komma ut till klara vattnet hade jag att vada i djup gyttja och beslöt att försöka giva tecken och ropa till skeppen och blev lyckligtvis hörd.»

Så långt Elgqvist!

Sedan klagomål till mandarinerna ingått och först efter engelska och amerikanska konsulernas mellankomst lyckades det få en undersökning i gång. Fem av rövarna grepos och halshöggos och deras hus avbrändes.

Ännu ett år stannade Elgqvist kvar och verkade oförtrutet sitt verk, vilket skenbart gick framåt, så att fråga väcktes om uppförandet av en svensk kyrka uti Tsänvan, halvannan mil från Hongkong. Men framåtskridandet var blott skenbart, ty åter och åter avföllo de omvända. Trött av gäckade förhoppningar, jagad av det förfärliga minnet av brodern Fasts sorgliga slut, dukade han slutligen under för sjukdomen och måste återvända till fäderneslandet, hemförande lärdomar av dyrköpt slag.

Ur anteckningar om de svenska fångarnas öden efter slaget vid Pultava.

Kungl. Bibliotekets Manuskriptsamling förvarar »Almanackor för åren 1709, 1710, 1712, 1713, 1714, 1716, 1717 och 1719. (Denna sistnämnda innehåller i slutet även några blad med anteckningar från 1720, 1721 och 1722) handskrivna i Pohlen, Ryssland och Siberien av Hov-Kamreraren von Stenhagen och Jacob Julius Voult. Inköpte efter Bruks-Patron Iverus på Afhulta 1850.»

På ett löst blad: »Desse Almanachor har Hovkamreraren och Hovintendenten v. Stenhagen själv skrivit under K. Carl XII:s och dess armés vistande till slut uti Pohlen samt under sin egen fångenskap i Moscou och sedan i Tobolski uti Siberien, där han saknade all tillgång till Svenska Almanachor. Till någon del lärer han härutinnan haft biträde av en vid namn Jacob Julius Voult. Att bättre förstå de uti desse Almanachor gjorda anteckningar märkes: A: P: Anna Peringer Hovintendentens hustru. A: M: Anna Maria hans äldsta dotter. Z: F: Zacharias Folcher hovauditeur, som 1710 blev gift med dottern Anna Maria. Charlotta Aurora desses dotter sedan gift med Lagm. Uggla.»

Carl Stenhagen återfinnes i A. J. v. Henels: Det Anno 1729 florerande Sverige

och är därstädes upptagen på Hovstaten under titel Hovkamrerare. En Joh. Julius Vult finnes i samma för 1700-talet så viktiga biografiska källa angiven såsom sekreterare vid Tull- och Accis-statens Cancellie och torde väl vara samma person som förenämnde Voult.

Dessa almanackor, uppgjorda för handen (några helt prydligt med rött och grönt bläck), innehålla på mellanskjutna vita blad korta anteckningar, vilka, ehuru av obetydligt historiskt intresse, dock förtjäna ihågkommas av biografen och genealogen.

För att giva en föreställning om det relativa värdet av dessa anteckningar återgiva vi här nedan några av dem som återfinnas i den almanacka som år 1719[1] sammanskrevs i Tobolsk:

Titelbladet:

Gudh förlähne Oss Fred och Enighet.
Chronologiske
Almanach
på
Aret effter Jesu Christi Födelse
17—19
Samman skrefven
uti
Siberiska Gouvernementetz
Hufwudstadh Tobolsko
af
JACOB JULIUS VOULT.

C. Stenhagen.

[1] I slutet av 1717, 1718 års almanacka läses följande anteckning: Sire Il n'est me pas permis d'entrer dans vos affaires, c'est seroit trop de curiosité, l'autre jour cependant

Januari 8. Com.
13. Stod fadder till Lieutnt Giöhs dotter Anna Christina.
23. Princesse Ulrica gl: 31 åhr.

Februari 24. Blef Capit Jonas Lindblom med knif ihjelstucken på landet.
— Skr. till Fändr. Littmar à Tomski.

Mars. 17. † Ankom bedröfwliga tijdningar att wår nådigste Konung skall ha blifvit vijd Fredriks Hall i Norje d. 30 Novemb. förledit åhr.

April 19. Hollstenske Princen Carl Fridrich gl: 19 åhr.
21. Död Capit WolmarGustav Gyllenållon.
24. 1:sta Bönedagen. Text: högmesso Proverb. 1: 24 till ändan. Aftonsången Marci 1: 15.
25. Bröt isen sig midt emot staden.

Maj 21. Do Capit Petter Falck.
27. Ankom Capit. Joritz tillbakas ifrån Muscou. Br. ifrån Br. Thuning af den 4 Martii med 70 Rubel som A. P. till mig öfvergjordt jempte med wissa tijdningar at wår Konung ähr död.

Junius 2. Parenterade Drab: Corp Bror Rålamb öfwer wår konungs död.

songeant à mes misères je calculois les biens de votre Majesté. — Il doit vous revenir cent millions de rente. Ce qui fait à peu près cent mil écus par jour cent mil écus par jour en font quatre par heure. Pour reparer les meaux pressants que le Tonnerre a fait Dans ma maison de champs permettez moy Sire avant que je meure un quart d'heure de votre tems.

Junius 8. Regnade intet: klar och warm dag.
— Skref under Cap. Joris Couvert till Br. Thuning.
12. 2:dra Bönedagen var en Klagodag öfver vår Konungs dödeliga afgång. Text högm. Psalm 39. v. 9, 10, 11. Aftonsång Psalm 51. v. 11, 12, 13, 14.
18. Kong Carl gl: 37 åhr[1].

Julius 1. Do Cornetten Anders Pijhl.
10. 3:dje Böndagen...
24. Caverade en Br. Brand och Skånberg för Br. Eek på 8 Månad: att resa till Muscou.
30. Com. Skref till A: P. Pastor Bohm, Adress Jean B. Muller[2] och Br. Thuning med Bror Eek.

Augusti 1. Reste Br. Eek i H. N. till Muscou.
7. 4:de Böndagen...
13. Do Adjutanten Lars Gärstång.

September 3. Ryttm. Baron Tisenhusens Bröllop med S. Lieut. Myrmans Enkia.
26. Ryttm. Tisenhusens Fru fått en dotter.

Oktober 3. Kom tijdningar at Czaren har fattat posto på Svenska gräntzen och den 4 skiöts derföre.
13. Lade Älven sig.
16. Höllo wij en försoningsdag til Gudh at han wille stå vårt k. Fädernesland bij...

[1] Överstruket. Detta synes, liksom anteckningarna vid de övriga kungliga födelsedagarna, ha varit infört redan vid årets början, varför det efter den 17 mars måste överstrykas.

[2] Se vidare om Muller här nedan.

Oktober 19. Betalt drengen Petter Wängman sin åhrslön som är 3 Rubel.
November 10. Stod Capit Bornsköld's Bröllop med öfvr. Leyonfelts äldsta dotter.
20. Dog Lieutn. C. von Brandenburg.
December 8. Stod Lieutn. Hisings Bröllop med S. Capit. Lisins dotter.
31. Dog Lieutn. Gottfried Blanck.

*

Lorens Lange[1], född i Stockholm[2], gick efter fångenskapen i rysk tjänst och gjorde som tsarens agent minst åtta resor till Peking för att inleda handelsförbindelse. (Peder v. Haven uppgiver i sin Reise udi Rusland Khvn 1743 [med förord av L. Holberg][3] att Lange under hans vistelse i Ryss-

[1] Av Fryxell kallad Lang.

[2] Enligt Pallas (i förordet till Tagebuch zwoer Reisen welche in den Jahren 1727, 1728 und 1736 von Kjachta und Zuruchaitu durch die Mongoley nach Peking gethan worden von Lorenz Lange ehemaligem Russ. Kays. Kanzleyrath. Leipzig 1781. 8:o).

Berch i sin resa till Ryssland [med Hedlinger och Fehrman 1735 (manuskr. i K. B.)] meddelar sid. 115: »Cantzlirådet Lorenz Lange, en Svensk till nation och Rysk agent i Peking har flera gånger följt med Caravanen och är jemväl nu för tiden stadd på den resan.»

Biografiska upplysningar äro sparsamma. Ennes har en Chr. Lange som gick i Rysk tjänst i Tobolsk 1712.

[3] Sven Bælter påstår med anspråk på trovärdighet att P. v Haven skall ha plundrat hans manuskript. Se brevet, dat. 20:de december 1756 till Gjörwell, i dennes Brevväxling. I. Sthm, 1798. H:s Resa är tryckt första gången 1743, icke 1747 som Gjörwell uppgiver och är översatt till Tyskan redan 1744.

land hemkom från sin åttonde resa.) De dagböcker som han förde under dessa färder och under sin tvååriga vistelse som ministerresident i Peking äro utgivna på flera språk i många omgångar; äro väl bekanta för utländingen, men hemma hava de råkat i djup glömska, om de här någonsin varit vidare kända. Enligt Manual of Chinese Bibliography, utgiven 1876 i Shanghai av bröderna P. G. och O. F. von Möllendorff, skulle av Langes dagböcker finnas utgivna fyra olika, vilka framkallat följande bibliografi.

1715.

Tagebuch Zweier Reisen nach China. I: Jetziger Staat von Russland, II, 1780 och i: Das Veränderte Russland. I. Utg. av v. Weber, 4:o Frkfrt 1721. Separat: Lpzg 1781. 8:o; även i Pallas, Neue Nord. Beitr., II, 1781. På engelska av Dudgeon, Chinese recorder., III, p. 12.

1719.

(Greve Wassiljeff Ismailoffs ambassad, varvid Lange fungerade som sekreterare.)

I: Jetziger Staat von Russland, II, 1780. — Journal du Sieur Lange contenant ses negotiations à la cour de Chine. Leyde 1726. Även i: Receuil de Voyages au Nord, V och VIII. 1727. I (utgör mest andra delen av) John Bell's Travels from S:t Petersburg in Russia to diverse parts of Asia... 4:o 1, 2. Glasgow 1763. Under särskild titel: Journal of the Residence of Mr De Lange agent of H. I. M. of all the Russians Peter the first, at the Court of Pekin

during the years 1721 and 1722,[1] Translated from the French (Leyden-upplagan 1726, se ovan).

1727—1728.

Tagebuch einer Karavanenreise von Kiachta nach Peking 1727: Pallas' Neue Nord. Beitr., II, 1781 — På Engelska i Hist. Sketch of the Rel. of Russia with China. Shanghai 1872. Append.

1736—1737.

Tagebuch einer Reise von Zuruchaitu durch die Mongolei nach Peking, 1736—1737 i Pallas Neue Nord. Beitr. II, 1781.

Av dessa skrifter äger den journal som fördes under förf:s vistelse i Peking det största intresse och kan ännu i dag läsas med behållning. Vid en audiens hos Kejsar Kien-Long erhåller Lange av honom underrättelse om Nystadfredens avslutande. Av mera gagn, för vårt ändamål nu, är dock John Bell's skildring av sin resa, vilken han i sällskap med Lange företog 1715. Författaren tyckes, såsom Engelsman i Rysk tjänst, vara tämligen fri från tendenser i sin skildring.

I. p. 1. (Tobolsk 1719) »Liksom i de flesta städer, genom vilka vi passerade, funno vi här många Svenska officerare av distinktion; bland andra Mr Dittmar, fordom Karl XII:s sekreterare. Han var född i Livland och var aktad både för sin redlighet och sin förmåga. Han åtnjöt stort anseende av den förre guvernören, Knes Gagarin. (Hängd 1717 för stämp-

[1] Ambassaden avgick 1719, men Lange stannade kvar över 1721, 22.

lingar mot Czaren, i vilka även svenska officerare deltogo, vilken verkligen var en god vän för alla dessa olyckliga herrar.) De äga frihet att gå omkring att fiska och jaga och ägde även tillstånd att begiva sig till andra orter för att hälsa på landsmän[1]... Jag måste medgiva att de Svenska fångarna... icke litet bidrogo till att civilisera inbyggarna i dessa avlägsna trakter, alldenstund de därstädes införde åtskilliga nyttiga idrotter, vilka där förut voro okända. Många av officerarna voro personer med vårdad uppfostran ... Jag var närvarande vid några av deras conserter och blev icke litet förvånad över att finna sådan harmoni och en sådan mångfald av instrumenter i denna trakt av världen.»

I Tobolsk träffar han vidare Philipp Johann Tabbert, sedermera adlad Strahlenberg, vilken han fann sysselsatt med att skriva Sibiriens historia. I Elimsky träffar han General Kanifer, Karl XII:s generaladjutant, en man »som var mycket värderad av Konungen för sina militära förtjänster,»[2] och vilken nu levde i lugn och tillbakadragenhet samt regelbundet besöktes av resande.

Att Sveriges namn med Karl XII:s gått ända till Gula havets kuster erfor förf. vid en diner på kejsarhovet i Peking. Vol. II., p. 13. »Kejsaren (Kien-Long) frågade om åtskilliga furstar och stater i Europa, om vilkas makt till lands och sjöss han var väl kunnig. Men framför allt undrade han huru konungariket Sve-

[1] Berch säger i sin ovan nämnda resa, sid. 185. »Att skickas till Sibirien är icke så svårt som de främmande inbilla sig, väl förstående om den bortskickade får gå lös.»

[2] Se Nordberg flerestädes. Se vidare om K. här nedan.

rige kunnat så länge hålla ut mot en så stor makt som Rysslands.»

Bland äreskänker från ryska hovet till Kien-Long, märktes »Slaget vid Pultava, i elfenben fint skuren av hans Czariska Majestäts egna händer och infattat i en konstrikt arbetad ram.»[1]

*

Om Peter Schönström läses i Das veränderte Russland I, p. 162: »En svensk överste vid namn Schönström, en man utrustad med stor lärdom och gott förstånd, har använt sin tid i Sibirien till att sammanskriva anmärkningar och betraktelser över landet och dess innevånare. Han skrev till en god vän i Moscou, att han träffat en hednisk nation på Sibiriens gränser (troligen några grannar till Ostiakerna) och under iakttagelser över deras religion och seder, funnit, att mycket häruti ägde likhet med den gamla hedendomen, ja, han trodde också att de, på grund av att de vid gudstjänsten begagnade sig av namnen Thor, Fregga och Odde, vilka varit som gudar ansedda i det gamla hedniska Upsala, måste härstamma från de Göther, vilka en gång lämnat Sverige och dels slagit sig ner vid Östersjökusten, dels dragit sig åt trakterna kring Svarta Havet och slutligen, på grund av förföljelser, begivit sig in i Sibirien att söka en fristad. Denna överste har gjort särdeles curieusa observationer med vilka han en gång vill bekräfta sina satser.»

[1] Ludvig XIV förbjöd avisorna omtala slaget vid Pultava på ett för svenskarne obehagligt sätt. Jämför härmed Fontenelles äreminne över ledamoten Czar Peter I uppläst i L'Académie des Sciences, 14 nov. 1725.

Schönström är något Rudbeckian. Hans arbete förblev liggande i manuskript ända till 1816, då det utgavs av Hammarsköld (se Warmholtz) med företal av Hammarsköld och Adlerbeth, under titel: En kort anledning till Svenska Historiens förbättrande[1]. Trenne avskrifter finnas å K. Biblioteket. (En av dem innehåller i slutet: Journal på the officerares resa som legat i Wologda ett åhr och sedan 1711 blefwo förda till Wergaturia i Sibirien.) Schlözer, som vistades i Sverige och med kännedom om språket forskade i arkiven, uppgives hava alltför starkt anlitat manuskriptet då han skrev sin Allgemeine Nordische Geschichte[2]. Halle 1771. 4:o, något som vid en jämförelse synes vinna bekräftelse. Att uttala sig över arbetets värde nu är för sent. Några av de åsikter som Olof Rudbeck förfäktat i sin Atland går här liksom i Strahlenbergs arbete igen. De äro av en upplyst samtid begabbade och dömda att aldrig uppstå; dock hava inpå våra dagar sådana sällsynta män som Klaproth[3] och Abel-Rémusat[4] icke ansett under sin värdighet att upptaga och granska dessa meningar.

I Uppsala Universitets Bibliotek finnes en Codex Djagataicus som i Tornbergs katalog, under num-

[1] Dalin citerar den under namn »Inledning till Svenska Historien».

[2] Om Schlözers Historia: se M. Johann Thunmanns Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker. Herausg. v. A. Fr. Büsching. Berlin, 1772.

[3] Hic et ubique ou vestiges de la langue primitive samt Asia Polyglotta (i Asiatic Journal, May 1823).

[4] Mélanges Asiatiques I, p. 272. Paris 1825.

mern CCLXX, kallas: Stemma Turcarum i. e. historia Turcarum orientalium quam Muhammed Khan Abu-l-Ghazi Behadur-Khan, anno 1664 mortuus composuit. Liber Casani anno 1825 editus et Abulghasi Bahadur Chani Historia Mongolorum et Tatarorum inscriptus, satis superque doctis innotuit. Codex noster magnam lectionum variantium messem dabit.

Härunder finnes följande anteckning: P. Schönström, qui librum bibliothecæ donavit, hæc in fronte ejus adscripsit. »Denna Kitap eller Tatterske Släktregister, som jag mig under den tijd, då jag i Siberien fången satt, förskaffat hafwer, förärar jag till Upsala Bibliothec. Jag hafwer henne ock uti Siberien låtit öfversätta på Tyska. Berenshammar d. 5 Nov. 1722, P. Schönström.»

Emellertid blev handskriften utgiven under titel Histoire Généalogique des Tartars Traduite du manuscript Tartare D'Abulgasi Bayadur-Chan. Par D. Leyde 1726.[1]

I företalet läses: »Publiken står i förbindelse för utgivandet av denna historia hos fångne svenska officerare i Sibirien; ty några av dessa herrar, som voro lärde män, hava köpt det tartariska manuskriptet av en Boucharisk handlande som fört det till Tobolsk, och låtit översätta det på egen bekostnad till ryskan, varpå de sedermera själva översatte den till flere språk.»

[1] Barbier uppgiver mot Tornberg, vilken, efter France Littéraire, nämner M. de Varenne som översättare, en Bentinck, Svensk (Holländsk) officer i Karl XII:s tjänst. Ny översättning av Messerschmidt, på Tyska i Hist. Journal. Göttingen 1780.

Klaproth säger i sin skrift Beleuchtung und Wiederlegung der Forschungen des Herrn J. J. Schmidt, Paris 1824, att Messerschmidt och Strahlenberg låtit översätta den till ryska av Mullas eller Bucharer varpå de verterade den till tyska, och att den sålunda kommit till Europa i två versioner. Detta bekräftas av Strahlenberg, vilken i en 1726 utgiven Prodromus till N. u. O. Th. v. E. u. A. bebådat utgivandet av ett tartariskt manuskript, vilket han senare i sitt stora förutnämnda arbete p. 113 förklarar vara just Histoire Généalogique des Tartars, »wie solches durch meine Vorsorge aus dem Tatarischen ins Teutsche, aus diesem aber von einem andern guten Freunde ins Frantzösische gebracht und vertiret worden, der es anno 1726, zu Leyden... drucken lassen.» Huru denna motsägelse i uppgifter tillkommit torde på annat ställe av förf. komma att utredas.

Arbetet är försett med vidlyftiga noter, vilka även uppgivas vara av »Svenska officerare». På dessa noter synes en hel liten bok vara byggd, vilken utgör Vol. X av Recueil de Voyages au Nord, Amsterdam 1738 och som kallas: Relation de la grande Tartarie, dressée sur les memoires Originaux des Suédois Prisonniers en Sibérie pendant la Guerre de la Suède avec la Russie. (Finnes även i VII av Histoire Générale des Voyages.)

I v. Webers Das veränderte Russland II. förekommer en avhandling utan namngiven författare: Von der Tatarischen Bucharey. Samma avhandling uppträder senare på franska språket i början av D'Anvilles atlas[1] Haag-upplagan 1737 och kallas

[1] Nouvel Atlas de la Chine...

på titeln, Description de la Boucharie Par un officier Suédois qui a fait quelque sejour dans ce Pays.

Att denna uppsats härrör från en av de svenska fångarna torde stå utom allt tvivel, om från Schönström eller Strahlenberg vet man ej[1].

*

J. Christ. Schnitscher är författaren till en bok: Berättelse om Ajuckiniska Calmuckiet. Sthm 1744, lit. 8:o.

(Samma bok finnes på tyska i Müllers Sammlung Russischer Geschichte Vol. IV p. 275—364.)

I Repertorium Benzelianum där den under nummer LXXXI förekommer som MS. med titel: Von den Ajuckischen Wüsten und deren Einwohnern, lämnas följande upplysningar: »Författaren till denna Historia eller Berättelse är Joh. Chr. Schnitscher, en Curländare och Cornet av Gyllenstjerniske Dragonerne. Han tog sedan tjänst hos Ryske Czaren och blev Överste-Lieutenant. Försändes av Gagarin som Convoy från Tobolsky med Chinesiske Legaterne som gingo därigenom till

[1] M. Henri Cordier, Europas förnämste kännare av Asialitteratur och utgivare av Bibliotheca Sinica, har anställt forskningar efter författarens namn, vilket, om det varit utsatt, gått till eftervärlden med ett ärofullt arbete — de franska Jesuiternas Kartverk över Chinesiska Riket.

En gissning att Christian Henric Braad varit upphovsmannen vederlägges av dennes Curriculum vitæ (handskrift i K. B.).

Ayuka-Chan, år 1715, sedermera som han icke fick avsked, rymde han 1722 från Muscow.» Kap. IV avhandlar: Den Chinesiska legationen och huru den 1714 d. 2 Julii blev hos desse Calmucker fägnad och emottagen.

Denna ambassad som år 1712 lämnade Peking och sedan under åtskilliga uppehåll i Sibirien gick ända in i Ryssland hade till hemligt syfte att förmå Törgöterne eller de västliga Calmuckerna, vilka lämnat sitt under kinesiska kejsaren hörande land för att vid Wolgas stränder förbliva ryska undersåtar, att återvända och underkasta sig det kinesiska väldet. Först 1770 bröto de upp med kvinnor och barn och företogo det märkvärdiga tåg, vilket Quatrefages i sina föreläsningar över Människans Historia omtalar.

Anföraren för ambassaden, Tou-Li-Chen, en framstående politisk person, som sedermera avslöt karavanfördraget med Ryssland 1728, avgav vid hemkomsten 1715 en vidlyftig berättelse, vilken sedan trycktes. Utdrag ur densamma i översättning meddelades 1729 av Gaubil i Souciet's Observations Mathématiques... Vol. I, vilka utdrag år 1732 återgivas på tyska i Sammlung Russischer Geschichte Vol. I. Först år 1821 utgiver G. T. Staunton hela resebeskrivningen i engelsk översättning under titel: Narrative of the Chinese embassy to the Khan of the Torgouth Tartars in the years 1712, 13, 14 and 15, by the Chinese ambassador[1]. Abel-Rémusat giver arbetet värde av historiskt dokument

[1] Granskas och bedömes i Journal des Savants 1821, samt i Mélanges Asiatiques Vol. II.

och ryska historieskrivare citera det såsom en källa till Rysslands Historia. Sålunda torde några utdrag, därför att de beröra vårt ämne, här söka en berättigad plats.

P. 73. Makofsky. »Härunder begärde guvernören i Elems (Elimsky) tillstånd att få besöka oss, och då han anlände medförde han Kanifer[1], en fången Europeisk General och andra som han hade i sin tjänst. Fångarne tycktes vara väl hållna med kläder och vad de eljest behövde.»

P. 112. Tumen. »Under vårt uppehåll härstädes uppvaktades vi i vår båt av en del Svenska fångar, vilka blivit tagna av Ryssarne under kriget. De sjöngo för oss och spelade på sina trummor och pipor. Vi gåvo dem förfriskningar och något pengar.»

P. 182. Tobolsk. »Gagarin sade — Jag har nyss varit i St. Petersburg och haft audience hos Czaren. Distriktet St. Petersburg tillhörde fordom konungariket Sverge; men sedan Czaren erövrat det har han byggt och befästat en stad där, vilken efter hans namn kallas St. Petersburg... I år har Czaren haft ett nytt fälttåg mot Svenskarne och har tagit från dem 21 skepp, 1 general och 800 soldater. Just nu har Frankrike och de andra nationerna förenat sig med Sverge och hjälper dem vid försvaret.[2] Alla dessa nationers soldater äro krigiska och strängt disciplinerade så att när de gå i batalj de alltid fäkta förtvivlat och icke hysa någon tanke på återtåg. Men

[1] General-adjutanten Kanifer. Se ovan.

[2] Denna hjälp torde hava inskränkt sig till de 200,000 R:dal. Banco dem Eric Sparre lyckades utverka och vilka lämnades till Vellingk att användas till Stenbocks armé och de tyska fästningarnas understöd.

det är annorlunda med Törgöterna[1]; de äro laglösa och oordnade. För tio år sedan värvade Czaren 10,000 Törgöter, men ehuru han ställde mer än 3,000 av dem emot 300 Svenska förmådde de icke tillkämpa sig segern.»[2]

*

Schnitschers ovan nämnda skrift om Ajuckiniska Calmuckiet är försedd med upplysande noter, enligt utgivaren Lars Salvius' uppgift i företalet författade av svenska Capiten Renat, vilken i 17 år uppehållit sig hos Calmuckerna. Tillika bebådar Salvius utgivandet av ett onämnt arbete sammanskrivet av samme Renat. Året därpå, 1745, anmäldes Schnitschers bok i Lärda Tidningar och tituleras Capitenen då »salig», vadan han måste hava avlidit något av dessa år och därmed hans manuskript hava gått till förgängelsen.

Ennes upptager en Johan Renarth såsom Styckjunkare vid artilleriet med bifogad anmärkning: »gick uti Rysk tjenst och blef fången hos Calmuckerna 1716».

I Sammlung Russischer Geschichte IV läses: »Under Bucholtz tåg mot Calmuckerna 1716 gick även svenske styckjunkaren Johan Renat och

[1] Calmuckerna, vilka beskickningen gällde.

[2] I en tryckt »källa hörande till Carl XII:s historia» finnes detta möte omtalat och där såsom bevis på huru långt Svenska ryktet gått, näml. i Ifvar Kraaks Correspondance Historique et Critique. Lund 1755, p. 475. Strahlenberg sammanträffar även med ambassaden och lovar i sin Nord- und Ostliche Theil etc. att återkomma till densamma, ett löfte som han under arbetets gång glömmer.

råkade bli fången. Han lärde Calmuckerna att smälta järnmalm, gjuta kanoner och bomber och gick med dem såsom Överste Fältherre emot Chineserna. Han återvände 1733 till fäderneslandet genom Ryssland och Sibirien, efter att hava samlat en oerhörd förmögenhet.»

I Henel (1735) återfinnes han såsom löjtnant på Beställningsstaten och kallas där Johan Gustav Renat.

I Krigsarkivets mönsterrullor f. Artilleriet uppgives han vara född 1658, östgöte.

I Engeströmska handskriftsamlingen i Kongl. Biblioteket finnes en handskrift med titel: Några små annotationer gjorde vid en kort conferens emellan Lieut. Renat, som ifrån Calmuckiet återkommit, och Bisk. Benzelius 1738. Renat omnämnes flerest. i Benzelii brevväxling.

*

I Samml. Russ. Gesch. omnämnes även följande Svenska Fångar, vilka gjort sig bemärkta genom kunskaper och skicklighet.

Med Bucholtz' expedition för att söka guldsand i Buchariet medföljde svenska artillerister och mineraloger bland vilka nämnes artillerilöjtnant Calander vilken användes såsom fästningsbyggare.

År 1716 företogos expeditioner till Kamtschatka och Ochotsk för att undersöka dessa trakter och verifiera en del uppgifter av äldre expeditioner som sökt finna den s. k. nordostpassagen. Bland kommenderade officerare befann sig även svenske skeppslöjtnanten Ambiorn Molyn vilken skulle i händelse av behov leda skeppsbyggeriet. Strahlenberg

nämner honom Mulyn och berättar (N. u. O. Th. v. E. u. A. p. 58) att han skickades av Gagarin för att undersöka Kamtschatka.

Samma år gick Beckewitsch för att bereda sig till att undersöka trakten omkring Kaspiska havet. I Kasan uppsatte han en hel dragonskvadron av svenska fångar under befäl av Caspar v. Frankenberg, en schlesier. På deras uppgifter utlade Strahlenberg sedermera sin karta över dessa trakter.

I en not till p. 17 i N. u. O. Theil. v. E. u. A. läses: »Anno 1713, omkring, skickade då varande guvernören Knees Gagarin en Svensk Corporal, som förut varit skeppstimmerman, till Kamtschatka; denne byggde sig därstädes en liten båt av blott björk och asp, emedan intet annat var att tillgå i dessa trakter, och gick därmed verkligen från fasta landet, över Kamtschatkiska havsviken och över tillbaka, på vilken återresa han blott använde sex dagar.»

Denna uppgift korrigeras av en annan i Samml. Russ. Gesch. v. 3 p. 102. Där kallas Corporalen Henrich Busch, säges vara holländare, bördig från Hoorn; slutligen har han i svensk tjänst såsom ryttare blivit tillfångatagen vid Wiborg 1706. G. F. Müller träffade honom i Irkutzk ännu 1736.

Denne Corporal skulle sålunda 1713 ovetande hava vidrört Berings stora upptäckt: att Asien och Amerika ej sammanhänga, vilken upptäckt gjordes av B. först 1728[1]. Anmärkas bör härvid också att Strahlenberg hade sin karta färdig i manuskript 1715 och att han i Petersburg 1722 företedde den för Peter I.

*

[1] Se Malte-Brun. Géographie Universelle I p. 334.

Der Reussische Robinson eine wahre Geschichte. Nebst eine vorrede Ihre Hochgräfl. Gnaden Herrn Heinrichs des Sechsten Jüngern Reussen, Grafen und Herrn von Plauen etc. Erster Theil. Greiz 1781. 8:o. 110 sid.[1]. Med en gravyr föreställande den som i texten angiver sig vara författare, nämligen sachsaren Johann Christian Schmidt. Denne, som var vinskänk i Leipzig, tog tjänst hos svenske kaptenen von Benett och följde svenska armén på dess tåg genom Ryssland och Ukraine samt bevistade slaget vid Pultava, varpå han fördes fången till Sibirien. Hans skildringar av härens lidanden under tåget till Ukraine äro upprörande. Några sympatier eller någon beundran för Karl XII kunna icke skönjas. Förf. anställdes senare för en tid som tolk åt Messerschmidt vid den ryska ambassad, som 1719 gick till Peking. Efter att hava fört ett dåligt levnadssätt anslöt sig författaren till de vid v. Wreech's skola i Tobolsk gängse pietistiska åsikterna och kom slutligen efter freden i tjänst hos greven av Reuss.

*

Johann Bernhard Müller's, Königl. Schwedischen Drag. Capitain Leben und Gewohnheiten der Ostiacken... mit etlichen curieusen Anmerckungen

[1] Heinsius upptager boken under Robinson icke under Schmidt, vilket väcker misstankar om att man har en Robinsonad för sig; detta vederlägges dock vid läsningen av såväl företalet som texten, vilken senare verkligen kan läsas med intresse, helst boken icke torde vara synnerligen känd i Sverige

vom Königreich Sibirien... In der Gefangenschafft daselbst beschrieben. Berlin 1720. 8:o. 75 sid. Finnes även i »Das veränderte Russland».

*

Der innere und äussere Zustand derer Schwedischen Gefangenen in Russland, durch Ihre eigene Briefe. 1. von Alethophilo. Frankfurt und Leipzig (Halle) 1718—21. 4:o.

Är av samma natur som v. Wreechs kända arbete, och lämnar mera upplysning om några av de fångnes själstillstånd än om deras yttre levnadsomständigheter. Författaren eller utgivaren är oss tills vidare obekant.

*

Der allerneüeste Staat von Siberien ... Historische Nachricht von den märkwürdigen Begebenheiten der gefangenen Schweden in Siberien. Ratzeburg 1725.

*

J. G. Georgi. Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich im Jahre 1772. Petersburg 1775 p. 519.

Tobolsk. »En av skolorna är ett slags kadettanstalt i vilken gossar undervisas i vad som till soldatväsendet hör. Då under min vistelse härstädes ståthållaren generallöjtnanten Denis Iwanowitsch Tschitscherin lät sig förevisas skolans teckningsprov, ut-

märkte sig ett par genom på dem använd större flit. Vid efterforskning upptäckte generalen till sitt ogemena nöje att dessa tvenne gossar vore sonsöner till den berömde Strahlenberg. Deras fader hade gift sig som underofficer i rysk tjänst i vilken grad han också dött. Det folk som upptagit barnen hade låtit dem behålla sitt namn, men detta var så förryskat att man knappt igenkände detsamma... Generalen rekommenderade de muntra gossarna och befallde att man skulle skriva deras namn på ett igenkännligt sätt.»

»Kopparhyttan i Jagoschicha ligger vid bäcken av samma namn i den trånga och djupa dal där den faller i Kama. Den är upprättad 1723 av Katrinenburgska bergskansliet genom en Capiten Berlin, en Pultavaisk Svensk... och är den första hyttan i Permien.»

Pallas. Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. Igenfinner i Omsk's kommendanthus de svenska fångarnas kyrka. Påträffar i Tomsk 1771 en svensk kyrkogård.

J. P. Falk[1]. Beyträge Zur... Kenntniss des Russischen Reichs. 1. Petersburg, 1785, p. 248. »Den norra delen av Karew Kurgan var genom ett plank skilt från den södra och kallades efter de här fordom bosatta svenska fångarna det Svenska Sloboda.»

P. 303. (Rörande de Kolywanska hyttorna.) »Föranledd av ryktet att den Kolywanska kopparmalmen även förde silver, anställde det Katrinen-

[1] En av Linnés lärjungar. Professor. Reser 1768 i Sibirien för St. Petersburgs akademis räkning. Avhände sig livet 1774.

burgska Bergskollegium 1732 genom Ingeniör-Capitenen von Fermer och Assessor Reiser (vilken bördig från Svenska Pommern blivit tillfångatagen som Svensk Auditör och i Sachsen värvat bergsmän för Ryssland) en undersökning på ort och ställe.»

J. G. Gmelin. Reise durch Sibirien v. d. Jahr 1740 bis 1743. Th. IV, Göttingen 1752, p. 252. (Turinskoja Sloboda.) »Befälhavaren härstädes är en Svensk, som övergått till den Ryska religionen. Han var fältpredikant vid denna armé som råkade i händerna på de vid Pultava segrande Ryssarne, och av vilka en stor del blevo förvisade till Sibirien. Detta hade varit anledningen till hans förändrade belägenhet. Om man skall döma av hans nuvarande yttre levnadssätt har man rätt att antaga, det han lika litet hos hedningar som hos kristna låtit sitt ljus lysa, och är han därför icke en människa som kan göra något mänskligt samhälle heder.»

Castrén. Nordiska Resor och Forskningar. I. Helsingfors 1852, p. 291. »Till ortens kuriosa och antiqvaria räknas familjen Charpow, en i Beresowska kretsen vitt utspridd prästsläkt. Familjen sades vara Svensk till sin upprinnelse. Dess ättefader skulle under Peters krig med Sverige hava förrått sin konung och efter krigets slut lupit undan till denna avlägsna vrå av världen för att undgå faran av att bliva utlevererad. Huru härmed må förhålla sig, så ville dock medlemmarna av denna familj ej vidkännas någon frändskap med mig, som man även ansåg vara i Svensk börd. Kom jag dem inom skotthåll på gatorna, vips flögo de mig ur nävarna och stängde till porten efter sig.»

Berättelse om de i Stora Tartariet boende tartarer, som träffats längst nordost i Asien, på erkebiskop E. Benzelii begäran uppsatt af Ambjörn Molin Ryttmästare vid Norra Skånska Cavalleri Regementet 1725.

Under ett forskningsbesök i Linköpings stiftsbibliotek råkade förf. att, utom andra märkliga saker, även få upp en handskrift med ovan stående titel.

Handskriften utgör 32 blad folio, av vilka tyvärr de fyra första bladen saknades, och är skriven på en svårläst, vårdslös övergångssvenska. Alla uppgifter om författaren, som kunna anskaffas från svensk och rysk sida, äro följande:

G. F. Müller i Sammlung Russischer Geschichte III, p. 106 berättar, att en svensk skeppslöjtnant vid namn Ambjörn Molin, under sin fångenskap i Sibirien, medföljt den expedition, som under Jeltschin år 1716 företogs till Kamtschatka.

Strahlenberg (i Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia) nämner några omständigheter under Molins [Mulyns(!)] färd genom jakuternas område, då expeditionen gick landvägen till Kamtschatka.

Henel i Det anno 1729 florerande Sverige upptager honom såsom ryttmästare på Norra

skånska kavalleriet, varför han då måtte hava återkommit ur fångenskapen. Om handskriften är original, kan ej nu avgöras, då icke en rad av Molins hand varit att jämföra med, och ivriga forskningar, både i Benzelianska samlingen i Linköping och v. Engeströmska i K. biblioteket i Stockholm, ej lämnat önskat resultat.

De nationer, som Molin beskriver, uppgiver han själv vara följande:

Jacutten (över 100,000 skattelagda männer), Tunguszer, Coraken, Juccageri, Lutterskoij, Annadirskij, Saneskij, Schuchtiar, många tusende under ingens lydno; Ckanchadalii, Gilakij, Daurski, Mocnati.

Alldenstund tchuktscherna torde vara de, som nu närmast för stunden kunna hava något grand intresse för oss, skola vi, för deras skull, som tagit del av de beskrivningar, vilka varit synliga angående dessa Nordenskiölds och hans följeslagares vinterkamrater, meddela några utdrag ur den gamle karolinens iakttagelser, gjorda på platsen. De få icke ringaktas, dessa meddelanden, om de ock förefalla naiva, ty de äga även ett större intresse än det, att de äro svenska: de äro bland de äldsta originaluppteckningar om tschuktscherna man känner. För att göra läsningen möjlig måste texten »normaliseras» begriplig på vår yngre svenska.

»Så är ock en nation benämnd Ziuchzier (obs. 3:dje var. på namnet) som är mäkta stor, vilka lägga ock det till sijnith (ansiktet, utseendet) att de bryta ut, eller då tänderna dem själva utfalla, låta uti stället för en sådan tand på vardera sidan om munnen fastläka stora klor av en viss fågel, så att de med en sådan

parure äro lika ett vildsvin, och att dessa klor dem uti all deras livstid på samma sätt som utur ett sådant svin utur munnen står; vilket de hålla för en mäkta skönhet.[1] Låta ock somliga växa naglarna över fingrarna lika som klor, med flera sådana sällsamheter; och är uti detta avseendet det aldra endaste, nämligen klädedräkt och allenast dess utsirande, som de låta spörja bland hela resten av hela deras övriga levernesart den ringaste överflöd och något sådant ting, som de kunde vara förutan. Somliga låta över hela ansiktet och på händerna samt andra synliga ställen på kroppen, i det de hava öppnat huden och sedan fint sönderstötta kol instrött, underliga Caracterer och figurer som de sin hela livstid över släpas med, i stället för en härlig prydnad; kunnandes till sådana Caracterer och figurer ej annan orsak och besked giva än att hans far hade det så på samma sättet, vars lovliga sedvana han sig förmenar efterfölja. Och äro på samma sätt många sällsamheter, som de ej veta på annat sätt uttyda, än att sig uppå en gammal plägsed beropa, och har jag fuller märkt att ståndaktig-

[1] I Salmon: Gegenwärtige Staat von Russland (Altona, Leipzig 1752), p. 572, läses rörande denna omtvistade plägsed: »Was laut dieser Nachrichten, ein Russischer Kaufmann, Michel Ostatioff von einer, an der Nordostspitze des Landes Kamtschatka wohnenden, Nation, welche dort Sorgtsi heissen von den Russen aber Tschuktschi genannt werden, ausgesaget, nämlich dass sich dieselben die Wangen aufritzten und in die Ritzen die Gröten von dem Fische, Narval, stechten, um die Wundemaale, welche ihnen zum Zierrath dienten, zu behalten, hat ein anderer russe, der 1716 aus Kamtschatka gekommen, gegen Strahlenbergen bekräftiget, doch mit dem Zusatze, dass die Tschuktschi die Gröten selbst, statt eines Zierraths, in die Wangen stechten.»

heten vid ett ombyteligt mode och slikt mycket där av dependerar, att de sina egna inventioner därvid icke gilla, i ty att sig en gång tilldrog det en gamal, ansenlig man var hos mig uti min koja; och då han blev varse en liten skål, som ungefär kunde rymma en kannas storlek, med 3:ne fötter under, och 2:ne grepar; något stor tilltagen efter Ryska bruket, och som denna honom så ovanliga 'Magien', om dess brukande och nyttjande, en förundran åstadkom, ville alltså av min dräng därom bliva underrättad, som till den ändan sig till honom adresserade.

Nu som denne drängen var av ett lustigt och railleust hummeur, tog sig strax före att denna figuren (eller skålen) vid en mössa förlikna och om denne enfaldige därom giva bättre efterrättelse, stjälpte samma skål sig på huvudet, anbjudandes denna hedning att hava samma frihet till försöka huru denna huvudbonad ock honom kunde kläda; varuppå denne nyfikne mottog skålen och densamma sig på huvudet stjälpte, befann att denna mössa hade allenast det felet att vara honom för stor, vilket då han till känna gav, av denna drängen ackorderat blev att under skålen få betjäna sig av en annan mössa, vilken expedient hedningen för mycket behändig och förflugen befann; så ock blev honom anvist huru greparne av skålen kunde tjäna till att därvid fästa små remmar, som under hakan sammanbundne honom detta tak kunde på huvudet kvarbehålla, vilket allt denna mannen ett sådant behag till denna nyheten gjorde, att han tillböd sig strax samma skål vilja tillhandla, om därmed sig till en så väldig huvudskrud betjäna. Till denna handel lät sig min dräng lätteligen fresta, och som Jag snart skulle ge mig på återresan,

beslöt sig denna skål till en sådan liebhaber förhandla, och denna handel mot och utan min vetskap beslöt, viljandes en så rik betalning som tillbuden blev ej låta sig gå utur händerna; alltså bekom hedningen skålen till egendom ock hätta, varmed han strax av en stor hop förundrare efterföljd storligen hoverande; och då jag strax om denna handelns beskaffenhet blev underrättad, förekom samma mig så löjlig, att jag däröver erkände och ej rubba ville vad denne skalkaktige drängen uti min frånvaro hade gjort, isynnerhet som köparen med sin handel så förnöjder var, vilket nöje än mera yppades då han några dagar däruppå kom tillbakas och erbjöd inståndeligen att sig få mot god betalning ock tillhandlas locket av samma skål, vilket jag honom mest tillät av den orsak, att, som han ej med sig hade det han därföre giva ville, utan som han visste att min återresa skulle dagen därefter gå för sig, och att jag alltså komme att passera ej långt från hans käll, tillböd sig vilja möta mig på vägen med betalningen, och emellertid taga detta locket hem med sig, vilket jag allt hans redlighet att försöka efterlät, och ej däröver blev bedragen, utan fann att han sig på sagde tid och ställe med riktig betalning infann.»

Kina.

Några synpunkter och belysningar.

Om Amerikas upptäckande icke tillskyndat mänskligheten andra fördelar, så ha dock de stora politiskt-ekonomiska försök, som i det nya landet tid efter annan utförts och de sociala uppgifter, som där blivit lösta, givit folkvetenskapen de största och värdefullaste bidrag. Mexikos erövring står väl ännu hart nära som ett underverk; en liten flock äventyrare kuvar ett blomstrande samhälle, som i odling kunde mäta sig med sina angripare. De nordamerikanska indianstammarnas utrotande eller undanträngande har visat den bildade åkerbrukarens överlägsenhet över den kroppsligt starkare, kringdrivande jägaren, vilken småningom utdog, alltefter som nybyggarens yxa gick fram i skogen och skrämde villebrådet, sålunda berövande indianen hans föda. På senare åren, efter negerslaveriets upphävande, har »den svarta frågan» i Förenta Staternas inre politik till en viss grad utträngts av »den gula», eller frågan om de åtgärder, som böra vidtagas av lagstiftningen med anledning av den kinesiska invandringen. Det problem, som nu måste lösas, är av desto mer genomgripande art, som det äger rotfäste i en av tidens allra viktigaste frågor: arbetarefrågan.

Den starkares rätt, bestridd i teorien, har alltid varit obestridlig i verkligheten. Amerikanarna gåvo indianen orätt och åto ut honom, under det att de av filantropiska skäl eller av politiska bakskäl gåvo negern medborgerliga rättigheter. Den svarte mannens öde torde dock bliva, att, liksom indianen, i sinom tid ätas ut, ty han är, till sitt innersta skaplynne, vilde. Annorlunda blir förhållandet med kinesen. Han är civiliserad, ehuru han nu, under den upprörda sinnesstämningen, brännmärkes som »hedning», ett ord som i guldgrävarnas mun måtte få en egendomlig klang. Han uppträder såsom fri konkurrent på arbetsmarknaden och kan, på grund av sin flit, sina »små behov» — som hans måttlighet nämnes — utbjuda sitt arbete till en tredjedel, ända till en femtedel av det i övrigt gällande priset. Han är icke starkare än amerikanen, men han spar sin kraft och äger det passiva motståndets segrande makt. När han icke arbetar, sover han, eller bedövar han sig, ty han vet att tankeansträngning medför muskelförbränning; han kryper fram sin väg och slår sig icke fram, ty det senare medför kraftförlust; han lyder lagarna, ty det är bekvämast; han underkastar sig förödmjukelser, ty det tager tid att göra motstånd; han låter behandla sig som en hund, ty det väcker medlidande, och han låtsar vara fullständigt okunnig om konstitutionens XV:e artikel som lyder:

»Förenta Staternas medborgare kunna icke berövas sin rösträtt till någon del, varken av unionens styrelse eller statens, under någon som helst förevändning av ras, färg eller föregående slavskap. Kongressen är befullmäktigad att genom lagliga åtgärder göra denna artikel gällande.»

Han har sålunda alla gudomliga och mänskliga lagar på sin sida och därjämte det stora negerprejudikatet. Skulle någon lägga honom hans hedendom till last, så antar han något slags kristendom eller ock pekar han på judarna, som fortfarande officiellt få förneka Kristus och ändock äga borgerliga rättigheter.

Han är sålunda farlig i kristna länder, men han är intressant, ty han låter Asien och Europa drabba samman på ett neutralt område; men om farorna äro störst för Amerika må lämnas därhän, då utvandringen pågår runt kring Kinas gränser i Asien.

Då det är ett känt sakförhållande att »var tredje människa är kines», enär jordens befolkning uppgår i runt tal till 1,200,000,000 och det egentliga Kinas till minst 400,000,000, så är det blott det stora landets tillbakadragenhet, som gjort, att man hittills icke stött på dess innebyggare utom rikets gränser, under det att man icke kan finna en fläck på jorden, där icke en britt uppträder som köpman eller jordägare, ehuru han tillhör en liten nation på några och trettio millioner. Enligt senaste noggranna beräkningar har Kina icke släppt ut mer än sammanlagt 5,328,000 utvandrare, vilka fördela sig på följande kolonier: Amurlandet 20,000, Formosa 3,000,000, Filippinerna 18,000, Bortre Indien 1,600,000, Malacca 150,000, Indiska arkipelagen 310,000, Amerika, Australien och Polynesien tillsamman 230,000, varav på Nordamerika kommer 150,000, sålunda en jämförelsevis liten del. Huru frågan står i Kalifornien, särskilt i San Francisco, som på 210,000 innevånare hyser sina 25,000 kineser, torde vara allmänt bekant för svenska läsare genom Dixons, Trollopes och Watts resebeskriv-

ningar. Mindre känt är måhända, huruledes den gule mannen uppträder på de övriga punkter, där han sammanstöter med europeen[1]. Kinesiska rikets 250,000 kvadratmil gränsa i norr till Ryssland (Sibirien), i väster till Osmaniska riket (Turkestan), i söder till England (Främre Indien) och Frankrike (nedre Kochin-Kina), i öster till Amerika, i sydost till Spanien och Nederländerna (Filippinerna och Sundaöarna). Att beröringspunkter med bebyggarna av Europas 179,000 kvadratmil icke skola vara få, är sålunda givet, och att den kinesiska utvandringsfrågan tager ett mycket större omfång, om hon betraktas från Gula havets kuster, är klart. Ryssarna hava sedan äldsta tider stått i gott förhållande till Kina, och redan 1712 avgick en kinesisk ambassad till Moskwa och Petersburg, om vilken finnes utförlig berättelse av kinesisk författare. Sedan Mingdynastien år 1644 blivit störtad och Mandschutatarerna intagit tronen, som de sedan dess bibehållit, har det egendomliga förhållandet inträffat, att kineserna i verkligheten intagit sina erövrares hemland på det mest oblodiga sätt, och den engelsman, som nu genomrider Mandschuriet, skall av den ursprungliga stolta tatarstammen endast finna en hop dagdrivare som häfta i gäld och ligga i händerna på kinesiska köpmän. Det stolta Moukden, besjunget i ett långt, högstämt skaldestycke av kejsar Kien-Long (1735—95) Mandschuriets huvudstad, är en kinesisk stad.

Det var norr om Mandschuriet, kinesen skulle stöta samman med ryssen. Det var icke för att jaga pälsdjur han gav sig så långt åt norden genom änd-

[1] Ratzel: Die Chinesische Auswanderungen. Breslau 1876.

lösa skogar och vildmarker; det var för att plocka gingseng-roten, fånga trepangen och samla en ätlig tångart. Nyligen hava dock ryssarna förbjudit kineserna att besöka landet, »emedan kolonierna först behövde stadga sig».

Ön Sachalin, som länge varit en omtvistad besittning, befolkades under lång tid av kineser; men då dessa 1868 skulle resa dit för att bryta stenkol, blevo de utmotade av ryssarna, vilka senare förklarat sitt välbehag över ön och där ämnade anlägga en straffkoloni för att — bryta stenkol. Likaså blevo de gule männen bortvisade från en kustö vid Wladiwostok, där de plägade leta efter guld; då de gjorde uppror — något för dem ovanligt — blevo de genast slagna. Detta hindrade dem icke att försöka sin handelslycka på andra punkter och, utgående från gränsstationen Kiachta, göra de ofta resor inåt Sibirien, ja så långt västligt, att våra Jenisseifarare träffade kinesiska handelsresande på gästgivaregårdar långt väster om Jenissei.

Att den opiirökande gule mannen skulle bli bättre emottagen i de brittiska kolonierna var givet. I Birma gjorde man efter dess förvärvande allt för att bereda kineserna ett angenämt hem och utstack till och med plats för kyrkogård åt dem, innan de ännu anlänt — en åtgärd visande en vacker omtänksamhet hos opiihandlarna. Här trivas kineserna väl och öva bergshantering och handel. I Singapore, som först 1819 bebyggdes av engelsmännen, hava kinesernas antal så vuxit och malajernas avtagit, att man här äger ett lysande exempel på huru den segare rasen öder ut den svagare — något, varemot landets herrar ingenting ha att invända. Det synes alls icke

ha väckt engelsmännens medlidande, då de stackars malajerna, vilka endast förstodo att fiska med ljuster, beklagade sig över kineserna, som förstörde fisket för dem genom att begagna nät. År 1871 ägde Singapore 97,111 invånare, av vilka 54,570 voro kineser. Malajerna utrotas visserligen som ras, men kineserna lämna i deras ställe en förträfflig korsavel, vilken här, liksom överallt där kinesen uppträder, utmärker sig för styrka och livlighet. Vanligen underlåter kinesen, av ekonomiska skäl, att föra kvinnor med sig, men åtnjuter däremot stor ynnest av främmande folks kvinnor för sitt humana sätt, varvid dessa ej äro vana. Så har han t. ex. på Filippinerna, hos tagalerna, nästan blandat bort en hel ras, lämnande synnerligen duktiga mestizer; men innan detta tillåtes honom av de spanska herrarna, måste han övergå till kristendomen, en lätt sak för den som i religiöst hänseende är fullständigt likgiltig. Något annat tyckes själva landet, som kinesen hedrar med sitt besök, ej vinna, ty han blir aldrig bofast, utan återvänder till sitt eget land, så snart han riktat sig, lämnande efter sig hustru, barn och religion. Han uppträder visserligen någon gång på sina utflykter till Singapore som åkerbrukare, men på ett för landet icke fördelaktigt sätt. Han brände nämligen av skogar och odlade peppar, som gav rika skördar första åren, men de andra intet, varefter odlingen övergavs. Handeln är dock huvudnäringen. »Innan ännu skeppet ankrat, är en kines ombord och gör bekantskap med köpmannen, förlorar honom icke ett ögonblick ur sikte, förskotterar honom penningar, utspejar hans svagheter och blir slutligen ägare till lasten.» Han försmår dock ingalunda att gripa sig an med ett hantverk och kan då reda

sig med det knappaste utrymme, de enklaste verktyg, så att all tävlan med honom blir omöjlig. Så över allt; i Kalkutta äro 400 (90 %) skomakare kineser, i Manila 633 av 784, och i San Francisco drivas de 214 cigarrfabrikerna uteslutande med gula män.

De kineser, som gjort sin lycka i Singapore, draga sig numera tillbaka till Malacca och dess omnejd, över vars jord och bergverk de nästan ensamma äro herrar och där de slå sig ner till döddagar. Där äro de fria från utpinande mandariner och utmärka sig för gästfrihet och mildhet samt utgiva stora summor för välgörande ändamål.

Pulo Pinang, prinsen av Wales' ö, ligger numera i händerna på kineser och kan i verkligheten lika litet som Singapore betraktas som engelsk besittning. På Sundaöarna hava holländarna icke kommit så väl överens med de gule; 1740—42 hade de till och med ett svårt krig att föra på Java, och det var ej långt ifrån att kineserna behållit ön. Man räknar dock ännu 274,097 kineser i nederländska Indien.

Men här har icke utvandringen åt söder stannat. I Australiens guldgruvor finner man 40,000 och i Victoria ensamt 17,000 kineser, vilka genom sin förmåga att härda ut klimatet äro oemotståndliga, och har som nämnt hela Australiens kinesiska befolkning uppgått till den betydliga summan 230,000. Kulihandeln i Väst-Indien och Sydamerika har tagit en betydande utsträckning, så att exempelvis på Guanoöarna 40,000 gula dött av det osunda klimatet. Till Cuba infördes de första kulis år 1847, av vilka de flesta voro kineser, och har transporten sedan pågått så, att Cuba räknar 60,000. Näst Californien och Cuba är Peru ett mål för kuli-utförseln; där räknar man

nu 140,000. Flera tusen voro 1872 sysselsatta på transandiska järnbanan; i Lima ha de egen teater och i Callao ett välgörenhetssällskap.

Som man ser, har utvandringen verkligen antagit ett fruktansvärt omfång och Europa angripes från både öster och väster — angripes, ty det är som utvandrare kineserna alltid gjort sina erövringar. Ehuru varande den mest okrigiska nation i världen, har den, oaktat deras eget land, eller rättare deras tron, varit erövrad flera gånger, alltid uppslukat sina besegrare genom sin ofantliga mängd och genom inflyttningar erövrat erövrarens länder. Så intogo de Mongoliet med te; det naiva herdefolket lärdes att dricka te, denna vara blev småningom en nödvändighetsartikel, och snart låg mongolen i händerna på kinesen, som villigt gav honom årskredit på varan och sedan tog hans jord i pant och slog sig ner i hans land såsom åkerbrukare och värdshusvärd. Herden och jägaren, som alltid fly åkerbrukaren, drogo sig undan i ödemarkerna, och kinesen framträngde ända till Kaschgar invid Turkestan; där stötte han på osmanen, som den gången blev Västerlandets förpost mot hunnern; där blev drabbning, och kinamannen, som är dålig krigare, drog kortaste strået.

Kinesen kan alltså sägas uppträda som erövrande makt, och därför äro amerikanare och ryssar i sin rätt, då de driva ut honom. Han uppträder som geting i andras kupor, jagar på andras mark, vittjar andras nät; han bryter icke bygd själv, utan besöker helst färdigbyggda samhällen, där vinsten är lättare och arbetet icke så tungt; hans åsikter om rätt och orätt äro skilda från västerländingens, hans samvete är inrättat på ett annat sätt. Därför kan väster-

ländingen icke resonera med honom, bör icke inlåta sig med honom, ty striden blir ojämn; han är slugare, därför är han starkare. Den dag kulis i Västindien och den gule mannen i Californien hunnit förvärva sig martyrkronan, är segern given, ty då skola alltid några känsliga själar, som vilja förbättra naturens lagar, ropa på en kinesemancipation, och när kinesen går in i kongressen med ett par århundradens ärvda hat uti sig, då kan »den gula frågan» med skäl väcka farhågor för den västerländska bildningens framtid.

Söker man nu orsakerna till den pågående utvandringen, måste man leta dem inom den stora muren; man talar om socialistiska rörelser, om överbefolkning, allmänt missnöje med styrelsen, korruption, förtryck, dåliga, svaga regenter och mera; men uppgifterna äro så olika och beroende av varje sagesmans ställning till frågan. I en sak synes man dock vara ense: att kinesiska riket efter Tai-Ping-revolutionen, en av nyare tidens märkligaste rörelser inom folkens liv, blivit skakat i sina innersta grundvalar, och att ännu större rörelser förestå, såväl socialistiska som dynastiska. Några hava dock tagit dessa omvälvningar och jäsningar såsom förebud till en annalkande upplösning och hava helt enkelt förklarat kinesiska nationen såsom dömd till undergång, då den, under ett förmenat längre stillastående, småningom börjat upplösas, under det andra, genom att ensidigt hålla sig vid utvandringsföreteelsen, i sina farhågor korat kineserna till världens blivande härskare. Denna förra mening, som är ganska gängse, härrör av de sedvanliga fördomarna mot Kina, vilka mest grunda sig på bristande kännedom om verkliga förhållandet. Det är vår avsikt att söka i några punkter belysa frågan

om Kinas fortbestående såsom nation samt att bemöta några av de mest oriktiga föreställningarna om det kinesiska folkets verkliga ståndpunkt i religiöst, politiskt och socialt hänseende, utan att förf. av denna uppsats därför vill ensidigt uppträda till deras försvar eller göra sig misstänkt för att i ett och allt vara deras beundrare.

*

Kina har städse väckt nyfikenhet, vissa tider överdriven beundran, stundom leda och avsky, hos mindre bildade folk nästan alltid löje. Man har varit böjd att finna orsaken till detta ständigt nya deltagande i den omständigheten, att Kina har varit så litet känt och tillgängligt, att det genom sin avsöndring från den övriga världen bibehållit det intressantas och hemlighetsfullas slöja. Än i dag upprepar man med anspråk på trovärdighet, att vi över huvud ingenting veta om det underbara landet. Och ändock har Kina varit känt i alla tider! Marcus Antonius skickar sändebud till »silkeslandet» för att knyta en handelsförbindelse, som dock ej leder till några resultat. Nestorianerna införde kristendomen i Kina redan 635; i en stad i Nankingstrakten funnos år 1274 två kristna kyrkor, vilkas ruiner ännu äro i behåll, och nestorianen Mar-Saschis var guvernör i den onämnda staden. Araberna hava beskrivningar om resor i Kina företagna 850—77, och funno dessa resande en redan mycket gammal moské i staden Canfu (Kanton); då Gengis-Khan grundade den mongolisk-tatariska dynastien, besökte araben Ibn-Batuta Kina; år 1704 besökte Pater Gazani en judekoloni i Li-paisse, vilken funnits där sedan urminnes tider och så

förlorat traditionen om Jesus, att den förväxlade honom med Syrach; för övrigt hade de sin synagoga och sin stora heliga bok och alla ceremonierna. År 1246 skickar Innocentius IV munken Giovanni Carpini för att vinna tatarer och kineser för kristendomen, varvid den påfallande likhet, som förefinnes mellan buddhaismens och katolicismens kyrkobruk, gjorde aposteln mycket nöje, emedan han antog att kristendomen redan var införd. Samma misstag gjorde för övrigt den år 1253 av Ludvig den Helige utsände Rubricus. Under mongoliske tataren Kubilai-Khan, som erövrade Kina år 1280, företager Marco Polo sin resa och blir khanens gunstling; hans beskrivning över Kina är än i dag en bland de tillförlitligaste och bästa källorna. År 1288 skickar Nicolaus IV Johan av Corrino, och denne är den förste, som lyckas vinna mark för den romersk-katolska läran gent emot nestorianernas protester; han bygger en kyrka samt låter gjuta klockor till tornen. Döpningar bedrevos i stor skala och latin lästes i de kristna skolorna; 1516 kommo portugisiska handelsfartyg till Kanton, men uppförde sig som rövare och lärde kineserna att frukta och hata europeer. Mot slutet av 1500-talet kommo jesuiterfäderna Ricci, Schall och Verbiest till Kina och vunno genom sina matematiska kunskaper stort anseende och höga ämbeten hos kejsaren. År 1692 fingo de kristne av kejsar Kang-hi religionsfrihet, och kejsaren skrev själv traktater till kristendomens försvar; de kristnes djärvhet steg och påven började skicka bullor och bann mot kejsaren, vilket hade till följd kristendomens förbjudande genom edikt av 1723. Den livligare förbindelse som sedan genom de Ostindiska kompanien uppstått mellan Kina och Europa

har frambragt en hel väldig litteratur, som dock hade arbeten sådana som Mendoza's Historia del gran Reyno de la China 1585, och Kircher's China Illustrata 1667 med flera att bygga på. Sedan 1860 är Kina öppet, alla dess hemligheter avslöjade och befunna redan förut vara det, alla gissningar bekräftade och alla misstag rättade. En kinesisk bibliografi, utgiven 1876 i Shanghai av P. G. och O. T. v. Möllendorff, upptager namn på 4,639, på europeiska språk tryckta arbeten om Kina, men i trots av allt detta vidhåller man som en trossats att ingenting är med säkerhet känt om det underbara landet.

Sanna förhållandet är snarare, att ämnet är så gott som uttömt och materialet så överflödande rikt, att man vid första försöket att inträngа i kunskapen om »mittens rike» blir försatt i stort bryderi, då den ena författaren alltid som uppslag till sin bok har en nedrivning av föregångarnas arbeten. Därför hava också sinologerna, för att gå mitt igenom frågan och få en klar och pålitlig föreställning om saken, för länge sedan vänt sig till själva urkällan, den kinesiska litteraturen, vars förnämsta verk i denna stund kunna läsas på de flesta europeiska språk. Men även detta har man redan lagt bakom sig, och sedan lärostolar i kinesiska språket blivit upprättade vid universiteten i Paris (sedan 1815), London, München och Berlin, har sinologien blivit en vetenskap, som icke stannat vid översättningsarbeten, utan dels ingått på de finaste analyser av språkets syntax, dels på det etnografiska och arkeologiska området anställt forskningar rörande Kinas äldsta historia och urinnevånare, var-

vid man kommit till högst överraskande resultat, alltför överraskande för att, innan ännu grundligare undersökningar bekräftat dem, man skulle våga framlägga dem för att begabbas.

Bland oriktiga meningar om Kina, inhämtade huvudsakligast genom missionärer och vandrande sjömän, äro dessa de allmännast utbredda och djupast inrotade: att Kina, efter en viss blomstring långt tillbaka i tiden, skulle ha stannat i utvecklingen och blivit där stående ända intill våra dagar, varvid man på samma gång förnekar landet en historia och antager, att det genom sin avsöndring från den övriga världen icke haft något inflytande på den stora utvecklingen; vidare: att en fullständig despotism, som skulle härskat sedan urminnes tider, varit den ena orsaken till stillaståendet, att fullkomlig irreligiositet eller utbildad ateism samt likgiltighet i andliga ting varit den andra orsaken. Härtill läggas upplysningar om, att Kina icke äger någon konst, endast en prosaisk nykter litteratur, som än i dag är densamma som för 2,000 år sedan; att folket är ett smutsigt, girigt, lastbart, trälaktigt släkte, som förtjänar att gå sin undergång till mötes.

Kinas historia skall vederlägga en god del av dessa påståenden.

Liksom all historia förlorar den sig tillbaka i myternas och fablernas dunkel. Sagorna berätta om tre kejsare, vilka omkr. 2,600 år före vår tidräkning skola hava givit landet dess första civilisation. Den förste, Fo-Hi, säges hava infört vissa hantverk, den andra, Schin-Nong, är åkerbrukets upphovsman och den tredje, Hoang-Ti, skall hava delat landet i nio områden, av vilka ett odlades för statens räkning; där-

jämte tillskrives honom uppfinningen av 60-års-cykeln, varpå den kinesiska tidräkningen grundar sig, samt av skrivtecknen. När detta senare stora under skedde, »då», säger en historieskrivare, »voro himmel, jord och alla gudar i rörelse. Underjordens invånare gräto i natten, och himmelen regnade mogna skördar av glädje. Efter uppfinningens fullbordande började människohjärtats ränksmiderier att arbeta; falska historier tilltogo dagligen, strid och split vann insteg, och även bedrägligt språk uppkom, vilket bragt så mycket ont i världen. Därför gräto de dödas skuggor i natten. — Men från skrivkonstens uppfinnande framgingo även goda seder, hövlighet i umgänget, och musiken; förnuft och rättfärdighet kommo till ljuset; samhällslivets villkor blevo belysta och lagar stadgade; ståthållare hade regler att följa, lärjungar auktoriteter, som de vördade, och därför regnade himmelen mogna skördar.»

Härpå följa »de fem monarkerna» med en lika fredlig och okrigisk historia som de tre kejsarnas. Under den sista av dessa, Schun, skall en stor flod ha ägt rum, vilken av några författare sättes i sammanhang med den mosaiska traditionens. Med Yu, som för sin förtjänst om översvämningens hämmande blev vald till regent, börjar den första dynastien, Hia, vilken följes av dynastien Schang. Denne senare skall hava dött ut 1,100 f. Kristus och efterträddes, efter palatsrevolutionen, av Tcheu, under vilken Lao-Tse, Kong-Fu-Tse och Buddha uppträdde och med vars annaler Kinas historia börjar, upptecknad av Kong-Fu-Tse i den femte av Kanoniska böckerna (King), kallad Tschun-Tsieu (höst och vår). Efter Kong-Fu-Tse's död

477 f. Kristus uppstå stridigheter mellan vasallerna och kejsaren, vilka fortforo till 231 f. Kristus, då Schi-Hoang-Ti av Tsin-dynastien grundlägger det kinesiska väldet. Under denne regent, en av de väldigaste personligheterna i Kinas historia, börja hunnerna, norr om Kina, att röra på sig, och till skydd mot dessas härjande angrepp låter kejsaren anlägga den stora muren. Samme regent anställer den stora bokförstöringen för att utplåna minnet av sina företrädares bragder, samt skickar de första kolonisterna till Japan eller till Amerika[1]. Ifrån denna tid fram till 1644, då mandschuerna erövrade Kina, har landet haft femton dynastiombyten (då t. ex. Frankrike under samma tid endast haft två), och en gång varit erövrat, av mongolerna under Kubilai-Khan 1280—1334, samt dessutom varit skakat av inre sociala välvningar såsom den i elfte århundradet, då reformatorn Wang-Ngan-Sche uppträdde såsom ledare av ett socialistparti, vilken revolution åtföljdes av en utvandring, som anses vara impulsen till folkvandringarna, mongolernas rörelser mot väster och Gengis-Khans upp-

[1] På en av sina resor kom kejsaren ner till havet och stannade på stranden, intagen av beundran. Då framträdde en präst av förnuftets dyrkare och sade: »på öarna hinsidan oceanen växer en ört, som förlänar odödlighetens gåva. Schi-Hoang-Ti, som alltid var begiven på att utforska nya ting, gav genast befallning, att ett lika antal ynglingar och flickor skulle begiva sig dit. De stego ombord, men en fruktansvärd storm överföll dem, och blott ett fartyg kom tillbaka.» Jfr Gützlaff's Geschichte des Chinesischen Reiches... Herausg. v. K. F. Neumann. Quedlinb., Lpzg. 1836. Se även D'Hervey de Saint Denys: Mémoire sur le Pays connu des Anciens Chinois sous le nom de Fou-Sang. Paris 1876.

trädande. Kinas historia är med ett ord ett enda stort reformationsarbete, som fört landet framåt, och om även efter mandschuernas erövring det efter förmenande legat i dvala i två hundra år, så visa dock de sista stora händelserna med Tai-Ping-upproret 1851—65, att folket icke sovit, ty denna revolution hade en politisk sida, den var ett landets befrielsekrig från främmande erövrare, vilket utföll till de senares fördel endast genom europeiska makters mellankomst, och vilket under långa tider i det tysta var förberett genom otaliga revolutionsklubbars samarbete. Kina uppträder aldrig som erövrande utan endast i försvarskrig mot barbarerna för civilisationen och har sålunda alltid arbetat i samma syfte som Europa. Huru mycket detta senare står i skuld till Kina för sin bildning, är ännu oavgjort, men säkert är att mongolerna på 1100-talet uppträdde med bombkanoner mot Europa och att tryckta böcker funnos på 1000-talet, då förbindelsen med västerlandet var ganska livlig, ja en författare uppger bestämt, att kinesiska böcker funnits i Europa, långt innan boktryckerikonsten där uppfanns. Vad stillastående beträffar, är därmed icke så farligt. Kinas verkliga historia börjar 722 f. Kr., sålunda 54 år efter första olympiaden, 31 år efter Roms grundläggning. Huru står det till med Greklands och Italiens utveckling under de senaste århundradena? Jämförda med Kina kunna måhända dessa länder med större skäl kallas »döda», liksom deras språk; de upphöra båda, efter en tynande tillvaro, att öva inflytande på den världshistoriska utvecklingen strax i början av vår tidräkning, då däremot Kina än i dag fortlever på egen mark, talar sitt eget språk, utan att ha lånat något av

sin bildning från främmande folk, och detta under en utländsk dynasti, varigenom ådagalägges att, åtminstone i detta land, furstarnas historia är en och folkens en annan.

Vad det despotiska styrelsesättet angår, vilket uppgives såsom orsak till det förmenta stilleståndet, så är därmed icke heller så stor fara. Kejsaren är visserligen enväldig och åtnjuter i det hela samma vördnad som ryske tsaren, men icke mer. Vid hans sida stå tvenne riksråd. Styrelsen sönderfaller i tre avdelningar, nämligen den högsta statsstyrelsen i Peking samt provinsernas och koloniernas styrelse. Regeringsdepartementen äro sex. Centralisationen är fullständig, och monarkien skulle sålunda styras av en enda personlig vilja, då ingen representation ens till namnet finnes, om icke andra motvikter funnos, vilka i de europeiska staterna icke hava någon motsvarighet.

Över hela regeringsmaskineriet står nämligen censurstyrelsen. Den har överinseende över folkets seder, över tjänstemännen, ministrarnas och furstarnas uppförande, och envar ända upp till kejsaren måste avhöra censorernas föreställningar, vilka ofta kunna vara skarpa nog, då intet ansvar drabbar den föredragande personen. Vidare finnes ett framställningarnas palats, ett slags kassationsdomstol, som till första riksrådet eller kejsarens hemliga råd avgiver de berättelser, som ingå från provinserna, och de klagomål, som anföras över fällda domar. Ärftlig adel finnes ej, och kejsaren måste taga sina civila ämbetsmän endast bland dem, som inför de lärdes samfund avlagt föreskrivna kunskapsprov; den enda aristokratien är bildningens. Rike-

dom medför ej rang eller anseende; de civila ämbetsmännen äga högre rang än de militära. Härtill kommer en högt utvecklad kommunalstyrelse; byalagen välja genom allmän omröstning inom sig en byfogde, som är ansvarig för uppbörden, bestrider en fredsdomares kall, är polismyndighet samt medlare mellan folket och mandarinerna. Det ligger i allt detta något humant, patriarkaliskt i styrelsesättet; kejsaren betraktar sig som landets »far och mor»; att godtycket hos ämbetsmännen skall härska och att dessa, som äro illa avlönade, tillåta sig utpressningar, är en beklaglig sanning, men visar att Kina ej är ämbetsmännens förlovade land, såsom uppgivits, och icke heller är överlupet av sådana, då deras antal på 40-talet ej översteg 14,000; jämför härmed Sveriges 19,000 ecklesiastike och civile ämbetsmän 1850, innan järnvägarna öppnats! Folket klagar icke över politiskt tvång och äger en otrolig frihet att yttra sig i tryck, ty så snart någon åtgärd av regeringen misshagar dem, regnar det broschyrer, satirer och isynnerhet anslag på knutarna.

Lagarna äro i allmänhet milda. Att kroppsstraff, vilka icke anses vanhedrande, förekomma oftare än fängelse, är en nationalvinst, och folket finner sig gott vid sin bambu. Ett omdöme, avgivet i Edinburgh Review år 1810, då G. T. Stauntons översättning av Kinas strafflag utkom, må gälla mer, då det uttalas av engelsmannen, vilken icke är Kinamannens vän eller beundrare.

»Då vi från Zendavesta eller Puranas fästa vår blick på den inre halt av förnuftighet och praktiskhet i denna kinesiska lagsamling, så är det liksom man kommit i ljuset från mörker, från vidskepelse och

vanvett till klart förstånd, och huru vidlyftiga och småaktiga i enskildheter dessa lagar än må vara, så känna vi dock knappast en europeisk lagbok, som är så rikhaltig, så följdriktig eller så fri från ränksmideri, bigotteri och dikt som denna[1].» Karaktäristiskt för det så att säga gemytliga sätt, varpå kejsaren tar sitt ämbete, är den förträfflige kejsaren Kang-His' (1661—1722) svar på censorernas klagomål över provinsdomstolarna. »Alldenstund människan är benägen att låta vilseleda sig i fråga om sina egna fördelar,» säger han, »skulle tvisterna aldrig taga något slut och den ena hälften av nationen knappt räcka till att avdöma den andras tvistemål. Jag vill därför, att alla, som vända sig till domstolarna, skola bliva behandlade utan misskund och så, att var och en får avsmak för rättegångar och darrar vid tanken på att inställa sig för en överhetsperson. På detta sätt skall man upprycka det onda med rötterna; ty redliga medborgare, vilka råka i misshällighet med varandra, skola uppgöra saken som bröder, i det de överlämna sin tvist till byfogden och gamla erfarna mäns skiljedom. Den stridslystne, halsstarrige och oförbätterlige vederfares däremot rättvisa, när han förtrampas av domstolen.»

Huc, den välvilligaste Kinamissionären, som meddelar uppgiften, tillägger att kineserna äro ganska processlystna i all sin fredlighet och att kejsarens svar verkade ganska gott.

Det patriarkaliska förhållandet mellan självhärskaren och folket uppenbarar sig i den över hela

[1] Ta-tsing-leu-lee; the penal code of China; translated by sir George Th. Staunton 1810.

landet påbjudna lagen, att i varje stad och by den 1:sta och 15:de i varje månad skall uppläsas ett stycke ur Kang-His' Heliga Edikt[1], bestående av sexton maximer av moraliskt och ekonomiskt innehåll med kommentarier av hans efterträdare Young-Tching och utläggningar av en saltverksintendent Wang-Yeou-Po. Sanningarna äro ganska vardagliga, men stilen är alls icke officiell, utan utmärkes av en ganska hög grad av »bonhomie». »Folk och krigsmän», heter det bland annat, »ehuru I av naturen ären dumma och okunniga, saknande förstånd och icke ägande begrepp om förnuft och rättvisa, så bören I dock av känsla för er familj och av omtanka för er själva fatta den sanning, att om lagen en gång får er i sitt nät, tusen obehag äro er beredda. Är det då icke bättre, att I rensen edra hjärtan och ångren era fel i nattens tystnad, än att avvakta det ögonblick, då I hemfallen under käppen för att upphäva gräsliga tjut? I stället för att ruinera er och förtära allt vad I ägen för att slippa undan straff, som äro oundvikliga, skulle det icke vara bättre att avlägga edra laster, återgå till dygden, icke överträda lagarna och sålunda sätta er person och er familj i säkerhet.»

Kinesernas fri- och rättigheter äro ganska stora, och mången konstitutionell monarki i västerlandet har det icke bättre ställt med friheten; religionsfrihet, tanke-, yttrande- och tryckfrihet, kommunalrösträtt, petitionsrätt, frihet från en ärftlig adels tryck och frihet från inhemskt militärvälde äro förmåner, som äro ganska avundsvärda och som tillika äro en motvikt mot ett enväldigt styrelsesätt och centralisation

[1] The sacred Edict, William Milne, London 1817.

i förvaltningen. Kina äger i verkligheten större frihet än Frankrike under andra kejsardömet med dess lagstiftande församling, senat och folkomröstning.

*

Att giva en klar framställning om de religiösa förhållandena i Kina är en rätt svår sak, då uppgifterna från de katolska och protestantiska missionärerna äro så stridiga och dessa till och med uppträtt fientligt mot varandra på den främmande jorden samt därigenom skadat sin sak. Dock måste man obetingat gilla katolikernas tillvägagående i det fallet, att de sökte sin publik bland de bildade, vid hovet, och lyckades under Kang-Hi vinna denne furstes personliga tillgivenhet, då däremot protestanterna, vanligen mycket obildade, sökt draga på sin sida det lägre folket, vilket är lättare att leda. Om vi dock tills vidare lämna de teologiska striderna å sido för att först se till, huruvida det kinesiska folket är så irreligiöst, och om de verkligen äro sådana »ateister», som man påstår, måste vi gå till urkunderna.

I Kina bekännas tre religioner, men någon statsreligion finnes ej. Detta plägar anföras som bevis på nationens religiösa likgiltighet. Styrelsen och de bildade bekänna Kong-Fu-Tse's upphöjda läror, vilka innehållas i Sse-Chou, De fyra klassiska Böckerna, vilka till en del grunda sig på de av Kong-Fu-Tse samlade Wu-King eller De fem kanoniska. Dessa skrifter kunna än i dag läsas med uppbyggelse av hela världens folk, utan att någons religiösa eller sedliga känslor såras, ty de innehålla endast skaparens och dygdens lov samt

gyllene levnadsregler. Det har varit en svår sak för de kristna att komma på de heliga böckerna med hedendom, och långa och klyftiga strider fördes, tills man trodde sig ha funnit spåret. Tien, ett ofta återkommande ord, betyder himmel, men begagnas i de heliga böckerna i samma bemärkelse som skaparen. Så säges i Meng-Tse, den fjärde av de klassiska böckerna: bok. V, del. II, kap. 1: »Himmelens plan, då den skapade människosläktet, var denna etc.», och i samma bok V, del. I, kap. 6: »Vad som sker utan människans görande och låtande, det är från himmelen. Det som händer utan människans vilja, det sker på himmelens befallning» o. s. v. Nu begagnades emellertid Tien i kalendern, och astronomien heter Tien-Ven, himmelsvetenskapen, alltså, menade missionärerna, dyrkade kineserna den synliga himmelen och voro hedningar och borde omvändas. Upplysta jesuiter voro icke med om denna enfaldiga slutledning, utan hänsköto saken till kejsaren. Denne lät ett edikt utgå, vilket ännu förvaras i arkiven, vari det heter: »Man bringar icke den synliga och materiella himmelen offer, utan endast och allenast himmelens, jordens och de skapade tingens herre (liksom kejsaren Tchao-Ting så kallades av namnet på det palats där Hans Majestät visade sig i sin största glans), därför bära också alla tavlor, inför vilka man offrar, påskriften Chang-Ti, d. ä. den högste Herren. Av vördnad vågar man icke att nämna honom vid hans namn, utan plägar anropa honom under himmelens namn.» Mandarinerna och de lärde yttrade likaledes sin förvåning över att man i Europa kunde tro, att de dyrkade ett väsen utan liv, sådant som den

synliga himmelen. »Huru,» sade de, »skulle vi tro, att varje familj har ett huvud, varje stad en ståthållare, varje provins en vice-konung, hela riket en oinskränkt herre, och ändock ett ögonblick tvivla på, att det finns en första intelligens, ett högsta väsen, en oinskränkt härskare över världsalltet, som styr med vishet och rättfärdighet? Lära våra gamla skrifter annat, hava våra äldste vise lärt annat?»[1] Detta uttalades år 1700, och ännu 1845 påstår Gützlaff i sin kinesiska historia, att kinesen menar med Tien den materiella himmelen och skrattar åt idén om ett högsta väsen! Detta kalla västerländingar mala fides.

Staten avlönar icke prästerskap, men söker genom edikter motverka vidskepelse och avguderi samt uppträder både i strafflagen och i det Heliga Ediktet såsom beskyddare av den rena läran om det Högsta väsendet gent emot Buddhas och Tao-Tse's avguderi och bedrägliga funder, vilket visar ett ganska livligt om ock mera humant nit. Buddhaläran, till vilken vi strax återkomma, är oss väl bekant, icke så kanske Lao-Tse's eller Lao-Kiun's. Denne filosof levde omkring hundra år före Kong-Fu-Tse och skall på sina vandringar ha kommit långt väster ut. Liksom pythagoreerna och platonikerna antager han såsom första orsak förnuftet. »Före Kaos, som föregick himlens och jordens skapare, gavs det ett enda väsen, omätligt och tigande, orörligt och likväl oupphörligt i verksamhet: det är världsalltets moder. Jag är okunnig om dess namn, men jag betecknar det med ordet förnuft. Människan har sin

[1] J. G. Kröger. Abriss einer vergleichenden Darstellung der Indisch — Persisch — und Chinesischen Religionssystemen. Eisleben 1842.

förebild i jorden, jorden sin i himlen, himlen sin i förnuftet, förnuftet sin uti sig själv.» Lao-Tse's åsikter innehållas i Tao-Te-King, »Vägen till dygd.» Eduard von Hartmann inleder sin anmälan av den tyska översättningen, 1870, på följande emfatiska sätt:

»En uråldrig helgedom från den bortersta orienten öppnar sina portar och tillropar den häpnande västerländingen: träd in, även här finnas gudar! Icke en vredgad, nidsk, blodtörstig Guds helgedom, icke vanhelgad av en prästerlig härskarlystnad, som vill öka sitt kastvälde på folkets bekostnad, nej, en den Evige, namnlöse Gudens helgedom, som alla känna och dock ingen förmår nämna, en stilla församlings fridlysta tillflyktsort, ett tempel av skönaste och renaste humanitet, blott så mycket anlupen av orientens kontemplativa quietism, för att man där skall finna den lugna hamn, till vilken den av lidelsernas stormar och dagens små intressen maktlösa människan kan taga sin tillflykt. Bekant är det lugnande inflytande, som Goethe erfor av Spinozas 'Etik'; även här hava vi ett verk, som kallar sig etik, och dock, liksom Spinozas, i sin första del är metafysik; även här en sträng panteism av det ena, absoluta (Tao); men vilken skillnad med all likhet! Då Spinoza är ett stelt, hårt mejslat Medusahuvud, som blickar förstenande på oss, så förefaller Lao-Tse som en gammal freskobild med halvt urblekta konturer, men en bild av förtrollande skönhet och vekhet, på vars hjärtvinnande älsklighet och mildhet man icke kan se nog länge.»

Vitsordet må gälla, men förhållandet är, att de bildade kineserna, som en gång vant sig vid Kong-

Fu-Tse och hans lärjungar, icke brytt sig om Lao-Tse, utan att denne fallit i händerna på folk, som ur hans missförstådda läror utbildat en skola av teckentydare, alkemister, charlatanер och astrologer, vilka leda den okunniga delen av folket, som icke anslutit sig till buddhaismen.

Kang-His 17:de maxim lyder: »Undertryck främmande läror för att upphöja den rena läran,» och kommentarierna och parafrasen belysa närmare styrelsens ställning till de båda sekterna och till kristendomen. Sedan kommentatorn befunnit riktigheten av de båda sekternas, Tao's och Fo's, läror i teorien, tillägger han: »Senare uppstod en klass av kringstrykande personer, som stulo dessa sekters namn och fördärvade deras läror. Summan av vad de göra, är att spå olycka och lycka, i avsikt att göra köpenskap med sina spökhistorier och sin obeprövade lärdom. Först narra de av folk deras penningar för att göda sig själva, därefter samla de menigheten för att bränna rökelse, vid vilka sammankomster både män och kvinnor infinna sig.» Och i parafrasen: »I sägen, att tjäna Fo är ganska välgörande; att om I bränner pappersmynt, frambären offer, och hållen fastor inför Guden Fo's ansikte, skall han avvärja olyckor, utplåna era synder, öka er lycka och förlänga ert liv! Tänken då! Från gamla tider är det sagt: 'gudarna äro förnuftiga och rättvisa'. Vore Fo en sådan gud, huru skulle han kunna älska ert gullpapper och era offer, som skola förmå honom att beskydda er! Om I icke bränner gullpapper och bären offer till hans altar, menen I att guden Fo skall bli missnöjd med er och skicka sina straffdomar över er! Är det så, då är guden Fo en lump!

Låtom oss taga till exempel er distriktsmandarin! Skullen I aldrig gå och göra er till och smickra honom, så skulle han ändå, om I voren hederligt folk och uppfyllden era skyldigheter, nog visa er uppmärksamhet. Men om I överträden lagarna, begån våld och gören andra orätt, skulle han visa sitt missnöje, om I ock på tusen sätt sökten smickra honom, och nog ofelbart befria samhället från den pesten!» Av detta framgår väl, att styrelsen söker motverka allt charlataneri i religionen, och få regeringar hava väl yttrat sig så oförbehållsamt om de falske profeter.

Vad nu kristendomens ringa framgångar i Kina beträffar, så har den djupare orsaker än en allmänt antagen religiös likgiltighet. Då katolske missionärer första gången kommo till Kina, funno de en så påfallande likhet mellan sina egna och buddhaisternas religiösa bruk, att de trodde landet vara kristet, och på frågan vem Buddha var, svarades: han är människornas frälsare. Som bekant, finnas många punkter i vilka kristna och buddhaistiska traditioner sammanfalla. Buddha är född av en jungfru omkring 960 år före Kristus; han döptes och erhöll namnet Arddha-Schiddi; Baburenu, hans lärare, blev snart satt i förlägenhet av sin lärjunges frågor, och då läraren blott kunde indiska språket, undervisade honom hans lärjunge i femton andra språk. Sedermera skilde han sig från samhället och begav sig i ödemarken, där han blev utsatt för frestare; när han sedan i Benares uppträdde som profet, kallade han sig Sakya-Muni. Där nedslog han i en disputation översteprästen; han uppsätter därefter sina moraliska grundläror och de tio budorden: 1:o) icke döda; 2:o) icke stjäla; 3:o) vara kysk; 4:o) icke bära

falskt vittnesbörd; 5:o) icke ljuga; 6:o) icke svärja; 7:o) undvika alla orena ord; 8:o) vara oegennyttig; 9:o) icke utkräva hämnd; 10:o) icke vara vidskeplig. Han avled vid åttio års ålder, sedan han tagit avsked av sina lärjungar och profeterat om en annan Buddha, som skulle uppträda 5,000 år senare. Buddhaismen är genomträngd av en anda av saktmod, jämlikhet och broderlighet: »min lag är en nådens lag för alla», yttrade dess stiftare.

När nu katolikerna satte sina läror i omlopp och förkunnade evangeliet om att världens frälsare var kommen, så var detta ingen nyhet för kineserna, och därför uppstodo många svårigheter. Dessa ökades därigenom, att buddhaisterna begagnade både mässor, fastor, klockor, palmer, vigvatten, radband, rökelse — ja t. o. m. bilder, med brinnande ljus framför, alldeles som de kristne bruka. Men man misstrodde västerländingarna; man kunde icke förstå att de rest från fjärran land endast för att predika om en ny Buddha; här måste ligga några politiska eller andra intressen bakom. Sådana funnos i början ej, förr än jesuiter och dominikaner på 1700-talet kommo i stridigheter och drogo in påven i saken, vilken hotade kejsaren med bann och förklarade Kina för vasallstat. Då blev förbittringen stor och de kristna blevo förvisade. Därför heter det också om de kristna i ovannämnda maximer: »västra oceanens sekt, som dyrkar himlaherren, hör också till de skadliga; men eftersom desse män kunna matematik, begagnar styrelsen dem; detta bören I väl betänka.» Kineserna hava aldrig varit religiösa fanatici. De resonera gärna om kristendomen, erkänna dess vackra läror; hava aldrig förföljt de kristne för deras tros skull,

men mången gång för deras djärva, ofta smaklösa uppträdande, såsom då franska missionärer reste genom landet, klädda i kejserliga familjens färger, ehuru de visste detta vara stridande mot sed och lag. De kristnes förvisning retade dessa, och med protestantiska missionärers fanatiska uppträdande skadas kristendomen ännu mer, helst mindre begåvade och mindre rediga huvuden skötte saken. Appendix XVIII till strafflagen upptager tvenne kejserliga edikt av 1805 rörande kristendomen; de innehålla ganska kuriösa bidrag och visa, huru svåra missförstånd uppkommit genom otidigt nit från de troendes sida.

I det andra ediktet säger kejsaren, att han låtit sitt råd undersöka de kristnes böcker och däribland funnit stötande och oriktiga saker, varpå följande anföres. »I Nödvändig inledning till läran säges: Tien-Chu, d. v. s. himlaherren, är alla nationers store konung»; men i Helgonkalendern säges att »Jesus, sonen, är jordens och alla kreaturs store konung»... Är detta sanning eller sunt förnuft? -- — — »I Undervisning rörande Äktenskap säges att de som icke tillhöra religionen äro intet mindre än djävulens slavar.» — — — På ett annat ställe berättas, att »det var en gång en Pei-Tse» d. v. s. en tatarisk furste, »som brukade begå dåliga handlingar och aldrig lyssnade till den vise Fo-Tsin's d. v. s. sin hustrus föreställningar, vilken gjorde allt för att förmå honom att icke vara så dålig. En dag kommo en legion djävlar och bortförde Pei-Tse till helvetet; och då Tien-Chu (Gud) såg att Fo-Tsin var en god och dygdig kvinna, sade han henne i hemlighet, att mannen led

eviga plågor i ett eldhav.» Man tillägger, att de, som icke lyssna till de fromma uppmaningarna, skola komma till eviga straff, som Tien-Chu berett dem. Vi upprepa: det är orimligt och överdrivet i högsta grad. — — — Det är tydligt, att denna historia om en Pei-Tse bortförd av djävlarna till helvetet är gjord utan en skymt till sanning och icke förtjänar tros.»

De kristne blevo förvisade, men icke underkastade någon misshandling, oaktat djävulsdyrkan i strafflagen belägges med ett par hundra rapp; man hade aktning för de vilseförda, och folket höll av dem, ty de voro välgörande mot fattiga och sjuka och togo aldrig emot penningar, något som särdeles tilltalade de av sina bonzer ganska hårt efterhållna kineserna. Emellertid hade bredvid missionsverksamheten handel bedrivits av västerländingarna under hela 1700-talet. Kineserna ville till en början ej inlåta sig därmed, ty Kina behöver ingenting, men europeerna behövde te. Jämvikt måste åvägabringas, och engelsmännen lärde kineserna röka opium mot slutet av 1700-talet. Nu började förhållandet grumlas, och snart skulle engelsmännen med sin samvetslösa handelspolitik motverka sina egna och de andra västmakternas arbete på kristendomens fält.

Före 1767 steg hela importen av opium från Indien endast till 200 kistor. Småningom märker regeringen opiets skadliga inflytande på befolkningen och förbjuder varan; priset fördubblas, det blir närmaste följden; den andra, att engelsmännen anlägga opiiplantager i Indien och öppna en skamlig, av sin regering beskyddad smuggelhandel, som pågår ända till 1839. Då skickar regeringen en man till Kuang-

Tung för att göra ett slut på ofoget, och Lin, en ädel, kraftfull karaktär, som fast beslutat att rädda sitt fädernesland från undergång, utsänder sitt edikt. »Det är en känd sak,» säger Lin till engelsmännen, »att de skepp, som komma till Kanton för att driva bytes-handel, därstädes göra god vinst. — — — Vi lämna alla våra varor oblandade och oförfalskade, att föras bort över havet... Visen I er tacksamma därför? Han I levat efter våra lagar? Han I aktat andras välfärd, då I lupit efter egen fördel? Varför fören I opium hit in, vars bruk icke är tillåtet i era egna länder?»

Opiets utlämnande vägras till en början, men 20,000 kistor falla omsider i kinesernas händer och komma att i historien spela samma roll som tekistorna i Bostons hamn. Nu börja de tre opii-krigen, mycket fula sidor i historien, som Europa gärna skulle vilja rycka ut. Först 1860 duka kineserna fullkomligt under, och europeerna lämna ett hatat och föraktat namn efter de skändligheter, som därunder begingos och som man ej gärna dröjer vid.

Kristendomens sak var numera ohjälplig. »Omöjligt», säger en kinaman, som läst kristna böcker och funnit dessas läror överensstämmande med Kong-Fu-Tse's, »omöjligt att engelsmännen äro kristne. De skulle då icke bryta de Tio Buden, icke taga våra länder och städer och icke ihjälslå vårt arma folk. Vore de kristne, skulle de icke bryta sjätte budet, icke sälja opium och breda död över riket. Äro de verkligen kristne, så undervisa dessa hycklare, som översvämma oss med sina missionärer, biblar och traktater, undervisa dem i deras egen kristendom, i dygdens och rättfärdighetens lära. Även ryssarna kun-

nen I också säga, att de enligt sin religions läror icke få taga det ena landstycket efter det andra ifrån oss. Och den engelsmannen Bowring, han är dock den oförskämdaste. I ett samtal med excellensen Tsien vågade han påstå, att opium vore lika oskadligt som vårt te.» Så snart talet kom på engelsmännen, öppnade kineserna vår katekes, pekade på de tio budorden och sade med en högtidlig ton: »Nej, desse engelsmän äro inga kristna, omöjligt, de äro inga kristna!»[1]

En särdeles egendomlig roll var kristendomen förbehållen i det stora befrielse- och religionskriget, som är känt under namnet Tai-Ping-upproret och som måste omnämnas med några ord.[2]

Siu-Tsuen hette en fattig mans son i södra Kuang-Tung; med stor håg för studier försökte han åtskilliga gånger att vinna den lägsta lärdomsgraden, men förgäves; då hans tillgångar voro uttömda, slog han examen ur hågen och drog sig tillbaka ur landet som småskolelärare; dock medtagen av de lidna nederlagen, föll han sjuk och led under sjukdomen av visioner, vilka för honom hade full (subjektiv) verklighet; dessa fortforo att plåga honom efter tillfrisknandet och han ansågs berövad sitt förstånd; härunder började emellertid tankar på en gudomlig sändning vakna; en olycklig tillfällighet satte i hans händer en av en kinesisk omvänd, Liang-Afah, kompilerad bok kallad Keuen-Shi-Leang-Yeu, eller i engelska översättningen »Good Words exhorting the Age». Denna bok, som i manuskript

[1] K. Fr. Neumann, Ostasiatische Geschichte. Leipzig 1861.

[2] Jämför uppsatsen Svenska Missionärer i Kina.

blivit företedd d:r Morrison och av honom gillad, innehåller lösryckta stycken ur den Heliga Skrift jämte några andliga traktater. Att Esaias' första kapitel och Genesis första skulle göra ett livligt intryck på visionären, var att vänta; tillsammans med några vänner studerade han den underbara boken, om vars upphov och betydelse han saknade varje begrepp. Vännerna märkte emellertid, att orden jag, vi, du, han, ofta inledde kapitel, men kunde ej få reda på personen till vilken dessa pronomina hänfördes. Siu-Tsuen framkastade vinkar om, att han nog visste vem som menades. Han hade ofta sett ordet Tsuen (hel, all) och trodde snart att det var hans namn. Tredje versen av Davids 19:de psalm återgav han: »Deras röst har gått ut över Tsuens land» (allt land); nionde och tionde verserna läste han: »Tsuen är rättfärdig och mer kostelig än guld», i stället för »Herrans vägar äro sanna, allesamman rättfärdiga» etc. Då de läste beskrivningen om syndafloden och Sodoms undergång, blevo de bestörta, då de icke visste att dessa händelser redan passerat; det dröjde icke länge förr än Siu-Tsuen uppträdde som fullt utbildad profet under namn av Jesu yngre broder och slungade gamla testamentets fullbordade straffdomar över Kina samt drog med sig folket i stora skaror. Vad Siu-Tsuen ville, sedan han kommit till klarhet, var: att befria landet från avgudadyrkare, införa fridens lära och därefter utrota mandschudynastien. 1853 utropades Siu-Tsuen till kejsare i Nanking, dynastien kallas Tai-Ping, Fridens Rike, och riket självt Himmelska Staten.

Detta inbördes krig pågår ända till 1865, då Frankrike och England uppträda återigen i en skev

ställning och göra slut på de legitima Tai-Pingarne (gent emot landets erövrare mandschuerna voro de legitima), och släcka den kristendomens svaga låga, som den unge svärmaren tänt.

*

En av de förnämsta orsakerna till europeernas svävande omdömen om Kina är obekantskapen med språket; och det är just där, i hans språk, man kanske träffar kinesen mest hemma hos sig. Fördomen eller rent av motviljan mot kinesiskan är mycket oberättigad. Ett språk, lika gammalt som det döda sanskrit, men ännu i dag levande, som öppnar tillträde till en litteratur rikare och gedignare än Indiens, borde icke vara så försummat som det är, oavsett det praktiska intresset, som blir större, ju flera beröringspunkter uppstå mellan Östern och Västern. Men även här ha inrotade skeva föreställningar lagt sig med makt emot; man har helt enkelt en gång för alla förklarat, att det språket omöjligen kan läras; det skall nämligen innehålla 80,000 tecken, ett för varje ord, vilka ingen av de infödda ännu hunnit inhämta. Nu är däremot förhållandet i verkligheten följande. K a n g-H i' s lexikon, det hittills största, innehåller 44,441 ord, av vilka endast 24,235 kunna hänföras till de brukliga; jämför man härmed Johnsons engelska ordbok, upptagande omkring 50,000 ord, av vilka Shakespeare, som icke är ordkarg, endast behövt begagna 20,000; och om man tillika vet att en italiensk operatext, som ändock skall ge uttryck åt rätt skiftande stämningar, kan reda sig med 600 ord, och man därtill får veta att Kinas fem kanoniska böcker, innehållande

över 200,000 ord, endast begagna 4,601 olika karaktärer, och Strafflagen (i franska översättningen omkring 1,000 oktavsidor) endast nyttjar 2,000 olika karaktärer, så torde det icke förvåna, om man påstår, att kännedomen om 4 eller 5,000 ord är tillräcklig för alla vanliga ändamål. Det stora antalet karaktärer härleder sig helt enkelt av de många synonymerna; så t. ex. uppger Callery 42 olika skrivarter för ordet, pau, kostbar, 41 för tsun, ärbar o. s. v.

Är då kinesiska språket svårt att lära? Icke svårare, måste man säga, än de europeiska för en europé, snarare lättare än de flesta, vad formläran beträffar, som är ingen, och vad syntaxen angår ungefär som latinets för en german. Stanislas Julien, den avlidne professorn vid Collège de France, lärde sig språket på sex månaders »cours» så, att han därefter översatte Meng-Tse och fick den utgiven av Société Asiatique. Missionärerna, vilka just icke äro skarpsinnigt folk, åtminstone icke de protestantiska, anse ej språket som något oöverstigligt hinder, och propagandan i Rom har på sitt tryckeri en kinesisk avdelning, som skötes av europeer.

För den, som i våra dagar ägnar sig åt studiet av kinesiska språket, äro nästan alla hinder undanröjda, ty grammatikerna och ordböckerna äro många och förträffliga. Man har dominikanern P. Varo's grammatika, den första Arte de la Lengua mandarina, Canton 1703; Bayer: Museum Sinicum Petropol. 1730; Fourmont: Meditationes Sinicæ, Paris 1737; D. S.: Linguæ Sinarum mandaranicæ et hieroglyphicæ grammatica duplex, Paris 1742; Hager: Elements of the Chinese language, London 1806; Marshman:

Clavis Sinica, Serampore 1814; Morrison: A grammar of the Chinese language, Serampore 1815; Rémusat: Élemens de la Grammaire chinoise, Paris 1822; Gonçalves: Arte China, Macao 1829; Prémare: Notitia linguæ Sinicæ, Malacca 1831; Hyacinthe Bitchourin: Kitiskaya grammatica, S:t Petersburg 1838; (Gützlaff), Notices on Chinese grammar, Batavia 1842; Endlicher: Anfangsgründe der Chinesischen Grammatik, Wien 1845; Premiers rudiments de la langue Chinoise, Paris 1844 (anon.); Edkins: A Grammar... Shanghai 1853, 2:nd Edition, Shanghai 1857; Bazin: Grammaire Mandarine..., Paris 1856; Schott: Chinesische Sprachlehre, Berlin 1857; D. S.: Zur Chines. Sprachlehre, Berlin 1868; Summers: Handbook of the Chinese language, Oxford 1863; Lobsched: Grammar of the Chinese language, Hongkong 1864; Isaiha: Wwedenie w Russko-kitaiskii slovar, Peking 1869; Castañeda; Grammatica elemental de la lengua China, dialecto Cantonés, Honkong 1869; Julien: Syntaxe nouvelle de la langue Chinoise 1, 2, Paris 1869; Rudy: The Chinese Mandarin language after Ollendorf's new method, Genève 1872; Rosny, de: A Grammar of the Chinese language, London 1874. Därjämte finnas 48 ordböcker, ifrån Colladi's, Rom 1632, till Morrison's, Shanghai 1876, samt handskrivna jesuiterlexikon, ganska vanliga i alla Europas bibliotek.

Kinesiska språket är icke monosyllabiskt, skrifttecknen icke symboliska, tecknande en bild, icke heller

fonetiska, uttryckande ett ljud. Lika litet som engelska språket är monosyllabiskt, därför att Pope skrivit vers som dessa:

»Ah, if she lend not arms as well as rules,
What can she more than tell us we are fools?»

eller de romerska siffertecknen symboliska, därför att I, II, III äro det. Sanningen ligger mitt emellan och det är T c h o u n g - Y o u n g, »juste-milieun», man får lära under umgänget med kinesen.

Det är för nybörjaren en förtjusande villa att tro det alla orden äro symboler, sinnrika kombinationer av avbildningar, hieroglyfer; han ser över en text och finner ett vimmel av bilder; tavlor rullas upp, fåglar, träd, blommor, demoner, himmel, jord, luft, guldfiskar och drakar, hus och bohag, allt om vartannat! Det är som en opiidröm! Men så kommer lexikonet, och då blir blomman ett adverb, den vackra insjön en konjunktion, sol och måne betyda »i morgon», o. s. v., och man befinner sig ansikte mot ansikte med den vassaste prosa. För att icke nu gå till en annan överdrift, måste erkännas, att efter någon bekantskap med de verkliga symbolerna, vilka icke vid sammansättningar göra tjänst som ljud, man vid överblickandet av en text, vilken som helst, verkligen kan se vad den handlar om.

De kinesiska skriftteckнen kunna indelas i sex klasser. F ö r s t a k l a s s e n äro enkla avbildningar, som under tidernas lopp enligt ornamentikens lagar undergått tjänliga förändringar; dit räknas 608 tecken, av vilka några här meddelas:

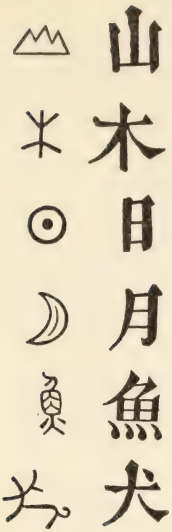

Om också ej mycket är kvar av de ursprungliga bilderna, så har man dock stort gagn av dessa tecken — då man en gång vet vad de betyda.

Andra klassen äro enkla symboler med överflyttad betydelse, till antalet 107, såsom cheou, hand, i betydelsen taga; en sol över horisonten = morgon, en halvmåne = afton, något i munnen = söt o. s. v.

Tredje klassen, 740 karaktärer, och som gärna kunde gå ihop med den föregående, innefattar kombinerade symboler t. ex.:

Fjärde klassen, med omvänd betydelse, 372 karaktärer. Sådana äro: en hand riktad åt vänster = höger, och tvärtom.

Femte klassen innefattar 21,810 karaktärer; det är under dem man träffar de flesta orden, vilkas ena del betecknar ljudet, det andra betydelsen. Så t. ex. heter cypress Pe; men Pe betyder också vit; alla trädslags namn äro sammansatta med namnet träd, Mou, (se ovan). Sättes så tecknet vit, Pe, bredvid trädet, så uppstår en sammansatt bild, där Mou förlorar sitt ljud och Pe sin betydelse.

Här är således icke frågan om att taga ut rebus eller gissa gåtor, här hjälper endast lexikon.

Sjätte klassen innehåller 598 karaktärer, vilka äro sammansatta symboler och skilja sig från andra klassens endast därigenom, att deras ursprung icke är så påtagligt, och att de än i dag utgöra föremål för de lärdes gissningar. Så har någon uti tecknet boningshus = ett svin under tak, dragit fram den för arkeologien ej oviktiga omständigheten, att svinen voro kinesernas första husdjur, o. m. d.

Dessa sex klasser hava icke någon praktisk betydelse vid studiet av språket och äro en modern uppfinning. Oumbärlig är däremot kännedomen om de 214 »nycklarna», under vilka språkets alla ord sortera, och under vilka de kunna sökas i ordboken. Dessa nycklar äro samtliga mer eller mindre tydliga symboler och beteckna kroppsdelar, zoologiska, botaniska, mineraliska, meteorologiska föremål samt husgeråd, egenskaper, handlingar. Dessa 214 tecken, som alltid öppna ordboken, kunna tjänstgöra både

ideografiskt och fonetiskt; när det ena eller andra — det får man först veta i ordboken.

När man nu fått upp ett ord, skulle man vara färdig med dess betydelse, om språket vore enstavigt, men så är ej förhållandet, utan man kan ej finna ett ords betydelse förr, än man vet det föregående och efterföljande, då man får leta bland alla tre ordens sammansättningar. Att detta är en nödvändig sak med kinesiskan blir tydligt, då man vet att talspråket endast äger omkring 500 enstaviga ord, vilka skola ge liv åt 50,000 döda tecken, även om varje ord kan uttalas i fyra olika toner. Med uttalet har dock den som studerar skriftspråket intet eller litet att beställa, och man kan ganska väl översätta utan att kunna läsa innan, ty skriftspråket är för ögat och behöver ej passera örat, vilket även gör att en kines med svårighet kan fatta innehållet av en bok, som läses högt, en brist som författare söka avhjälpa genom att begagna synonymer, så att man vanligen träffar två verb eller substantiv efter varandra av nästan samma betydelse.

Hela kinesiska grammatiken är syntax, då orden ej kunna böjas: »The whole of Chinese grammar depends on position.» Orden radas upp från höger till vänster, uppifrån och ner, och man måste vara väl hemma i syntaxen för att icke läsa Galli Mathias; man måste veta att genitiven alltid står före det styrda ordet, och förstå att leta upp relativet, där man plägar finna verbet i tyskan o. s. v. Följande vers ur Schi-King må tjäna som ett lättare exempel på den sammanträngda klassiska stilen, vilken skiljer sig rätt betydligt från den rikare moderna.

Hi,
Leda

Hoei,
Kär.

Ju,
Regn.

Pe,
Norr.

Cheou,
Hand.

Eul,
Och.

Siouei,
Snö.

Foung,
Vind.

Thoung,
Tillsam-
man.

Hao,
Älska.

Khi,
—.

Khi,
—.

Hang,
Gå.

'O,
Jag.

Phang,
(Iterativ).

Liang,
Köld.

Om man låter ögat fara över texten, upptäcker man i karaktären Foung tecknet blåst = (en insekt under en bänk), i Liang en ispigg (överst till vänster), i Ju ett regn, i Siouei och Phang snöflingor, i Hoei ett hjärta (underst), i Hao en kvinna och ett barn (antyder något intimt), i Hi en hand (till vänster), i Cheou en hand. Härpå blir man ej mycket klok, men man har ändock grunddragen av innehållet; att Pe betyder norr, Khi är pronomen is, iste, ille (här expletivpartikel, ej att översätta), Eul betyder och, 'O jag, Thoung tillsamman och Hang gå, kan endast ordboken meddela. Översättningen blir fritt:

Nordanvinden isar våra bygder;
snön faller i flockar;
du, som har mig kär,
lägg din hand i min, att vi må vandra härifrån tillsamman.

Vad som gör kinesiska språkets studium så underhållande, jämfört med andra språks, är frånvaron av formlära, bristen på konjugationer, deklinationer och genusreglor, vilkas mekaniska inlärande så lätt minska intresset och verka dödande. I dess

ställe börjar tanken här med självverksamhet, och även fantasien har sitt fria tillträde till att verkställa de nödiga kombinationerna.

Att Kina, långt ifrån att ha levat ett instängt liv inom muren, fastmer alltid haft beröring med den övriga orienten och även med västerlandet, torde ha blivit ådagalagt i det föregående. Vad själva folkets urförvantskap med andra jordens innebyggare beträffar, så ha därom de mest överraskande meningar tid efter annan gjort sig gällande och blivit vederlagda. Så t. ex. skriver De Guignes en bok och bevisar, att Kina är en egyptisk koloni, på grund av skriftspråkets likhet med Egyptens hieroglyfer. En sammanställning av hieroglyfer ur båda språken finnes i Mémoires Concernant les Chinois XX. Åsikten nedslogs, men sakförhållandet kvarstår, att den hieratiska egyptiskan och kinesiskan äro byggda på samma grundvalar: begreppstecknet (genus) och ljudtecknet (species). Joseph Hager utgav 1806 en skrift på 159 kvartsidor kallad Panthéon Chinois ou parallèle entre le Culte religieux des Grecs et celui des Chinois... Hans åsikt är också vederlagd, men konstruktionen på det kinesiska tempel, han låtit avbilda, överraskar ännu genom sin likhet med det grekiska templets, och meandern uti den kinesiska ornamentiken förvånar fortfarande. I våra dagar har en författare[1] uppställt hundratals likheter mellan kinafolkets urgamla seder och bruk och Europas äldsta bebyggares. Nyåret (julen) firas i Kina med stor lanternfest och

[1] Dennys, N. B. The Folk-Lore of China and its affinities with that of the Aryan and Semitic Races. Honkong 1876.

fyrverkerier: »le boeuf gras» (Apis) ingår än i dag i en kinesisk fest till åkerbrukets förhärligande; Kinas urinnevånare dansa kring majstång; när en person dör i Kina, gör man ett hål i taket för att utsläppa själen (i norra Skottland öppnar man dörrar och fönster); kinesiska tonskalan saknar liksom den skotska halvtoner, och när Fleming en dag ute på landsbygden fick höra kinesiska herdelåtar, greps han av en häftig hemlängtan, som bergsbon väl känner, han tyckte sig nämligen höra hemlandstoner från »the Highlands». Att »stå under toffeln» kunde även i Kina vara ett ordspråk, i omvänd mening, ty bruden överlämnar åt mannen på bröllopsdagen ett par tofflor som tecken av underkastelse, m. m. Förf. reserverar sig emellertid mot varje otidigt uppställande av dessa sakförhållanden såsom försatser till omogna slutsatser.

Brännvinets svenska historia intill Gustav III, i kort sammandrag.

Brännvinet har också sin historia, omväxlande sorglig och glad. Den kära drycken har, den också, haft sina svårigheter att kämpa emot, innan den kunde bryta sin inbringande bana och kämpa sig fram till att vinna de rättigheter och det inflytande som man tillerkänner en statsmakt. Att man sökt stämma i bäcken, att man dämt i ån, men att floden ändock brutit sig fram tills den nu kan rulla sina klara böljor obehindrat och till och med njuta skydd i staten, skall följande korta historia söka lägga i dagen.

*

Denna »hetsiga Liqueuren», uppfunnen av araber på 1200-talet, skall först ha märkts i Sverige under Medeltiden. Den hade redan då dåligt rykte, men värderades av mången.

Uti »Ständernas sanna och rättmätiga orsak till konung Eriks afsättande 1569» omröres, huru konungen lät insätta Sturarna på Svartsjö gård och dem där illa traktera. Så står det ock anfört som ett oförlåtligt fel, att en part av deras tjänare blev där jemmerligen marterade med brännvin och andra nya plågor som konungen och

Göran Persson upptänkte, därmed de ville tvinga dem att bekänna det som aldrig var.

Emellertid hade likören sina hemliga gynnare. I tulltaxan av den 1:sta april 1591 anföres brännvin första gången som en utländsk vara, för vilken tull skulle erläggas. Uti krögareordningen av år 1632 befalles strängeligen, att ingen krögare, som säljer svenskt öl, skulle sälja några främmande drycker, vin eller brännvin; beslås han därmed, miste drycken som han tappar af till hospitalet och böte 40 mark till konungen.

Brännvinet har sålunda förr haft inflytande på hospitalet!

Först år 1638 började brännvin att officiellt tillverkas i Sverige och hade redan 1648 hunnit bli en exportvara.

Sextonhundratalet var jämförelsevis litet brännvinslystet, men redan i början av 1700-talet ingriper regeringen och förbjuder sädens förstörande i anseende till rådande sädesbrist.

År 1731 åtog sig bryggareämbetet i Stockholm emot pålagd accis att bränna ett visst kvantum säd årligen och med brännvin fournera själva staden med sina malmar, men häremot blev allt brännande till husbehov och avsalu för de övriga förbjudet vid pannans konfiskation och 1,000 daler smt:s böter. De tjänstehjon, som till brännandet låtit sig narra, skulle, sedan karlen med 6 par spö och kvinnfolket med 3 par ris blivit avstraffade, vara förfallna, den förre till självskriven gardies- eller artilleri-karl och kvinnfolket till rasp- och spinnhuset eller annat publikt arbete på 6 år!

Det var andra tider den tiden.

Så kom det förskräckliga året 1740 med påbud att ingen undersåte över hela riket skulle vara tillåtet att bränna brännvin och alla pannor skulle förseglas. »Detta var den första stöt, som brännvinet fick i detta Seculo, hvilken gjorde mycken oro och fruktan hos dess älskare, emedan dess återfående såg mycket tvifvelaktigt ut,» säger en författare.

En blidare tid visade sig dock följande året 1741, då en ny författning utfärdades på ständernas föreställning, varigenom dock dryga pålagor voro avsedda att stävja missbruket. Husbehovsbränning tillläts från 8:de oktober till och med den 24:de november samt från 1:sta mars till den 15:de april. Ingen som ville bränna fick angiva sig för mindre än 1 tunna och ej mer än 2 tunnor var termin.

År 1748 mulnar det igen! Stockholms borgerskap och invånare befalldes, de som icke hade lov att bränna, att avlämna pannorna på rådhuset. I april samma år blevo bestämmelserna än mera skärpta. Om någon inpraktiserade brännvin till städerna och de kunde ertappas, så skulle både åketyget och kreaturen eller båten vara konfiskation underkastade, och om flera samlade sig tillsammans att med våld till städerna införa brännvin eller ock med våld återtaga vad som under beslag varit kvarhållet, så skulle upphovsmannen mista liv och lösören och de övriga efter lott var 10:de man sitt liv; och de övriga plikta med 40 par spö.

»Men att dessa svåra straff ändock icke varit i stånd att dämpa den odygdige människans åstundan och hindra dess begärelsers utbrott, visa oss de mångfaldiga exempel af en stor hop brännvinsälskare, som under denna tiden blefvo olycklige; hvarföre att ej

göra för mycket folk usliga til all sin timliga välfärd, Svea Hofrätts bref utkom den 10 Febr. 1748 att K. M:t för godt funnit att befria alla dem, som sig förbrutit mot Kongl. M:ts Bref 1746, från den utsatta plikten,» tillägger samme onämnde författare.

Året 1756 »feck Bränvinet et dödeligt slag, det svåraste öde det hittills i vårt Rike haft, och dess Älskare utsatta i en vådelig belägenhet genom K. M:ts förbud mot alt Bränvins tillverkande. Ty Riksens Ständer hade vid handen gifvit hurusom flere hundrade tusende Tunnor säd årligen utifrån inkommo som alt stannade uti Bränvins tillverkning.» För den skull förbjöds alldeles allt brännande i städer och på landet. Alla pannor med tillbehör skulle inlämnas vid kyrkorna uti tiondeboden eller i annat säkert rum förvaras. Allt utländskt brännvin blev likaledes förbjudet till införsel.

»Härigenom uppgeck ett bistert mörker för alla Bränvins-Patroner som vunnit stora capitaler genom dess tillverkning. Alla som haft sin näring genom dess utprånglande, sågo sig härigenom förlorade till sin timeliga välfärd. Alla Bränvinssupare trodde nu att deras Lifs-period skulle snart ändas, då deras Lifs-balsam felades. En stor del inbillade sig att svåra sjukdomar skulle uppkomma hos Allmänheten genom Bränvinsbristen. Men utgången viste, att i stället för desse förmente svårigheter, feck man se ett ärbart, nyktert och beskedligt uppförande ibland gemene man: få slagsmål hördes af, inga oroligheter på allmänna vägar och inga tingsmål för slagsmål och andra svåra brottmål i dryckenskap spordes. Ej heller att några sjukdomar i brist af Bränvin plågade Allmänheten.»

Detta är ett ganska märkligt sakförhållande och tyckes jäva vissa nya statsklokes mening att lagstiftningen icke kan inverka på den allmänna moralen.

Tillverkningen bedrevs i lönn och böterna fördubblades. Den som hade allmän tjänst miste den, och borgaren sin rätt. Andra fingo 20 dagars vatten och bröd eller 20 par spö. Fjärde resan någon ertappades fick han 3 års fästning.

»Desse förordningar voro de allrahärligaste anstalter, att omsider utrota en för Land och Rike förderfvelig vara, och borttaga Allmogens smak och begär för en skadelig liqueur, om de allenast längre fått utöfva sin kraft och verkan; men beklagligt nog det varade icke lång tid. Allmogen kunde icke mista sin och rikets förderfvare, hvarför på deras trägna anhållan R. Ständer tillstyrkte den 8 December 1760 att Brännvinsbränningen till egen ödtorft och husbehof skulle lösgifvas både i städerna och på Landet.»

»Häraf såg man nu redan hvilka omväxlingar och äfventyr Bränvinet på någon tid varit underkastadt i vårt Rike och huru mycket de medel uträttat, som blifvit tagna till dess hämmande. Inga plågor och straff voro så hårda och stränga, att de därmedelst kunde afskräckas från att öfverträda Öfverhetens påbud och befallningar. Slutsatsen häraf blef klar och oryggelig: Bränvinet kan icke afskaffas i Sveriges rike,» säger författaren, hos vilken vi stå i skuld för de långa citaten.

Riksdagen 1766 gjorde brännvinet till svensk lag, kan man säga, och nu är dammluckan öppen; vi stå vid ingången till det stora tidevarvet! Gustav III gör brännvinet till religion!

KONST, LITTERATUR

Det nya landskapsmåleriet.

(1874.)

1.

Den som gör en visit på Konstföreningen och låter ögat i ett tag flyga över väggarna utan att stanna vid någon viss tavla, skall, när han slutat sin revy, behålla kvar ett visst oredigt totalintryck, som är svårt nog att i en hast bestämma karaktären av, men som gör den ovane betraktaren något villrådig. Publiken skakar också på huvudet, antar att hela målarkonsten är på förfall och att man aldrig målat så uselt som just nu för tiden. Man kan ju inte teckna! Är detta ett träd, är det en sten, ser en ko ut på det sättet? Fråga den där lille herrn i bredskyggiga hatten och han skall tala om, att han gått och tecknat så och så många år i principen, målat så och så många år i målarskolan och har sin portfölj överfull med teckningar — men han vill inte! Alltså! det finnes en åsikt och, liksom allt nytt är galet i början, så även med det nya sättet att måla, vilket man kallar det fransyska och som vi med några ord skola göra reda för och som vi skola skänka fullt erkännande och göra den största rättvisa åt, om endast de unga herrarna ge sig till tåls att läsa till punkt, innan de vägra oss rättvisa,

och ämnet saknar icke sin stora betydelse, ty här är snart sagt frågan om en ny period i vårt landskapsmåleris historia.

Först skola vi då erinra oss, huru man gjorde förr, d. v. s. för icke så länge sen, när man studerade och målade. Man gick ut med läraren och tittade sig omkring i Stockholmstrakten. Man fick se en luft, som såg tacksam ut. Den ska vi ta! Och så målade man sin luft; terrängen fick bli huru den ville. Läraren letade ut en vacker tall, det vill säga en rak tall med lagom tjocka grenar, vilka sutto på ett vackert proportionerat sätt, och med en elegant krona. Alla tecknade, målade och stoppade i portföljen. Se här en sten med karaktäristiska — detta var ordet — former. Det var en god sten och den blev också fotograferad. Och så en bit gärdesgård, några famnar landsväg eller en stenmur, en pittoresk väderkvarn o. s. v. Vid höstens inträde hade man samlingen full. Detta var ett utmärkt sätt och det enda rätta för detaljstudierna. Men nu kom det värsta, när man skulle till att måla tavlor. Då togs portföljen fram. Och så: en vacker luft först! Sedan kopierades en förgrundstall, d. v. s. en riktigt städad tall, en sådan där, som står i Solnaskogen eller i Tivolibergen på Djurgården. Denna ritades på luften och målades i samma färg, samma ton som den förekom i portföljen utan avseende på luftens karaktär. Detta var första planet, där även den karaktäristiska stenen någon gång kunde få plats. Andra planet: gärdesgården eller stenmuren; lointainen: ett skogsbryn eller en sjö. På detta sättet gjorde man tavlor och på det sättet fick man dem sålda, ty åskådarna beundrade tallstammen, som var så natur-

lig och den fina teckningen i grenarna och den vackra luften, som gav en sådan poesi åt det hela. När man så blivit litet skickligare och målat upp hela sin portfölj, började man studera trädpartier och variera med sina gamla detaljer. Men naturen, ja, den kom man aldrig att tänka på. Man såg inte skogen för tallarnas skull, gärdesgårdarna stängde utsikten, stenarna lågo i vägen, och man hörde icke den där mäktiga stämman för kornas skull, och Pan — han låg och sov, och ingen hade hjärta att väcka honom. En konst, som sålunda levde på naturens benknotor, kunde icke underlåta att snart äta sig själv och förfalla till manér och bliva en manufaktur. Det är då modesakerna börja. Härtill bidrog en väsentlig omständighet, den man icke tog i betraktande, nämligen att det verkligen även finnes en konventionell, en fördärvad natur, som isynnerhet bör återfinnas omkring så civiliserade ställen som städerna. Man gick nu vanligen icke längre än till Nacka, Djurgården eller Solna, och naturen därute var icke natur och kunde allra minst ryckas bit från bit och sedermera passas ihop som en läggtavla. Solnaskogen t. ex. är ingen skog utan en park. Dessa tallar, som där på en väl skött gräsmatta verka så mäktigt som pelarna i en götisk kyrka, bliva hart när löjliga, om de få en björkdunge till bakgrund, eller skrika genom sitt vårdade yttre, om de ställas på en ödslig och vild klippterräng.

Särskilt utmärkte sig en viss art tallar, som företrädesvis florera i Djurgårdsbergen och vilka snart så ingingo i de ungas föreställning om en tall, att man återfann dessa i alltjämt nya upplagor.

Här uppe i bergen tecknades och målades, och

det föreföll, som om naturen skulle danat en trädskola för karaktäristiska träd. Nu är det emellertid så, att dessa tallar voro undantag från naturens vanliga; de voro krymplingar, ty de växte på en av okynniga pojkar och av fattigt folk starkt trafikerad plats, så att de redan från ungdomen fått släppa till sina toppar till metspön och käppar och i äldre år sina åtkomliga grenar till bränsle. Detta hade gjort deras stilfulla utseende och kommit dem i egenskap av pittoreska att hemfalla åt målarnas album. Hade man nu haft förstånd att ta ett helt parti av dessa, som de stodo på roten, och öppnat utsikten mellan stammarna över stadskonturen, som där uppe alltid lyser fram — ja, då hade man fått en tavla, som tillika varit sann, ty man såg motiveringen skymta — civilisationens våldförande på naturen. Men det var ju detta man ej gjorde, ty det var trädet för trädets skull man sökte. Kom så expositionen 1866 med sina solbelysta talltoppar. Strax tändes tusen solar, vilkas sneda strålar ögonblickligen kastades på talltoppar. Men varför dessa evinnerliga tallar? Jo, de voro ej så symmetriska som granarna, ej så enformiga som lövträden, de voro med sina nakna grenar och eleganta linjer så tacksamma för tecknaren, de voro så pittoreska. Märk: pittoreska för tecknaren. Och så den röda fina barken på de yngsta grenarna i toppen, enkom apterade för rött solljus, och de grova gråblå flarnen på stammen — det »gjorde sig» så bra i en tavla. Jag såg en gång en ung herre, som klättrade upp i en tall och bröt ned några grenar, som s t ö r d e. Här skulle överjägmästarens ingripande räddat naturen åt konsten. Men det var rätt, man m å l a d e verkligen också. Man lade upp på paletten de och

de färgerna; man utgick nämligen från schatullet. Man visste att asfalt frambragte trädstammar, terra stenar och jord kobolt och jaune luft. Man såg en blå luft, man tog blått, man tog dock icke parisblått i stället för kobolt, ty man visste färgernas valör, man tog kobolt och vitt och beströk den övra delen av duken och så hade man en klar blå luft, mot vilken sedan terräng och träd skulle ställas. Dagen därpå kunde man vid en regndisig luft måla in terrängen, och på tredje dagen kom man icke ut förr än i solnedgången att måla träden, och så var tavlan gjord.

Så ett ord om modefärgerna på luften. Har ni observerat dessa medelstora dukar, insatta i starkt skulpterade och förgyllda ramar, kring vilka ännu den svarta packlådan sitter kvar. Det är düsseldorfarna! De ha en gång antagit Havanna till sin livfärg och den tyckes vara den mest durabla. Wahlberg — förlåt sammanställningen Wahlberg och Düsseldorf — har några ungdomsminnen från början av 1860-talet på museum, de äro redan bruna, och nu 1874 hänger på föreningen ett brunt vinterlandskap. En gång hade någon sett, att en mulen himmel kunde rämna och förete en djupblå spricka, som lät åskådaren liksom kasta en blick in i himlen. Alla målade blå sprickor — man fick djup i tavlan — vare sig de applicerades över en bakgård, en skog eller en sjö. En annan gång upptäckte man vädersolarna, en tredje gång de svenska bensvärtslufterna, mot vilka man ställt skinnbyxor, segel och sjömanströjor, varav ännu finnas prov i föreningen, då till sist den nyaste tidens största uppfinning blev gjord, man uppfann cinnobern, den röda nämligen, och nu var solned-

gångarnas tid inne, och solen skulle verkligen för alltid ha gått ned över vårt nyaste landskapsmåleri, om icke den just börjat gå upp och det i väster ändå, och därför föreföll den litet yrvaken också, och ugglorna började låta på ljusa dagen, och fåglarna sjöngo i nattens mörker och det var varken natt eller dag; men Pan hade vaknat och han blåste alarm i skogar, på berg och i dalar, och de gamla drogo upp rullgardinen och gnuggade sig i ögonen, och de unga gingo ut — icke till Nacka — icke till Djurgården — utan i naturen — de visste icke vart!

2.

Man kan icke egentligen tala om någon strid mellan den gamla och den nya skolan, ty vi äro alltför humana att vilja påtvinga varann ett visst sätt, under vilket en sak skall betraktas, och i detta fall är verkligen det ena lika berättigat som det andra, om båda parterna göra sin sak lika bra.

Nog av, små skärmytslingar ha förefallit, men för övrigt har allt gått sin lugna gång, om man undantar det martyrskap, som alltid åtföljer det envisa förfäktandet av en ny sak. Det är nu omkring sex år sedan en av akademiens professorer i landskapsmåleri bröt ut, framför en av Wahlbergs tavlor i det nya maneret, åkallande alla Italiens gudar och vädjande till de kringstående: »Kan då i Herrans namn ingen människa se att karlen är galen!» Uttrycket blev historiskt bland de yngre, och karlen ansågs verkligen en tid bortåt galen här hemma, under det han sålde sina tavlor till högt pris ute — i Paris. Emellertid började man samlas omkring

Wahlbergs tavlor; man började tala om färg — det var ett nytt ord — en och annan kunde till och med nämna namnen Rousseau och Daubigny; en vacker dag fann en ung herre att man »spårade» Calame hos Bergh; Calame och Daubigny blevo ett slags maskerade batterier, med vilka man började beskjuta varandra. Man hade naturligtvis icke sett något annat än den förres etyder på akademien och den senares landskap, tecknade i någon journal illustré. Allt detta inom den akademiska ungdomen.

Vad var det då den stora frågan gällde? Helt enkelt den urgamla, evigt återkommande striden mellan idealism och realism, här lika med, ehuru icke fullt egentligt, färg eller teckning, natur eller icke natur!

Eller, för att icke sätta frågan på sin spets, skola vi hellre genom exempel på förfaringssättet visa vad man ville. De gamle sökte illusion genom ett troget återgivande av naturen i alla dess detaljer — de nye sökte totalintrycket, sökte framställa naturen, icke sådan den var, utan sådan den företedde sig för det poetiskt betraktande ögat. Det var naturens stora färgharmonier, intrycket, icke det betydelselösa föremålet självt, som man sökte återgiva. Man har sagt, att Rembrandt målade sina figurer endast för att ljuset skulle få något föremål att falla på, på dessa träd, stenar, buskar o. s. v. Man lade sig sålunda mesta vinning om färgen, och vad är väl målningen utan färg? — Fotografi! — Men en målning utan teckning kan vara — musik, t. ex. en hed och en luft. Men, invänder man, detta var ju intet nytt; stämningsmålare ha ju funnits i alla tider och dåliga tecknare också? Ja, men nu skulle den gamla

riktningen fram igen och i en förädlad gestalt spela om en gammal roll.

Det nya sättet fick unga troende. Förgäves varnade de gamle, förgäves hotade akademien med sin onåd, förgäves hånade kamraterna — de unga kättarna bröto med akademien, levde som zigenare, studerade naturen, fingo aldrig sälja, men slita ont som få.

Nu blev naturligtvis följden en period av sorgliga misstag, man ansåg som en förtjänst att teckna illa, man anställde färgexperimenter med mer eller mindre framgång, man stod med näsan inpå mästarens tavlor för att utforska hans teknik. Här låg i sakens natur, att en hel grupp målare skulle komma till korta, ty märkvärdigt nog — det finnes och har i alla tider funnits två klasser av målare — de, som äga färgsinne, och de, som sakna eller endast ha ett mycket svagt utvecklat sådant. Detta låter som en orimlighet, men — likafullt är det så — se efter själv! Det nya, och det goda, som medföljde riktningen, bestod i studiernas bedrivande. Man g j o r d e numera icke sina tavlor — man gick ut i naturen, sökte icke det karaktäristiska, vilket i grunden ej är annat än den karikerade naturen, man valde enkla motiv, målade dem raskt, med förbiseende av detaljernas utförande, och ritade icke på luften, utan målade in föremålen i luften o. s. v. Här låg genast ett misstag till hands, ty man hade icke teorierna färdiga, utan måste leta sig fram genom experimenter och resonemanger, och märkvärdigt nog voro de unge i all sin poetiska hänförelse mera reflekterande i sin färg än de gamle med sin teckning, sina beräknade sammanställningar, motsättningar och effekter. Man hade

observerat, att över dessa målningar, som man tagit till mönster, lågo utbredda en enhet och en harmoni, som man sökte komma på spåren. En gissade, att man borde lasera den färdigmålade duken med ett genomskinligt lack! Ånej, det var så gammalt — det var just det där bruna! En annan kom till följande falska resultat på riktiga premisser: föremålen ha ingen färg, det är ljuset, som ger dem färg. Luften, som mest genomsläpper ljuset, måste agera ljuskälla här i tavlan och terrängen betingas av luften! Gott! Alltså måste jag, tekniskt taget, i alla terrängens färger införa luftfärgen. Till exempel: jag skall måla en blå luft mot gröna träd. Den blåa luften kan målas med omkring fem olika blåa färger. Tar jag kobolt, så frambringar jag trädens grönska genom kobolt och någon gul färg, som ger mig grönt och sålunda alltigenom. Följden blev en smutsig entonighet, som förnekade föremålen deras karaktäristiska färg och föranledde orimliga färgblandningar. I ett månsken utgick man från den gula färg, som man använde till månen, och konstruerade sålunda ut hela tavlan. En annan iakttagelse, som var den mest avgörande och som senare lämnar de bästa frukterna, var den att ett föremål, t. ex. klara luften, icke är blått, så blått som den blåa färg, vilken låg i tuben, utan att den innehöll absorberade alla de övriga färgerna och endast reflekterade den blå. En sådan elementär grundsanning var man okunnig om, och därför fick man treva sig fram; men så undervisas icke heller våra målare i optiken. Nu blev följden den, att man genom en massa färger sökte åstadkomma ett blått färgspel, som just genom sin sammansättning blev rörelse, släppte ögat igenom

duken, var obestämt som luft. Nu behövde man ända till tolv färger för att få en enkel blå luft, då man förut lagat till den på paletten med två eller tre. Man målade under och lät undermålningen torka för att sedermera verka igenom, man paterade med kniven, man lade färger bredvid varandra och »gick igenom», man drog upp hela tavlan på en gång, man tog ett tag på luften och ett i terrängen för att se om det stämde, ingenting fick framträda på det andras bekostnad, därför utförde man ingenting, därför modellerade man icke trädstammen eller stenen; åskådaren skulle icke stanna och beundra, han skulle erfara ett intryck så som av ett musikstycke. Där låg misstaget och man trevade alltjämt på det rätta. Emellertid togo dessa färgstudier uteslutande uppmärksamheten i anspråk och många viktiga upptäckter gjordes. En vacker solskensdag stod en av ungherrarna i en cigarrbutik och råkade på disken se solspektrum framkallat av de prismatiska glasen i gaskronan. Han tyckte sig ha sett dessa färger i naturen, han letade och funderade — det var en komplett solnedgång. Han höll just på med en sådan, han visste icke att luften var ett prisma, men han kände på sig att i den ordningen skulle färgerna ligga och icke på hans vis; ty han hade endast sett solen gå ned i rött och gult.

Så fortgick det några år. En och annan, som verkligen hade färgsinne av naturen, lyckades någon gång att få sälja, och detta framkallade proselyter, men nu ville olyckan att bland dessa befunno sig dels en hop unga ämnen, som ännu icke lämnat sina studier i teckning, dels en hop lättingar, som trodde att det nya sättet hoppade över obehagen i utförandet

av detaljerna och att det var vigare att måla som Wahlberg, ty nu började man nämna hans namn såsom betecknande ståndpunkten. Man glömde att Wahlberg målat sitt östgötalandskap och att han däri visat prov på en lysande teknik, visat att han kunde måla detaljer och utföra lika väl som de gamle, och att han således vågade något, utan att behöva riskera att göra sig misstänkt för okunnighet; vidare glömde de att de flesta tavlor de sett av hans hand voro hållna i afton- eller månskensbelysning och att han då var i sin fulla rätt att ställa föremålen i silhuette, och de märkte icke huru mästerligt tecknade, huru fina dessa trädsilhuetter stodo i sitt halvdunkel, huru korrekta dessa båtar, dessa kojor, dessa fiskredskap, vilka verkade som utförda utan att störa. Här spelade ett nytt slagord en ganska stor roll. Allt skulle vara »tillfälligt», se »tillfälligt» ut, d. v. s. molnen miste sin form, av träden valde man antingen de fulaste, de enklaste eller de minst karaktäristiska — allting kunde målas. »Det var så när jag såg det,» svarade man, men det fanns också de som lagade att det såg tillfälligt ut, som ej var det, och det avsiktliga, det fula smög sig in. Härigenom berövade man sig en stor ressurs, linjernas verkan. Molnens gestalt t. ex. är visserligen tillfällig, men vilka uttrycksmedel erbjuda icke deras olika former, de väldiga cumuli, de glada lätta cirrhi och de stämningsfulla, längtansväckande strati. Allt skulle upplösas, och det blev också en allmän upplösning, men ur detta kaos framgingo några med bibehållet förstånd och ha nu omsider, visserligen icke segrat, men dock visat att de förstått det berättigade i det nya och på samma gång vid vunnen sans återupptagit det berättigade

hos det gamla. Den som lidit mesta nesan av dessa de unges strider, är mästaren, ty på honom har skulden till det skenbara förfallet blivit kastad. Ännu fortfar oron i lägret, men hettan har lagt sig, och man trivs gott bredvid varandra.

Från Café de l'Ermitage till Marly-le-Roi.

(1876.)

1.

På södra sluttningen av Montmartre stryker Boulevard Clichy fram och fortsättes av Boulevard Rochechouart, på vilken Café Delta ligger med sina 15 biljarder, vilka en gång begagnades som sjuksängar av de på lokalen nerskjutna kommunisterna och där man ännu i dag med omsorg bevarar de sönderskjutna trymåerna. Man ser aldrig något »bättre» folk här uppe, ty de ha här ingenting att beställa, och kommer man ner till Seinen eller på andra stranden, så vet ingen var Boulevard Clichy finns, likaväl som folk lever och växer upp här i det fattiga kvarteret utan att ha sett Notre-Dame och Tuilerierna annat än från höjden eller väderkvarnen. Emellertid ha artisterna icke funnit trakten olämplig, och därför ha företagsamma husägare inrättat ateljéer här och var; följden har blivit den, att många av de artister, som begivit sig till Paris för att studera eller göra lycka, slagit sig ned här och, i stället för att bilda en förening, utkorat ett café till samlingsplats efter middagen. Skandinaverna ha valt ett anspråkslöst sådant, Café de l'Ermitage. På Café de la Ré-

gence eller Suède skall man numera sällan träffa en svensk artist, och Skandinaviska föreningen, som ännu lär existera, hör man aldrig talas om.

Klockan sju, efter middagens slut, kan man sålunda finna våra svenska nybyggare på caféet, läsande en svensk tidning, spelande biljard, domino och kort eller talande om konst, vilket senare är av större intresse för den, som icke har någon tid att mörda i den dyra staden. »En som skriver i tidningarna» är emellertid icke så gärna sedd, såvida man icke är mycket okunnig och har gott minne, så att man kan troget referera vad man får höra i omdömesväg, vilket naturligen blir olika efter varje meddelares individualitet; återstod således att höra allt, pröva och behålla vad gott var.

Med undantag av Wahlberg, Salmson och Gegerfelt äro de flesta landsmännen tills vidare namnlösa, som ännu söka det nya, det bättre, de veta icke rätt vad kanske, ty i Paris finnes nytt varenda dag och det som var gott i går duger icke i dag, och vad som varit dåligt i tio år kan på en dag bli epokgörande, vilket sista förhållande ju inträffade med Corot. Vådan för de nykomne, som icke hade sina åsikter för livet färdiga, blir den, att de lätt förlora avgörandekraft och drunkna i riktningarnas mångfald eller välja vilse, då det gäller. Om man slöte av de avgjorda hårda omdömen, som fällas över alla andra konstskolor, över München, Düsseldorf och våra svenska mästare, skulle man narras tro, att det fanns någon skola, någon bestämd riktning i Paris, att dessa unga artister slutit sig till någon mästares person eller sätt, och studerade på någon ateljé; — så är dock alldeles icke förhållandet, utan var och en

går sin väg och målar hemma på sin ateljé, uppfinnande sin teknik själv eller applicerande den gamla på de nya förhållandena.

Låtom oss sitta ner en stund efter dagens strövtåg på trottoaren under de gulnade platanerna och vid en nervskakande absint tala om konst med dessa unga män, vilka lämnat sitt fädernesland med stor harm och stora illusioner. De flesta se verkligen desillusionnés ut. D'Aubigny var icke så härlig som man tänkte, Breton målar ju brunt, Cabanel är vanlig, Corot målar grått, Rousseau är bra, Troyon har blivit gammal, Regnault är ett snille, men... Pelouse är på modet. I Louvre har man intet att lära mer, sedan man upptäckt att Rafael icke var målare, att Rubens skall ses i Holland. Constable har man icke observerat, med ett ord, det gamla har blivit gammalt. Nytt skall det vara!

Mycket ofta återkommande ord under samtalet voro: natur, färg, luft! Man berättade huru Rousseau inrättat en båt till ateljé och huru han där målade med naturen för ögonen; man talade om huru figurmålarna ställde sina nakna modeller under träden i Fontainebleau-skogen och målade kött, som verkligen reflekterade himmelens öppna ljus och icke det dämpade, sjukliga i en ateljé.

Var skulle man då få se all denna härlighet? På salongen! Men salongen var slut! Alltså i konsthandlarnas gallerier.

Följande dag började jag min razzia i sällskap med en tjänstvillig ung målare. Vi sågo mångahanda goda ting: Spanjorers ljusfulla landskap, Rouche-Noirs djurstycken, bättre än Rosa Bon-

heurs, där djuren betade i verkliga ängar och andades luft. Vollons illusoriska grytor och fiskar, Mathons stämnings- och linjelandskap, som icke tilltalade mig, ty jag kände dem icke, Pelouse's omsorgsfulla skogsinteriör, Ribot, Calame, Pils — nya och gamla, stora och små, alla stilar och manér om varandra — men den genomgående principen, det nya, det fransyska, naturen — den kunde icke jag finna. Det var mycket bra, mycket galant, mycket chic framför allt. Jag gjorde mig just i ordning att gå, då vår uppmärksamhet fästades vid ett par väldiga gobeliner, vilka tycktes bilda förhängen för en avstängd del av rummet. Min ledsagare lyfte på draperierna, vinkade mig hemlighetsfullt till att inträda. Jag fick sikte på en stol därinne och slog mig ned för att vila och samla mina intryck. En paus uppstod.

— Nå, avbröt omsider min ledsagare.

— Ja, vi ska gå strax!

— Vad menar ni om dem?

Nu först observerade jag att det fanns tavlor i skrubben. Sex landskap, tunna, rödblåa, eländiga, alla lika.

— Vad är det för ena?

— Det är impressionisterna, som aldrig kommit på salongen.

— Ha de namn?

— Stora namn bland partiet.

Det fanns sålunda en åsikt, ett parti, och ett sådant som icke målade för salongen; dem måste jag se! Jag såg!

— De äro galna?

— Ja! visst äro de!

Jag inpräglade namnen: Manet, Sisley, Monet.

Skall jag våga ett försök att beskriva Sisleys! Det kan endast ske på följande sätt — märk noga temporalföljden, ty man målar — otroligt att säga — en handling i presens, perfektum och futurum, indicativus och konjunktivus. Se här tavlans sujet:

— Solen synes troligen ha gått upp en mycket kall sommarmorgon — middag eller — kväll och torde nu belysa den lilla kalkstensstaden, som kan vara Rouen, ehuru man icke ser katedralen, vilken man i verkligheten endast fixerar ett ögonblick från expresståget, som avgick 3 och 19 från Håvre och nu lämnar en ångsky efter sig, vilken insveper det blandade från Rheims... — — — Nej, det är omöjligt!

Hela duken är målad i färglöst vitt, ljust rött och ljust blått, matt, blodlöst — jag skulle vilja ha in ordet albinos på något sätt. Det skall vara ett sommarlandskap, men det ser ut som snö eller rimfrost låg över det hela. I tavlans första plan går en järnvägslinje; ett tåg har passerat: Hur vet man det? Jo, man ser ångmolnet från lokomotivet i det ögonblick då det skall till och kondensera sig i tavlans högra kant. Ett annat tåg går mitt över tavlan, ja går, ty det är målat så, med farten och hjulens rörelser och skakningar och passagerarnas uttittande genom fönstren; och landskapet målat alldeles som det synes från ett vaggonfönster när man åker genom en skärning eller ser det skymta genom en gles gärdsgård. Med ett ord — det var endast ett ögonblicks — impression; det var som en fotografi blir, när föremålet icke suttit stilla, eller som man ser träd fotograferade under blåsväder.

— Det här är ju gyckel!

— Ja, visst är det! Men, det är en viss natur i det! Där hade jag återigen det där ordet, som man alltid avbröt mina repartier med, som man slog ned de största storheter med, som man angrep och försvarade sig med!

— Det vill då säga, att de mena, man skall måla intrycket och icke naturen själv.

— Om man så vill.

— Den där andra där, Monet, har således velat måla en folkhops vimmel på en ångbåtsbrygga, icke en vimlande folkhop; men vimmel är ju en rörelse; kan man måla en rörelse?

— Men böljan är ju en rörelse; marinmålningen skulle sålunda vara en orimlighet: En springande häst, en jagad räv, Kiörboes för exemplets skull, är en osanning, ty när en räv springer, ser man endast ett rött streck; att stanna honom mitt i språnget är ett misstag, alltså onatur.

— Achilles och sköldpaddan; jag tror att vi anse samtalet avslutat.

— Nej icke än; om ni också anser rörelsen vara avdelad i moment...

— Tillåt mig avbryta! Ni hyllar då impressionisternas åsikter; ni tycker att den där galningens snöyra är sig lik, där flingorna äro stora som kortlappar. Ni tror helt naturligt att ett sommarlandskap och ett vinterlandskap ha samma färg.

— Naturen är ljus, herre, och icke så mörk, som man målar den i Tyskland och där hemma.

— Men landskapet skall väl i Herrans namn icke röra sig...

— Jo, när det blåser, rör det sig i träden, gräset,

buskarna, rökarna, de upphängda tvättkläderna, hästens man, hans svans, vandrarens plagg, molnen på himlen, löven på marken, dammet, vattnet i pussen, luften rör sig.

Vi återvände till caféet; jag spelade sex partier domino, varunder jag beslöt att företaga en besiktningsresa ut i den franska naturen och se efter om det rörde sig, om det var ljusare än i Tyskland och om impressionisterna hade litet rätt.

2.

Ännu i oktober månad skiner solen hett; vi åka på andra klassens tak från bangården S:t Lazare med kurs på S:t Germain. Det dröjer länge innan staden upphör; men när den upphör ligger landet genast öppet och klart att beskåda, ty det är i det hela alldeles slätt, Isle de France och Normandie igenom ända ner till Håvre. Det är en paradisisk natur. Åkrar med blomkål, huvudsallat, selleri, rovor, krasse, lök; ängar, släta som gräsmattorna i en park. Man åker genom alléer av akacior, med grenar så eleganta som vore de av skulpterad valnöt, och lövverket så fint, så luftigt, att man ser himmelens blå färg lysa igenom; gärdesgårdar av levande buxbomshäckar, vägarna överallt kantade med äppelträd, vinkullar, små almdungar där stammarna äro lindade med murgrön; allt ger intrycket av bördighet, rikedom och glädje. Själva järnvägsstationerna, eljest den förfärligaste avbild av enformighet och ledsnad, se ut som små förtjusande italienska villor, äro byggda av ljusgul kalksten, överväxta med vinrankor och murgrön samt omgivna av blomsterrabatter och frukt-

trädgårdar. Ser man en by, är det icke en hopgyttrad samling av smutsröda trästugor som i Sverige, eller gipsvita med svartmylletak som i Jutland, utan en liten stad av kalkstenshus, en- och tvåvånings, med spåntak, inbäddade i blommor och grönt. Stora hjordar av svarta nötkreatur och oändliga fårahjordar befolka de gröna slätterna. Så ser det franska landskapet ut närmast Paris och uppåt Normandie, och längre bort bege sig icke parisermålarna.

Vad är det då som karaktäriserar det franska landskapet och skiljer det från det — svenska t. ex.? Allt! Och det som frambringat detta allt är naturen och människohanden. Det är kalkstensbottnen, som ger denna oförlikneligt glada, ljusa färg åt människornas boningar (det är sandstenen som gör det yttre Paris så glatt), det är den feta myllan som göder sådana växter, dem solen driver, och det är människohanden som med yxan bestämmer skogsbrynets kontur och linjerna i terrängen. Men vad är det som saknas mitt i denna överflödande natur, om icke naturen själv! I ett land som är en femtedel större än Sverige, med nio gånger mera folk, måste människorna gå lös på naturen i högre grad och avtvinga henne vad hon kan ge, därför har man icke råd att äga något skogens hemlighetsfulla dunkel, därför kan man icke vara ensam i naturens sköte, ty man skall icke gå långt utan att träffa en annan människa och det är därför naturpoesiens skygga andar bli biltoga i ett sådant land. Belgien skall på en yta, lika med Smålands, föda lika många invånare som Sverige; därför har man därstädes måst bege sig på djupet att söka sin näring i gruvorna och därför är landet Belgien som bekant en stad.

Emellertid kommer nu en man från Ölands södra udde, där han vuxit upp på en hed vid havsstranden, där intet träd avbrutit den räta linjen i horisonten, där havsvinden härjar den fattiga vegetation, som kan möda sig upp ur den magra jorden; där några raggiga getter leta efter grässtrån och där människorna själva leva på spillrorna av skeppsbrott, eller låt honom komma från Norrlands dystra skogar eller Södermanlands kyska björkhagar och sättas mitt in i denna vällustiga natur, som så väl passar till bakgrund åt saturnalier, där vinkullen liknar en skog av thyrsosstavar, dem rusiga bacchanter ställt ifrån sig, där solen belyser sköna slaktdjur, infattade i garneringar av legymer, där hela naturen ligger som ett fat med de härligaste rätter, serverade i blommor, där med ett ord ögat, så långt det når, endast ser mat och dryck, där jorden, när den stiger upp och bildar människoboningar, icke är svart som den svarta mullen man kastar efter den döde, utan ljus som dagens ljus; — och han skall känna sig rusig!

Under sådana funderingar anlände vi från S:t Germain på en omnibus till byn Marly och stannade på en öppen plats invid en förfallen fontän, just som det ringdes till något slags mässa. Att lösa tungan på det arma föremålet för vårt besök, som icke talat ett ord på flera veckor av det enkla skälet att han icke kunde begagna det gängse språket, var snart gjort och vid en duktig middag på Grand hôtel, där mairen och handelsmannen med betäckta huvuden och tända pipor spelade kort armbåge med armbåge om oss, hade vi snart lämnat av alla notiser om hemlandet och voro inne på kapitlet konst.

— Vad tycker ni om naturen här ute? tillfrågades ölänningen.

— Man kan icke se mycket av naturen ännu förr än i november då lövet blåst ner! För övrigt bli de här vinkäpparna och grönsakerna olidliga i längden; det är för mycket mat i landskapet.

— Ni målar ute numera, som de andra?

— Naturligtvis; det är det riktiga!

— Men tavlan skall ses inne; bli icke färgvalörerna osanna? Jag tror att impressionisternas tavlor skola ses ute, då de äro målade ute!

Frågan blev obesvarad, men efter middagen fingo vi besöka vår värd på hans ateljé och bese hans studier. Det var överraskande. Denne man som hemma var känd för sin kraftiga, ofta glänsande, alltid sanna färg, som målat nordiska sommarnätter (jag minns en som ännu sitter i Karl XV:s arbetsrum på Ulriksdal), som med sin pensel framtrollat poesi ur hedar och träsk, han målade nu — som alla de andra: anemiskt, färglöst, rödblått, som impressionisterna! Då denne målare för två år sedan omkring erhöll kungliga medaljen vid akademien, förklarade en framstående kritiker den unge målaren för fullt originell och varnade för dessa utländska resor som vanligen tillintetgöra all ursprunglighet; ty kommer man på en främmande plats och skall konkurrera på marknaden, måste man först måla lika som de andra och sedan ett stycke bättre. Jag vågade nu erinra om detta och kom genom svaret på den tanken att det var franska naturens fel. Att måla landskap, där inga landskap finnas; att få ljusdunkel, där allt är ljus eller mörker eller, vilket är ganska anmärk-

ningsvärt, grått. Man skall sällan eller aldrig se en klarblå himmel här; vanligen ligger som ett silverskir över himlen, att man icke kan säga om det är klart eller mulet; det härigenom nedsläppta ljuset omsveper alla föremål med en silvergrå töckensky som dämpar eller dödar lokalfärgerna och gör landskapet färglöst, men på samma gång milt, mjukt men karaktärslöst. Denna molnbildningens egendomlighet och nyhet, beroende av geologiska, meteorologiska och klimatiska omständigheter, ha alla nordboar observerat och prisat, ty den stämmer så bra ihop alla färgerna, även de motsträvigaste.

Jag kom ofrivilligt att tänka på en ung målare som hemma redan förvärvat sig ett ganska vackert namn såsom landskapsmålare; hans specialitet var skogsinteriörer och i det facket stod han högt: han var nämligen född och uppväxt i en skogstrakt och hade lärt älska det slaget natur; så skulle han utbilda sig och skickades på statens bekostnad till Tyskland. När han kom dit erkändes icke hans skogar eller han vågade icke gå på med dem, och så målade han landsvägar med kvinnor, naturligtvis sämre än de andra, ty han hade icke övat sig. Därpå reste han annorstädes och målade bakgator och järnvägsstationer, också dåligt; till sist anlände han till Paris. Där målade man på ett nytt sätt; återstod alltså att lära in det nya sättet och komma in på salongen; detta hade sig emellertid icke lätt, och så kom tvivlet och saknaden; nu begagnar han absint och anses av kamrater som en stor talang, vilket han är; men i samma stund han blir erkänd av parisarna är han förlorad för Sverige som kostat på hans utbildning, ty han stannar i Paris — det är större ära och mera inbringande.

Vad således vår svenska konst kan vinna av dessa utflyttningar till Paris, blir således en utvecklad teknik, som dock icke alltid kan tillämpas på våra svenska förhållanden utan att göra dessa för oss främmande, då ju konstnärens arbete går från det inre utåt, då motivet självt skall skapa sitt uttryck. Den tiden våra målare reste till Italien, tog man med sig hem Italiens himmel och lade den över svenska landskap — se Stäcks tavlor — och därför blev man främling i sitt eget land. Wahlberg lärde färgens hemlighet i Paris, men kom allt emellanåt hem och studerade sitt lands natur, lärde själva parisarna att älska densamma och kommer därför alltid att bli lika svensk i Sverige, som fransman i Paris, ty han är en djup konstnärsnatur, som icke främst sökte lära konsten att lyckas. Düsseldorfarna skicka så ofta hem tyska figurer och tyska landskap, de senare oftast för oss fula, ty Düsseldorfs omnejd ser ut som en fabriksstad, eller för oss motbjudande, och därför lida vi dem icke så gärna, helst tekniken icke gjort de framsteg där som på andra håll. Nordgren målar dock ännu hemlandsmotiv och har därför mera sympatier.

Dessa iakttagelser funno sin bekräftelse, då vi följande dagen välbehållna i Paris besökte en figurmålares ateljé och sågo franska och italienska modeller avmålade i svenska nationaldräkter och vilka av konsthandlare befunnits intressanta och såsom sådana säljbara, det vill säga utmärkta. Eget var att se huru främmande dessa dalkullor togo sig ut i franska landskap, alltjämt behandlade i impressionisternas oförklarligt ljusa, färglösa manér, oförklarligt, ty förklaringen fingo vi aldrig helt på vår exkursion, utan

måste riktningen ha lett sitt ursprung från någon teori gjord på kammaren.

De långa café-resonemangen, som härefter höllos, slutade med att besökaren sett för litet och ännu icke hunnit bli v a n vid att betrakta den franska konsten med franska ögon, varpå han endast kunde invända, att konsten måste vara nationell, att det vore en fara förvända sin syn, vilket nog skulle gå, då man ju kan vänjas vid allt, men att det just vore herrarnas skyldighet, att, om de fortfarande tänkte måla för Sverige och icke bli fransmän, just betrakta sakerna från svensk synpunkt, icke av någon nationell inskränkthet, icke därför att det svenska vore bättre i och för sig, utan endast för oss, att det vore klokt icke bortkasta en med mångårig möda förvärvad färdighet för en ny av tvivelaktigt gagn, att de skulle pröva allt och behålla vad gott var, och icke oprövat taga allt för gott, därför att det var nytt, att det var utländskt, att det var franskt!

Den sista punkten var alltför lång och tråkig för att bli hedrad med något svar, därför kommo vi aldrig vidare, men ölänningen återvände till Marly.

Konstakademiens utställning 1877.

1.

Då man tar en hastig överblick över de mer än trehundra konstverk, som äro utställda vid årets exposition, inser man genast vanskligheten av, att vid ett fordrat utlåtande förfara summariskt och bedöma alla från en synpunkt eller en enda fattad ståndpunkt, utan finner man genast nödvändigheten av att ordna det brokiga och rika materialet i överskådliga grupper och därmedelst även få den rättvisa måttstock, med vilken varje arbete gör anspråk på att mätas. Om vi ägde en svensk målarskola, skulle saken vara lätt avgjord, men som våra målare ordnat sig under skilda fanor och nästan alla anslutit sig till främmande — manér, icke skolor, då högst få, eller inga av de många i utlandet studera på någon mästares ateljé, utan endast upptaga den på platsen gängse metoden och uppfattningen, så torde billigast vara att inrangera först våra svenskar under rubrikerna Franska, Düsseldorf-, Münchenskolan och den inhemska, under vilken senare vi få införa våra storheter som redan slutat sin utveckling och sålunda kunna räknas till svenska målare, även om de lärt ute, vilket ju alla gjort. Komma så norrmän och danskar, vilka

äro i minoriteten; så ha vi icke gjort oss skyldiga till större oartighet än den som begås i alla andra länder, där man knappt omtalar främlingarna vid tillfällen som dessa.

Men först en allmän anmärkning. Denna utställning får icke betraktas som en absolut exponent av vår målarkonsts närvarande ställning, ty åtskilliga av våra bästa målare ha icke skickat något, ehuru välvilliga eller fåfänga tavelägare gjort dem den otjänsten att upphänga obetydligheter från konstnärernas första utveckling, dem de aldrig skulle vilja se igen. Publiken kan icke här få en avlägsen föreställning om t. ex. Wahlbergs, Gegerfelts och Salmsons nuvarande höga ståndpunkt — ett rättvist straff för desse herrars icke väl betänkta likgiltighet vid ett tillfälle som detta, även om de icke stå i någon stor förbindelse till akademien.

Franska skolan.

Det är en synnerlig artighet att en fransman själv hedrat oss med sin närvaro; om sådant hände något oftare, skulle de dyra, någon gång onödiga, resorna bli umbärliga och de högt drivna föreställningarna något nedsättas. Pierre Charles Comte är en målare av renommé, som har en tavla i Luxembourg: Henri III et le duc de Guise, således på expektans till odödligheten — Louvregalleriet. Elev av Delaroche, Vernet och Robert-Fleury har han lärt sig en fin teckning, stark karaktärisering och en kolorit som alltid vet att underordna sig. »Ludvig XI roar sig på sin sjukbädd med att betrakta dansande grisar» är en mycket känd tavla,

som troligen undergått reproduktioner, av vilka denna skulle vara en. Den är helt enkelt mycket utmärkt; vi tala nu icke om sujettet som verkligen kunde vara att tala om, icke om den historiska uppfattningen, ty här är icke fråga om historiemålning, det synes på formatet, det doftar icke av fjortonhundratalet — kanske något litet! — men det är en genomtänkt, genomkänd och siad framställning; artisten har rent av hallucinerat situationen. Det påminner om en av dessa skalkaktiga margteckningar man finner i medeltidshandskrifter utförd med all nutidens utvecklade teknik. Allt är på sin plats, varje figur är med i situationen utan att slukas av densamma. Piplekaren tjänstgör endast och synes alls icke road; vännen vid sängen ser bekymrad och svartsjuk ut; munkarna äro generade av sällskapet; den av vakterna som står i skydd för kungens blickar vågar skratta; de andra däremot se allvarsamma och uppmärksamma ut. Det är kungen som roar sig och ingen annan. Roar sig? Ja, av de stackars grisarnas plågade miner och högljudda klagolåt. Emellertid — så behandlade icke de gamle Frankrikes vackra historia; kanske de till och med åstadkommo väl mycket oberättigat buller, men om den historiska anekdoten skall berättas, så sker det bäst i så liten skala som här. Därför har man i Paris icke rätt fördragit främlingen Hellqvists scen ur Ludvig XI:s liv, huru mycket rättvisa man än givit det ganska lovvärda utförandet, då den uppträder som historiemålning, och det var säkerligen lika obetänkt av Hellqvist, om ock praktiskt ämnat, att sätta en fransk kung under svensk loupe; folken hava så kommit in i vanan att betrakta konungarna som sina representanter, att de icke lida

att se dem neddragna, även om de skulle förtjäna det; allra minst av utlänningar.

Herr Hagborgs »Gavroche» är en fin och solid målning — men förmår icke väcka samma intresse som sin odödlige namne: färgen är så väl blandad, penseln så säker och korrekt, men livet är icke tillstädes. Gavroche är mycket mera gentleman än Murillos trasiga tiggargossar, uppsatta mot murar; men man erfar ingenting annat än ett stilla välbehag vid färgernas harmoniska musik — kanske det är mycket nog för en så ung målare som herr Hagborg.

Herr Borgs Anna Rossi har samma förtjänster som den förenämnda: djup, mättad färg, intet hastverk, allting solitt, men posityren en modells; och Anna Rossi är väl en — modell från Boulevard Clichy.

»Somnad bland blommor» av Pauli äger däremot ett plus, detta som icke ännu fanns, men som nog en gång skall fram hos Hagborg och Borg: natur, ande, livet med ett ord. Denna flicka är icke alls förskönad, hennes kläder icke så renoverade av målarens pensel, hennes fötter stora, ansiktet icke alls så vackert som Annas, men hon vinner ändå mera sympati. Genom den romantiska titelns svärande mot den realistiska bilden synes artisten med fullt medvetande ha inlagt en liten oppositionsyttring mot andra samtidas söta behandling av genren, och särskilt må hela Düsseldorfsällskapet ta åt sig. Något så fint och så verkligt älskvärt ha dessa naturförskönare aldrig åstadkommit med sina slickade penslar. Man må dock ej låta dupera sig av blommornas rusande färgspel; sådant lärde Firmin-Girard vid fjolårets salong med sin blomstermarknad parisarna att måla

och tycka om, och över dessa blommor vilar ett tunt lager av Montmartregips, vilket troligen härrör av artistens ävlan efter det oändligt ljusa som spanjorerna bragt på modet.

2.

Düsseldorfskolan.

Om denna riktning som nu varit mode i nära trettio år kunna vi fatta oss kort. Liksom Düsseldorf är en småstad, med fullkomligt utvecklat småstadsliv, en anhaltstation på kulturens stora stråkväg, där man stannar fem minuter för att dricka en sejdel, så har över hela det därstädes utbildade manéret lagt sig en ton av småstadsaktighet, av vilket icke ens mästaren T i d e m a n d s verk undgått att taga intryck. Vad gingo de då ut att söka i den lilla orten vid den gölen Düssel på den stora svartmylleheden, dessa fjällens och fjordarnas söner? Konstens hemligheter; ty de funnos icke hemma i Norge. Detta var i verkligheten förhållandet från början, men att de glömde hemlandet, glömde huru stort det var och målade dess jätteproportioner i miniatyrformat som kunde få rum i konsthandlarnas fönster — det var ett fel, som sedan blev lag och vilken troget lyddes av de svenskar, som, sedan norrmännen visat vägen, började utvandringen.

Det var g e n r e n som tog tiden med storm, ty den lämpade sig så väl för de små sinnena som icke tålde vid några starkare intryck, det var genren som dödade alla historiemålaranlag på båda sidor Kölen; genren var den l i l l a uppfattningen av livet, som

sökte det nätta, det täcka, det smårörande utan att inlåta sig på diskussion. Att Norge icke fick någon målare som kunde återge det stora i folkelivet som Björnson målat, det beror på Düsseldorf; det skall vara Björnjägarns berättelse, eller Mormors glädje, eller Farmors besök eller Första kyssen, Sista resan — en situation, med ett ord, som kan få en spetsig rubrik. Om Tidemand en gång lyfte sig i Haugianerna och hos oss vann en ovanlig framgång, som dock genom sin ovaraktighet antydde att den var beroende av en konjunktur, så gick han i sitt sista stora försök till historiemålning åter ner i genren. Till och med sin egen kolossala hemlandsnatur har icke Morten Müller fått till annat än medelmåttiga fonder; det ser ut som om de båda artisterna i »Sinclairståget» sökt överbjuda varandra i artighet genom att effacera sig. Vem minnes icke huru norrmännen vid 1866 års stora exposition av nästan hela svenska allmänheten och kritiken ansågos som våra övermän i målning, huru inför Tidemand själva Höckert, som dock var en djup kolorist och litet mer, sattes i skuggan, huru vi med vår vanliga artighet mot främlingar påtogo oss alla möjliga fel för att vara våra främmande gäster behagliga. Vi tro att en överskattning ägde rum: icke som om nuvarande norska exposition i sin helhet skulle kunna lämna därom fullt tillräckliga bevis, ty dem ha vi förskaffat oss på ort och ställe. Tidemand var icke någon djupgående ande; Björnjägarens berättelse är en mycket duktig kombination av många figurer, Haugianerna ett gott ämne för en stor målare och Sinclairståget — en historisk genre i för stort format. När Tidemand höll sig strängt på sitt område,

den lilla folklivsbilden, då var han först rätt stor, såsom när han målade »gumman som spår» och »rådgiverskan». Det var emellertid då, 1866, när skolan redan börjat leva på sina egna benknotor, som den vann sitt burskap för länge, ity att dess auktoritet stadgades hos publiken, och man lär väl icke ostraffat våga säga den goda allmänheten att deras ideal kunde och snart nog måste vara bättre. Därför ha vi icke sagt att deras verksamhet varit ett misstag och deras betydelse ingen, tvärtom, de ha alltid haft ett plus av god vilja, innerlighet och ärlighet framför parisarna, som ofta ge allt innehåll åt sitt värde och ensidigt fästa sig vid det tekniska utförandet.

Vad stillebensmåleri beträffar skola vi med anledning av Hellströms och A. Kulles här exponerade taga oss anledning citera några förträffliga iakttagelser ur Ch. Blanc's Grammaire des Arts du Dessin.

»Vi se dagligen på Paris' gator skyltar som ådraga sig vår uppmärksamhet genom det illusoriska i återgivandet... Ändock faller det ingen in att misstänka en artist som upphovsmannen, utan endast en arbetare. Komma så målare, verkliga målare, som vi kalla; antagom de heta Roland de la Porte och Chardin, och att de roa sig med att måla vad man kallar nature morte, d. v. s. kökssaker, frukter, matvaror, möbler och dylikt. Mindre artist än Chardin och mindre intelligent, skulle Roland de la Porte göra en tavla, på vilken han sammanförde: ett fat persikor, en kopp med fat, en butelj brännvin, sockerbitar, en kaffedosa av järnbleck, en vattenkaraffin, brödsmulor, plommon. Antagom tillika att det hela vore lika väl målat av Roland de la Porte, som om

Chardin skulle ha gjort det. Den senare skulle då, om han ålades bedöma sin kollegas arbete, göra följande anmärkningar: alla dessa ting äro hopkomna; man dricker icke brännvin ur kopp, man äter icke persikor i sällskap med en kaffedosa av järnbleck, och att hela sceneriet icke är komponerat utan sammansökt. Chardin skulle icke begå ett sådant fel; han skulle gruppera mera för varandra passande ting på en liten duk, t. ex. två porslinskoppar, en kaffekanna, en sockerskål och ett glas vatten. Dessa två koppar av vieux saxe, bildande en tête-à-tête, stå där såsom personifikationer av det husliga livet och tyckas bilda lika gott kamratskap som husets egna behärskare. Var och en fattar att frun i huset icke är långt borta och att två intimt förenade varelser snart skola slå sig ner vid detta bord. Vi skola erfara något av det välgörande lugn som lik en doft utgår från familjens fridlysta område. Se där ett enkelt stilleben som talar till själen. Chardins arbete skall otvivelaktigt stå över Roland de la Porte's, emedan den ena endast har imiterat naturen, under det att den andra, vid sitt imiterande, tolkat naturen samt ordnat och valt. Roland står nära arbetaren; Chardin har gått ett steg längre och överskridit gränsen mellan arbetaren och artisten.»

Om våra båda artisters arbeten i fråga är svårt att fälla något utslag vid en jämförelse, men är Kulles bättre målad, och den är mycket talangfullt gjord, så röjer dock Hellströms en strävan efter det där livet, om ock råttans närvaro förefaller omotiverad och den bristande tekniken gjort att artisten icke fått fram vad han menat, ty vissa partier äro rent av obegripliga. Här röra vi vid en fråga som under fjolåret gjorde mycket uppseende och blev föremål

för ett lärorikt meningsutbyte mellan docenten Lange i Köpenhamn och professor Monrad i Kristiania med professor Dietrichson såsom tertius interveniens, nämligen frågan om konstvärde. Var och en ser att Hellström haft mera kärlek för sitt ämne, så enkelt det än är, och att han målat det ojämförligt sämre än A. Kulle, som har gjort sin sak glänsande ifrån sig. Det spår av liv, som röjes hos Kulles framställning av russin och mandel och apelsiner, består i några knäckta mandelskal, ett halvdrucket glas och några ouppslagna buteljer, men man går förbi hans tavla utan att intressera sig för vem som druckit ur detta glas och vem som knäckt dessa mandlar, därför att författaren själv icke synes ha intresserat sig för annat än att illusoriskt återge — isynnerhet russin. Framför Hellströms tavla åter dröjer man för att fråga — vad betyder detta halvbrutna ljus i en 1600-talets stake bredvid en delftkanna, och vad gör råttan på apelsinerna? Men man ledsnar att fråga då man intet svar får, och man blir missnöjd med sin gissningsförmåga då man icke kan utforska meningen med de dunkla bilderna i spegeln bakom ljuset. Vilken av de båda tavlorna har det största konstvärdet? Kulles, ty han har fått klart och vackert fram sin mening som icke var någon; Hellström har däremot icke kunnat få fram vad han menat, vilket för oss icke var någon heller, då den icke blivit aktuell. Vid 1866 års utställning hade norrmannen Böe ett stilleben, kallat »En boudoir». På ett spegelbord står ett nedbrunnet ljus och kastar sitt flämtande sken i spegeln; bredvid ljuset ligger en chiffonerad blombukett, ett öppet brev och en misshandlad liten battistnäsduk. Det var mig en historia! »Den som icke

inuti detta tysta liv kan dikta en underlig ordlös historia om den försvunna aftonens händelser — han borde aldrig se på en tavla mera,» slutade en värderad anmälare i Illustrerad tidning sitt yttrande om konstverket, som var ett fullt sådant därför att det tillika var väl målat!

Av övriga düsseldorfarne ger ingen några anledningar till betraktelser av intresse för anmälaren eller publiken eller gagn för dem det vederbör, dock skulle följande lilla observation av meranämnda Ch. Blanc, ställd till landskapsmålarna i allmänhet, måhända upptagas bättre än några korta deviser, som just på grund av sin korthet måste vara väl övertänkta för att icke bli lidande av orättfärdighet, vilket, Gud bättre't, ofta händer.

»Naturens skådespel sakna just det som är det väsentliga i konsten: enhet; hon förändrar uppsyn varje ögonblick på dagen, i sin oändliga oordning, sin omätliga rikedom på former innehåller hon och visar hos oss det som motsvarar de mest skiljaktiga känslor. I stånd att framkalla och väcka känslostämningar, är hon själv oförmögen att uttrycka dem. Konstnären ensam kan göra dem klara och synliga, i det han samlar de spridda dragen, som förlorat sig i verkligheten, och bortrensar dem som äro främmande för hans tanke eller stridande mot densamma.

»När Ruijsdael vandrar ut på landsbygden, då är himlen mulen, vinden jagar molnen, susar i buskarna, vaggar säden och skakar den gamla eken. Under hans lidelsefulla blickar förmörkas allt och tager allt en sorgens karaktär: bäcken blir ström och störtar sig fram mellan uppryckta träd; själva solen, om hon någon gång vågar sig fram, förändrar icke naturens

karaktär, och ljusets småleende ökar det mjältsjuka i tavlan. Om målaren möter en glad bygdens flicka, klädd i brokig helgdagsdräkt, ser han henne icke och hon kommer aldrig in i hans landskap, där man endast skall se några obestämda figurer i lointainen, vilka öka intrycket av ödslighet.

»Då Berghem kommer och målar samma vyer, känner icke åskådaren igen dem. Himlen är klar, vinden tyst, vattnet flyter lugnt fram eller har somnat in på vägen och bildat en göl, vid vilken vattnas hästar, förda av en kort och tjock bondkvinna, klädd i höga färger. Och om natten upplyses scenen av några bönder som meta kräftor vid bloss, eller av månens strålar, eller livas landskapet av en skara resande, vilkas dunkla bilder spegla sig i den svagt belysta dammens yta.

»Sålunda belyser konstnären verkligheten med sina blickar, ombildar den efter sitt sinne och låter den uttala vad den ej själv bär inom sig — en känsla, och vad den ej äger eller ens kan fatta — en tanke.»

3.

Münchenskolan.

Ehuru endast ägande två eller tre representanter i vårt land, har denna skola redan genom en enda konstnärs framgångsfulla uppträdande utövat ett högst märkbart inflytande på våra yngre figurmålare, och synes densamma för dessa komma att bliva vad den fransyska blivit för landskapsmålarne. De som trodde att Münchenskolan endast skulle lära oss en brinnande, djup kolorit och ingenting annat, torde an-

ställa några betraktelser över det av samme artist redan anlända porträttet av Henrik Ibsen.

Detta är icke något porträtt, det är en historiemålning. Har konstnären arbetat medvetet eller omedvetet, är det skalden som diktat tavlan eller är det artisten? Vi tro, på grunder sådana som »Jaktnymfen» och »Våren», att den unge, troende, livfulle artisten icke varit med om kompositionen, utan endast målat porträttet. Det första intrycket, vilket alltid bör beaktas, om det också icke är lika med sanningen, är här något paradoxt, skrikande ångestfullt — det är »paradoxet» självt. En profet i guldglasögon, ett kommendörsband mot ett fjäll. Ansiktet är Brand's; fanatikerns höga och breda panna, vittnets stränga mun som aldrig uttalat sina sanningar, dem handen skrivit ned, den kalla, avgjorda blicken som aldrig svävat då den såg »ackordens Aand» i ansiktet; det är Ibsen, den fanatiske tvivlaren, som gick åstad med entusiasm i sin skepsis och som här står som den medvetne, till full klarhet komne — tvivlaren, vilken väckt hela den del av en nation som Björnson icke rådde på. Detta är den store anden klädd i vit halsduk m. m. och i en skaldekappa, draperad efter den i en konventionell staty-positur anbragta figuren, med skaldepapper och penna som brukligt. Och ändå verkar den så imponerande och skrällande, så frånstötande och så tilldragande. Man måste måhända veta att Ibsen är en man som älskar att utplåna sin egen person, att han till och med hellre kastar ett sken av medvetet löje över sig än går och passerar som stor man. Vem minnes icke den berömde skaldens yttre då han för några år sedan besökte Stockholm. Klädd i sammetsjacka, vit väst med svarta knappar,

kragen efter sista modet, med ett fint rör i handen och ett skyddande, självironiserande löje i ena mungipan gick han sin väg fram, alltid undvikande djupsinniga samtal.

Vad artisten har haft att göra, då han icke fått röra sig med starka färger, var således icke så mycket, tycker man, men slumpen har hjälpt artisten. Svart och vitt äro inga färger, men här äro de alldeles riktigt valda såsom grundton i det dystra temat. Här skulle en Troilis eller Södermarks fina, ljusa, tunna färger varit oförmögna. Så kommer det gälla röda ordensbandet och stör lugnet; det är som en trumvirvel i natten och blir uppskakande, som åsynen av blod mot det vita linnet, vilket åter medlar mellan den oförsonliga blå luften och det körsbärsröda bandet; i mörkret till höger svävar gäckande ett svagt grönt sken, som ett ögonblick låtsar vilja släcka den flammande elden, men ett annat drar sig hånande tillbaka.

Men färgen fick icke överrösta den stora personligheten som här skulle föra ordet ensam; själva luften måste bli mörk och fjällets snö dämpa sin glans i hans närvaro; därför valde artisten en annan resurs som så länge varit begagnad och missbrukad, så länge varit glömd: clair-obscuren, ljusets och mörkrets strid. Pannan skulle stråla ljus, anletet lysa och händerna synas, allt annat vara intet, eller endast bara ackompanjemang, och det blev så. De tre valörerna, pannan, ansiktet, händerna äro successivt avtagande, men de starkaste; linnet är kallt vitt, men fördunklar icke de förra varma, som just genom sin värme äro rikare på ljus. Här snuddar man vid den fina hemligheten, som borde vara mera uppenbar

än den synes vara: skillnaden mellan ton eller valör och teinte. Det kalla körsbärsröda ordensbandet rår icke heller på ansiktet, utan hjälper upp detsamma genom att retirera, naturligtvis därför att det är ljusfattigare; det är skillnad mellan ljus och färg; det är detta Münchenskolan ånyo börjar reflektera över, och det är det som gör den överlägsen och som gör framför andra Gabriel Max oemotståndlig, hänförande, farlig!

Vi måste bekänna att framför Ibsens porträtt alla begär att göra anmärkningar hos oss nedtystas därför att det är ett så ovanligt väl, antingen genomtänkt eller divinerat arbete. Från och med grundackordet som genast griper, därför att det är sant, det karaktäristiska i färgsymboliken, den breda, efter ämnet och tavlans dimensioner lämpade touchen, vilken ger det stora och hela intrycket, som under en slickad pensel skulle varit borta, ända till en sådan småsak som ramens dunkla ton. Man talar så ofta om tavlors »innehåll» och glömmer lika ofta att detta aldrig kan komma till full klarhet utan genom tekniken, hantverket, och man vet ej huru ofta en vacker tanke dödas av en förbisedd småsak.

Man vet huru Meissonnier blekte sina oljor och själv beredde sina färger, huru Reynolds, genom att liksom gravören endast kopiera valörerna med blyerts på papper, upptäckte venetianarnes hemlighet, hur Delacroix anställde optiska experiment och blev samtidens störste kolorist, och ändå liksom drar man sig för att tala om det tekniska, liksom påminde man artisten för mycket om att han övar hantverk i och jämte sin konst. Däri gör man måhända klokt under en tid som denna, då ropet på kolorit blivit högt,

kanske för högt, men denna just därför att den så länge varit opåkallad nu framträder med reaktionens eller, om man så vill, revolutionens hela kraft. Vad Münchenskolan nu angår, som för närvarande synes vara de mest hörda färgförkunnarna, så är faran mindre, ty man har den store Piloty som direktör över Akademien över sig och den djupsinnige Max bredvid sig på utställningarna, av vilka ingendera är någon taskspelare med färg, ehuru båda äga dess alla resurser till sitt förfogande. Hans Makart har kanske gått därhän att han målar för färgens skull, men detta säger man icke om de andra, Defregger, Lindenschmitt o. fl. Där ligger sålunda icke faran den gången, men den ligger i något annat från samma håll.

Efter den stränge och rent klassiske Cornelius, som totalt föraktade färg, kom Kaulbach, som också avskydde färg, utom vid freskomålning. Han komponerade: Hunnerslaget, Jerusalems förstöring o. d. Så börjar Piloty, med Germanicus' triumftåg, scener från romerska kejsartiden. Couture hade under julimonarkien målat sin Les Romains de la décadence, con amore; det ansågs som ett dåligt tecken och blev det. Under andra kejsardömet uppträder Gérome med en vedervärdig tuppfäktning, därpå ämnen från romerska förfallet, och det blev sorgliga förebud; den snillrike Regnault ger samtidigt en Maurisk avrättning »sans jugement»; den målades 1870 och sen behövde han icke måla mer, ty han stupade som bekant i kriget. Det där luktar blod åtminstone, men från Gabriel Max doftar lik; vi måste ägna honom några rader, då han icke är obekant för stockholmarna, som observerat

hans Kristushuvud i Fritzes fönster, och han säkerligen icke kommer att bli utan inflytande på vår konst, ty han har samma tjusningskraft som — det onda! There is, med ett ord, something rotten!

Född 1840 av en böhmisk bildhuggare utbildades han från barndomen till artist. Han säges ha varit född med ett grubblande lynne, och sin ungdom tillbragte han över böcker, när han var ledig från penseln eller pennan. Redan 1861 utmärkte han sig med 13 fantasibilder av dyster art; 1867 gjorde han stort uppseende med sina illustrationer till Oberon, där man ser honom ha valt de blodiga, de dystra, de sinnliga skildringarna till föremål för sin verksamhet. Året 1868 börjar han väcka uppseende som målare; Santa Julia heter den första. Duken, av avlångt, högt format, upptages till höger av ett kors, på vilket en ung, härlig kvinnofigur är uppspikad; det är martyren Julia; den blomstrande figurens alla skönheter röjas av den tunna, men kyska dräkten, som döljer allt men gömmer intet. Det täcka huvudet, som med håret är bundet vid korset, lutar något bakåt och visar ett ansikte som bibehållit ungdomens friskhet, med fint rundade kinder, en förtjusande mun, haka med grop i o. s. v. Framför korset, på knä, ligger en yngling, virad om bröstet med vinlöv och i begrepp att lägga sin avtagna murgröns- och rosenkrans för fötterna på den sköna, vilken han betraktar med beundrande och kärleksfulla blickar. Bakom dem sträcker sig en oändlig slätt, över vilken dimmor leka i morgonljuset. Var kommer ynglingen från? Det må man fråga den förrädiska murgrönan och rosorna! En Bacchanal och en martyrhistoria! Kri-

tiken vädrade, men fick icke upp spåret! Man beundrade tills vidare.

Året därpå syntes Der Anatome. Duken är avlång, låg. Hela första planet upptages av två bräder, på vilka en ung förtjusande flicka ligger som lik; bakom sitter Der Anatome försjunken i betraktelser av okänd art: han har blottat likets ena skuldra. På skrivbordet ligga lömskt försonande en dödskalle, böcker, instrument! Nu blev man misstänksam; här låg något begravet! Snart upptaga kritikerna bredvid de största lovord åt mästaren-målaren de gruvligaste invektiv mot människan. Man läser ord sådana som Haut-gout, Blutgier, Wohllust.

Därpå följa: Julia Capulet skendöd, Gretchen, Christliche Märtyrerin, Adagio och Frühlingsfantasien, omväxlande med Christus am Kreuze, Die heilige Landtgräfin Elisabeth ins Gebet versunken o. s. v. Så kom äntligen Kristushuvudet uppenbarande sig på Veronicas svetteduk.

Kanhända man måste ha vandrat ensam i Hamburgs museum och sett sig trött på äldre tyska mästare och skådat igenom en förskräcklig nordtysk konstförenings alla medelmåttigheter för att bli så tillintetgjord av detta ojämförliga konstverk, som författaren blev förleden höst, då tavlan på en rundresa genom Europa förevisades i Hamburg.

När man inträdde i det icke stora rummet, där människorna sutto tysta, andäktiga, ja riktigt sorgsna vid betraktandet av den lidande Kristus, glömde man sin obehagliga roll som anmärkare och togs med oemotståndligt, skakad liksom inför en vision. I en präktigt skulpterad ram av åldrigt snitt synes en sprickig målarduk, illusoriskt återgiven, från denna

framträder det mörka huvudet med törnekronan över den blodiga pannan; men det ligger så mycken mildhet och frid över dragen att det ohyggliga totalt neutraliseras. Först efter en stunds betraktande skedde underverket; ögonen, genom ett enkelt konstgrepp så målade, att de under en viss synpunkt eller en viss förändring i ögonlinjens ställning visa sig som öppna, skickade en lång outsägligt vänlig och förebrående blick emot en, att man kände sig tillintetgjord.

Det var nästan med fruktan och osäkerhet man nalkades den gripande bilden för att under en stor, på stället tillgänglig loupe, betrakta det utomordentliga arbetet. En djup, mättad färg, kanske något sjuklig, en säker men mjuk pensel som icke behövde några fineringar eller glansdagrar för att göra effekt, själva bilden utväxande från duken; icke en falsk ton, intet prål med övervunna svårigheter. Denne Kristus blev Max' försonare, ehuru många finnas som icke tro på honom och frukta någon ny martyrhistoria av det gamla slaget. Vad underverket beträffar gjordes ingen opposition — det lyckades den gången — men ve den som komme efter!

Gabriel Max har syndat mycket, han har avslöjat djup i människohjärtat, för vilka man har till plikt att draga förlåten, men han har också sett in i himmelen och framkallat syner dem man aldrig i vardagslag får se på jorden, och därför är han visserligen stor!

Nu beror, för skolans framtid, om han representerar en riktning eller om han uppträder som individ; det senare är mindre troligt; gamla samhällen pläga

angripas av en tabes moralis, en förvandlingsprocess som bebådar upplösning, som alstrar sumpgas.

Kaulbach gjorde Jerusalems förstöring, men han gjorde också priapeia, tävlande med caméer och målningar i hemliga kungliga muséet i Neapel.

Utställningen nalkas sitt slut, och man skulle känna sig böjd att kasta en återblick över det hela om icke faran att av de strödda, ofta slumpvis hopkomna konstverken utdraga några allmänna omdömen om vår konst låge nära till hands. Man har uttalat sig högst olika rörande värdet och nyttan av ofta återkommande utställningar, då två permanenta konstutställningar redan finnas och några hava funnit de senare snart sagt skadliga, emedan de blasera publiken och lämna alldeles för stort utrymme åt dilettanterna, vilka, enligt artisternas mening, förvilla publikens omdöme och nedsätta densammas fordringar på konstverkens beskaffenhet. Man framhåller Köpenhamns régime som efterföljansvärd. Där hålles endast årsutställning, och när den öppnas skyndar publiken dit att se och köpa och hava i den sovring juryn företager en garanti för att de ej förköpa sig, helst artisterna spara sig till utställningen och betrakta densamma som en verklig tävlingsplats, dit de mangrant insända sina bästa saker. Vare nu härmed huru som helst, säkert är dock att vår akademis utställning icke blivit betraktad som en tävlan och att därför det varit jämförelsevis lätt för mindre framstående artister att bland utställarna göra sig bemärkta. Den tavla som ådragit sig största uppmärksamheten och till en del fördunklat medtävlarna, Kronbergs »Våren», hade dock icke behövt de frånvarandes uteblivande för att vinna sitt pris, om

ock detta vid en tävling blivit modifierat, ty i vår nya svenska målarkonst är denna målning på visst sätt epokgörande, därför att den vittnar om en fullt färdig teknik, djärv fantasi och en livskraft, som, då den röjes hos en så ung konstnär, lovar mycket stort för framtiden. Glädjande var tillika underrättelsen att tavlan får en plats som den kräver, om det nämligen är mer än ett rykte, att staten blir dess ägare, ty det var icke liten fråga om huru den skulle ses: såsom en plafondmålning eller en stafflibild; vedersakarna ville nog reducera den till en dekoration och fingo mycket bry med att utfinna dess plats.

Publiken har funnit behag i »Våren» men även gjort sina anmärkningar, som den ofta gör lika friskt som någon kritik. En gladlynt har funnit den för mörk, en tungsint har funnit den för glad; men den nordiska våren är alls icke glad, den är regn i solsken. Man hade väntat sig mera färg, och jämförd med »Jaktnymfen» är »Våren» matt, målad med tunnare färger, ehuru duken är dubbelt så stor; man har spårat blågrönt i skuggorna och man har tänkt på Boucher; mycket förståndiga ha beräknat fågelns hastighet lika med örnens, vilken gör 35 meter i sekunden, och funnit det hela orimligt, helst tyngdlagarna blivit något opåaktade o. s. v. Och just detta sparande med färg har gjort den luftiga fantasibilden trolig för den som själv äger någon fantasi, detta mörker, som upplöser sig i solsken och högst upp i klarblå luft, gör icke bilden tröttande och stillastående, ty blicken finner alltid sysselsättning, med ett ord: det är en tilltalande skapelse till vilken man ofta och gärna återvänder, även om mitt i glädjen man känner närvaron av något som bestämt icke är frisk

luft, om man tycker sig röja ett sökande efter det disharmoniska, såsom i behandlingen av de beskuggade figurerna, vilkas färg gå in i en annan tonart än den belysta huvudfigurens, vilken själv i typ och isynnerhet ansiktsuttryck ger detta som vi i en föregående uppsats trodde ha i hög grad funnit hos den demonlika Max.

*

Sällan har vårt porträttmåleri varit så rikt representerat som nu. De finnas som anse denna stora tillgång såsom bebådande utsikter för ett blivande historiemåleri; fruktas kan dock att detta icke är händelsen, utan att det mera är allmänhetens ledsnad vid fotografien och det stigande välståndet, som framkallat en ny blomstring av den vackra konstgren, som så länge legat nere, men vilken, då den måste drivas i stor skala, tvärtom kan leda till hantverk.

Det är ofta, och detta måste man till artistens rättfärdigande säga, helt och hållet det ointressanta originalets fel, att ett porträtt blir något litet mer än en färglagd fotografi, men de tider äro förbi då man recenserade originalet, såsom fallet ofta kunde bli den gången Hammarsköld recenserade Westin och andra storheter.

I vårt föreliggande fall ha icke artisterna varit ogynnsamt lottade vad originalen beträffar, och om de icke gjort mer av dem än i vissa fall skett, så är det beroende av denna brist på mod, just originalitetens död, som är våra porträttörers olycka. Man målar nämligen efter ett schema; originalet sättes eller ställes på ett sätt som g ö r sig bra i en tavla; man låter personen göra gester och miner som den

aldrig gjort och vågar icke taga personen sådan han går och står med alla hans egendomligheter, vilka just tillsammanlagda göra personligheter, även om dessa egendomligheter verkligen skulle gränsa till karikatyr. Härvidlag har man åter så mycket att lära av fransmännen, vilka med sitt fina sinne för det sköna gärna lämna detta i sticket för att få fram det karaktäristiska.

Bland tacksamma uppgifter våra porträttörer nu haft torde märkas: ärkebiskop Sundberg, landshövding Asker, greve Lagerbjelke och professor Malmsten. Vi måste erkänna att greve Lagerbjelkes porträtt är det sannaste; så har man sett honom på Riddarhuset då han hälsade ståndet eller mottog deputationer, så ser man honom än i dag i Första kammaren — vid högtidliga tillfällen. Det är dock en situation som är betydelsefull. En annan skulle kanske hellre ha sett den förre lantmarskalken sitta — såsom han gjorde för ett par år sedan — djupt nedsjunken i Första kammarens talmansstol och med detta obeskrivliga löje, som kanske icke är något löje, men som genom den sinnets jämvikt, som det antyder, för de debatterande döljer vad han, den uppmärksammaste åhöraren, tänker i frågan som är före. I biskop Sundbergs porträtt återfinna vi icke en av vår tids väldigare personligheter, men väl hans konterfej. Samma förhållande med prof. Malmsten och landshövding Asker; isynnerhet beklaga vi den artist som försummat ett så gott tillfälle som den populäre och genialiske professorn erbjöd. Ibsens porträtt ha vi redan behandlat. Att yttra sig om greve von Rosens är en ganska delikat sak, helst artisten återgivit sig själv och uttryckligen givit till känna att han känner

sig själv. Vi tro att hans blygsamhet här icke varit på sin plats, ty vilken annan artist som helst skulle säkert ha uppfattat vår snillrike historiemålare, som målar i en stor anda — i ett mera idealt manér; den moderna dräkten passar icke väl det stilfulla huvudet med dess stora klassiska drag; men detta blir ju artistens sak, och väl veta vi att målare emellan gäller det bäst målade, och i så fall är greve von Rosen primus inter pares.

*

Vårt svenska landskapsmåleri, som just ej är särdeles fullständigt representerat på utställningen, har av Paris' förnämsta konstorgan i år vunnit öppet erkännande, om också på sanningens bekostnad. Gazette des Beaux Arts yttrar i sin senaste revue över årets Salong: »De främmande paysagisterna, Holländare, Belgare, Svenskar och även Tyskar hava en stor fördel före oss. Födda i ett fuktigt och töcknigt land har själva marken givit dem färgen färdig, de behöva icke söka den. Därför äro också deras arbeten utmärkta av sann känsla, enkla, rena, harmoniska.»

Som distingerad kolorist nämnes särskilt Gegerfelt, förmodligen därför att Wahlberg underlåtit att skicka något.

Vi behöva sålunda icke anställa några jämförelser med norska och danska landskapsmålare för att bli varse vår överlägsenhet, minst dock med danskarna, vilka enligt våra begrepp sakna varje känsla för landskapsmålning, något som förmodligen de frånkänna oss i ännu högre grad; åtminstone hava de

endast släppt in en enda svensk målare på Amalienborg, nämligen Edv. Bergh, då däremot vårt museum äger åtskilliga, goda som dåliga danskar. N:r 47, Renhjord drives från fjällen, gav den bästa föreställning om dansk landskapsmålning; intet ljusdunkel, allt i en ton, platt, tunt, hårt, opoetiskt, en plansch men icke ett spår av tavla.

Däremot har det lilla öriket att uppvisa flera marinmålare än vi, och i den grenen äro de fortfarande mästare och detta framgår lätt av det enkla förhållandet att hela Danmark ligger vid sjön så att säga. Hos oss har däremot marinmåleriet alltsedan Larssons dagar varit styvmoderligt behandlat. Nordling och Svensson hålla sig på öppna havet och hava nu anställt en kappsegling mellan fregatterna S:t Olaf och Vanadis, varvid Nordling, förande S:t Olaf, som man kan vänta tar priset genom sin ursprungliga, om även något tungsinta färg och sin stora uppfattning av naturen. Svensson är torr, ogenialisk, målar ut var bölja och en rigg att läsa navigation på; också skall man betänka att jämförelsen varit något odiös för Nordling, konstnären, elev av Sörensen och Achenbach, som blivit liksom utmanad av dilettanten.

*

Till sist några ord om skulpturen, denna främmande drivhusväxt, som sås i akademien och sedan sättes som planta i Italiens fruktbara jord för att fullvuxen föra ett tynande, konstlat liv hemma i Norden, där bildhuggaren står så ensam och oförstådd av publiken, vilken saknar alla plastiska förutsättningar och behov. Och ändå finnes folk som talar om en

svensk bildhuggarkonst och förebrår en bildhuggare att han följer den italienska härskande konstriktningen, vilken tyckes ha just nyligen vaknat till nytt liv sedan de store antikimitatörernas rykte upphört att verka tryckande. Uti Italien har man liksom för länge sedan i Paris insett att antikerna endast innehålla konstens torra grammatika och att det levande livet, vår tids liv, måste blåsas in i den döda stenen för att den skall kunna verka på oss, varjämte den prövande forskaren funnit att icke alla uppgrävda saker måste vara mönstergiltiga, då ju Rom och Grekland ägde ett stort antal ornamentsbildhuggare, vilka rikligen dekorerade gymnastiksalar och bad.

Våra franska kolonister.

(1878.)

Alltsedan den begåvade unge skåningen Alexander Roslin tog priset från den härlige Greuze i dennes eget Paris, har utvandrarströmmen av svenska målare alltjämt gått till Frankrike med ett och annat uppehåll i Tyskland eller Italien. Roslin var en stor talent, blev upptagen i akademien, fick måla Louis XV i en stor tavla till Hôtel de Ville; hans namn nämndes bredvid Boucher's. När man läser i Allmänna tidningar för 1771 de långa utdragen ur franska kritiker blir man dock något misstänksam vid de alltjämt återkommande berömmen över den glänsande behandlingen av guldbrokaden, velouren, sidenet, ordensbanden, värjfästena; någon gång talas om ansiktets, oftare om händernas förträffliga anatomi, aldrig nämnas orden sentiment, uppfattning, karaktär, liv, och huru mycket dessa tre ting saknas finner man vid även ett flyktigt betraktande av den på sin tid i Paris så mycket beundrade Gustav III och hans bröder. Endast kostymerna och attributen skilja de tre varandra så olika historiska personerna från varandra, ty varje spår av karaktärsskildring saknas; ansiktena äro maskartade, händerna mästerliga, kostymerna oöver-

träffliga. I Paris söker en resande svensk förgäves i de offentliga samlingarna ett minne av den en gång så store landsmannen; i Louvrekatalogen saknas hans namn, i Luxembourg-katalogen ävenså, och Hôtel de Ville håller ännu på att arbeta sig upp ur askan. Men Greuze lever, ty hans verk ägde livets gåva, och han studeras icke blott och beundras, utan han är avhållen som en kär bekantskap och en högt värderad. Nu anses Roslin som en väldig kolorist, som kunde frambringa så frappanta saker, men han är en ganska ytlig sådan efter våra utvecklade begrepp; han nöjde sig med rena heltoner, enkla treklanger, banala harmonier, då däremot den djupe Greuze hade en oändlighet av luftiga tonskalor, oavsett den viktiga omständigheten att han kunde inblåsa liv i samma materie som för den andre förblev död. En egen nyck av slumpen gör att samme Greuze ger uppslaget till nya färgteorier, vilka, länge glömda, åter upptagas på 1820-talet, sedan den Davidska klassiciteten, som nästan rent ut förkastade färg, avträtt från skådeplatsen, och ger impulsen till det nya, som utfördes av Paul Delaroche och mest kanske Eugène Delacroix, vilken senare haft ett så gott som direkt inflytande på vår svenska målarkonst, ty han var den som väckte vår störste kolorist. Höckert tog priset 1855 i Paris i bredd med sådana storheter som Robert Fleury, Rosa Bonheur och Troyon. Höckert var ingen färgvirtuos allena, ty han ägde även historiskt förstånd och allmän bildning, så att han såg längre än till tingens yta och därför stannade han icke vid att måla för färgens skull, som man sedermera sett så många göra, om han också genom en

för tidig död icke hann fullborda vad han velat. Denna svaghet, som isynnerhet förmärkes hos våra kolorister i Paris, har dock ingen större fara med sig, ty alla dessa artister äro unga män, som ännu arbeta med tekniken, ehuruväl de förefalla nog mycket förälskade i det arbetet.

Konstföreningens nu pågående exposition är synnerligen ägnad att ge en åskådlig föreställning om vår franska målarskola.

Herr Salmson, icke vidare en ung man, har redan länge haft ett godt namn hos Paris' konsthandlare och kritik. Han har icke ofta, högst fyra eller fem gånger, hedrat våra utställningar, men, när så skett, alltid haft något elegant att bjuda på, vilket sällan underlåtit att för tillfället förvrida hjärnan på de yngste och hos dem väcka längtan till — icke numera södern med Rom, utan till Paris, färgernas hemland. Herr S. har nu hemsänt en »Odalisk» rätt och slätt. Detta är rent spel — om också föremålet är från Rue Notre Dame de Lorette och röjer Parisiskan genom den trånga pannan, de långa ögonen, och den höknäbbformiga näsan. Jules Joseph Lefebvre exponerade också en bekant Parisodalisk på 1870 års Salong, men han var nog oärlig att sätta henne i en mörk bergshåla med en spegel i handen — alltid spegeln! — och kalla henne La Verité. Detta var en av andra kejsardömets osanningar. Tavlan sitter nu i Luxembourg och väntar att få komma till de odödliga i Louvren; artisten blev riddare av hederslegionen.

Oaktat så mycket blivit skrivet om Kronbergs Jaktnymf torde här dock vara tillfälle att säga ännu ett sista ord för jämförelsens skull. Odalisken före-

ter i all sin prakt det avkläddas skönhet, Jaktnymfen det naknas; den senare är en ren naturvarelse, som alltid levat bland skogens träd, sovit vid källans rand sådan hon där nu också ligger; det är den sunda skogsluften gent emot den parfymerade boudoirluften.

Odalisken gör icke något friskt intryck, snarare ett motsatt; den är fint målad, med en för det stora formatet något för glatt pensel; där pulserar icke något av livskraft sjudande blod under den bleka huden, hon njuter icke av sin tillvaro som Rubens' blodfulla varelser, hon ser för klok ut därtill; det är ändock icke den kvietistiska orienten utan det blaserade Paris; ja, till och med draperierna äro blaserade; det röda, som är brinnande livets, blodets färg, har mattats ut till sorgens violett, men vilken sorg! Hammarsköld, som är så gruvligt sträng mot Åkerströms Venus, Anchises och Amor (nu på Nationalmuseum), vilken målning förefaller oss nu för tiden rent av oskyldig, skulle säkert hava råkat i paroxysm och detta med långt större skäl vid anblicken av denna odalisk. Vi måste citera omnämnda strof ur »H:s» föreläsningar i Konstakademien, för att se huru smaken förändrats sedan 1814:

»Om jag någonsin skulle vilja önska mig starkt övertygande vältalighet, så vore det i närvarande ögonblick, för att rätt klart och verksamt framställa min avsky för denna verkligen föraktliga tavla, och för att kunna göra mina skäl därtill rätt ingripande och gällande. Se bara, dessa stela, putsade, utslappade och själlösa varelser, med ljusbruna hårlockar, så tillkrusade, som de varit upplagda med papiljotter. Se! dessa kalla och dock så kättjefulla

åtbörder och miner; denna ytliga, i ögonen stickande undulistiska kolorit; denna platta, barnaktigt falska naivetet hos den Amouren som står och leker med en hund, dock ej en verklig hund, utan ett åkerströmiskt hundideal, sammansatt av hund-, får- och kattformer. — — — Ett vanligt misslyckat arbete kan man med stillatigande gå förbi, men så är ej förhållandet här. Och det ej så mycket för den stora pretention, som så olidligen fräckt i denna tavla uttalar sig, utan fast mera därför, att det säkraste tecken till konsternas förfall i ett land, till försvinnandet av all djuphet i snillet, all energi i karaktären, all renhet i sederna, är, att ett dylikt manér, som detta Åkerströmska, skulle kunna omtyckas och bli allmänt.»

Erkännas måste att herr Salmson visat sig vara en högst älskvärd målare i andra grenar och att han i vissa småstycken gått långt om sin lärare Couture och alldeles lämnat dennes sjuka, blodlösa färg, som dock så väl passade en gång i mästarens kända Les Romains de la décadence, av vilket stycke det numera mest framstående är de belastade dagrarna, vilka stå som lika många fläckar på den rika, men anemiska kompositionen.

Hr Hellqvist har en ensam figur i en mörk tonart. En man i kostym från 14:e eller 15:e hundratalet, utan rock, prövar en klingas böjlighet; på ett bord bredvid ligger ett brev (eller ett utslag), en blomma och något mera. Det är en rebus, vars uttydning meddelas inunder: L'Ami qui reste. Det är alltså en epilog, slutet på en historia; men icke särdeles väl berättad; snarare ingen berättelse, utan en figur helt enkelt målad i en lämplig tonart utan vidare,

en bagatell med ett ord. Lätteligen skulle man vara här i tillfälle att begå en orättvisa mot den unge historiemålaren, som visat vackra prov på förmåga i större kompositioner, om man icke vore nog samvetsgrann att se efter det tavlan är signerad 75. Emellertid, skall man måla bagateller, så måste man göra en trollkonst med färgen eller också ett rön.

Detta senare har hr Pauli gjort i en »Interiör», om ock resultatet för åskådaren icke kan bliva så uppbyggligt eller förnöjande. Så länge dock dessa försök ge sig ut för vad de äro och icke uppträda med anspråk på att vara tavlor, äro de högst lovvärda, ty konstnären måste i våra dagar äga även teoretiska insikter i sin konst, han måste behandla sin teknik vetenskapligt. Delacroix studerade optik och var alltid på språng efter rön, var och när han kunde. En dag, då han stod i förtvivlans arbete med ett gult draperi och kände sig vanmäktig att framkalla de lysande effekter, han så ofta beundrat hos Rubens, sprang han ut för att taga en fiacre och åka till Louvren och på stället göra sin iakttagelse. Han kom dock icke längre än fram till åkdonet, som efter 30-talets mod var gulmålat, då han stannade, slagen av förvåning över den präktiga färgverkan; och nu såg han hemligheten: skuggorna tonade i violett. Han vände hem och hade gjort sin upptäckt, som, sedan utförd och tillämpad av honom, blev en orsak till hans många färgtriumfer; han hade nämligen sett att en färgs verkan höjes genom motsättning av dess komplement och att chargering alls icke hjälper. (Rafael hade anat detta då han satte in grönt i carnationens skuggor.) Därför ser man alltid i Delacroix' färgsymfonier fullstämmigt instrumenterade

ackorder, där den ena tonen framhålles eller dämpar den andra och aldrig någon verkar självständigt eller på andras bekostnad. Girodet målade vid eldsljus för att utforska färgernas hemligheter, något som även spåras i hans Adonis; Meissonnier anställde blekningsförsök med sina oljor; Wahlberg har målat månsken i månsken; Courbet lade bort penseln och pasterade med kniven; alla stora målare ha tagit sin sak djupt utan att dock stanna vid tekniken, vilken alls icke dödar anden utan tvärtom befriar den, om där finns någon.

Hr C. Larsson var en ung talent, som länge fick gå kvar hemma i det fattiga fäderneslandet. Han målade troget akademiens prisämnen och utmärkte sig för en korrekt teckning, livlig dramatisk komposition och stark karaktäristik; men han sökte en färg; han såg huru kamraterna i Paris blevo kolorister så snart de fått sig en kammare i Montmartre, och han uppsköt tills vidare sin utveckling. Omsider yppades tillfället för honom; och nu är han själv där och skickar hem tavlor. Av de första sakerna får man väl ej döma något för framtiden; de röja stor oro, ivrigt sökande. I Clair-Obscur, en liten blomstrande flicka som binder blommor om en ofärdig gosses krycka, märker man inflytande av impressionisterna, intrycksmålarna, men artisten har fallit ur rollen emellanåt och stannat för länge vid somliga detaljer, så att det hela saknar hållning. Flickans ben och känga äro för hårda mot den i idel färgdunster sig upplösande terrängen som dock ligger i samma plan. I Hos spåkvinnan finner man ett helt annat manér och icke så litet illustrationslusta. Det är mycket vackert och mycket galant, men hur går

det med Svenska historien, Peder Sunnanväder, Sturen och alla andra vackra och stora minnen? Hr Larsson var alltid ansedd som innehavare av ett plus som skulle sätta honom över kabinettsmålarna; har han verkligen så mycket att lära i Paris som icke kunde vinnas hemma? Säkert icke! Men så länge så sker, få vi vänta på kraftiga bidrag till en svensk konst, och väggarna i Nationalmusei vestibul få troligtvis länge vänta på den som skall komma.

Det är visserligen en dyrbar konstart, historiemålning, och man räknar först innan man vågar lyda ingivelsen i våra dagar. Att konstnären skall vara kosmopolit behöver man för övrigt icke predika för vår tids artister, ty de lägga utan svårighet bort sin nationalitet och måla Guizot's historia, i Paris, lika gärna som de målade Fryxells historia vid Röda Bodarna. Detta vare naturligtvis sagt i allmänhet om våra guldgrävare i Paris och icke särskilt om hr Larsson.

När man ser våra franska landskapsmålares arbeten, kommer åter den gamla frågan för en, om icke den svenska naturen själv skulle vara mäktig att väcka en konstnärs kärlek och därmed giva honom på samma gång uttrycksmedlet. Skall han ovillkorligen behöva resa utrikes för att lära sig måla? Ingalunda! Fahlcrantz var på väg en gång, men återvände utan att ha blivit dårad, och om ett nyare släkte också kommer med sin kritik, så står han ändå stor som svensk landskapsmålare. Edvard Bergh och Holm ha rest för att se och studera, men äro ändock svenska i själ och hjärta.

Törnå gick en gång och drömde i granskogarna, letade deras poesi och fann den och han lärde sig

att återge dem på ett mycket tilltalande sätt; han var bland våra första i sin genre, men så skulle han ut och studera. Han kom till Düsseldorf och lärde några nya konster, råa effekter, våldsamma färgverkningar; när de medförda svenska studierna voro slut, började han måla tråkiga slättlandskap från Düsseldorfs omgivningar, men det var som att släppa bergsbon på slättlandet; han blev bortkommen — och så reste han till Paris: från granskogen till Paris för att studera svenskt landskapsmåleri! Han har nu utställt på konstföreningen ett kokett månsken med en brygga, en båt, ett älskande par, av vilket man endast ser tuniken och en öppen plankport — en sida ur en dålig fransk roman! Man har nästan rättighet att utbyta ordet emigrant mot överlöpare, när man ser sådant! Men straffet underlåter också icke att infinna sig som följd på tillräcklig grund; ty han blir aldrig nog fransk för fransmännen och icke mer nog svensk för landsmännen. Huru snart blev icke Stäck glömd, och varför? Därför att han var så länge ute och lärde sig ömka den fattiga svenska naturen, att han sedan företog sig det orådet att förgylla upp den när han kom hem, så att landsmännen icke kände igen sina gamla furuskogar och björkhagar med italienska lufter över. Stäcks pensel var värderad, men konstnärn vann aldrig den stora sympati som Edvard Bergh, vilken fann den svenska björkhagen och med den blir odödlig.

Hr Lindman har ett förtjusande landskap från Skåne i fransk-spansk belysning. Det var nämligen spanjorerna som på 1875 års Salong framlade sin nya uppfinning att måla ljuset. Hr Lindmans landskap gör samma frapperande intryck som ett nytt mode. Det

är emellertid ett farligt manér, ty den vita färgen är av naturen död och slukar gärna alla lokalfärger, så att naturen ser mjölig eller dammig ut och får snart nog likfärgen. Om hr L. och andra omnämnda studerade aldrig så litet med vakna blickar och någon gång anlitade boken, som alls icke är så livlös som vedersakare tro, skulle han och de komma till full visshet om att luften, följaktligen naturens färger, äro helt olika i Sverige, Holland, Frankrike, Spanien, Italien och Grekland, vilket beror av en hel mängd geologiska och meteorologiska omständigheter. Landskapsmåleriet uppfanns i Holland, där den vattensjuka terrängen håller luften mättad med vattengaser, vilka frambringa detta underbara ljusets spel, clair-obscuren, som just väcker dessa själens vibrationer eller stämningar, ty träd och stenar och vatten äga icke i sig själva denna underbara gåva. Den som sett ett landskap av Constable skall förstå att mästaren varit född i det havomflutna töckniga England. Grekerna hava aldrig haft landskapsmålare, ty luften är där klar, genomskinlig, så att naturen ter sig rent plastisk. I trakten omkring Paris ser man nästan aldrig en fullt klar blå luft, därför förvånas främlingen vid att se Daubigny's Våren med blommande äppelträd under en grå himmel. Detta är ett sakförhållande, som bekräftas av alla som där vistats, om orsakerna må man rådfråga naturvetenskapen. De franska landskapsmålarna hålla nästan alltid sina tavlor i grått, i viss mån färglösa, och därför söka de avhjälpa denna brist genom ett sorgfälligt studium av linjerna, något som hos oss är nästan alldeles försummat.

Brev till Finsk tidskrift.

I.

Stockholm den 5 januari 1878.

Nyåret beredde med sin ingång det bildade Stockholm en högst angenäm och länge väntad överraskning; den 2 januari annonserade nämligen morgontidningarna att Kungl. Biblioteket öppnat sin verksamhet i nya lokalen i Humlegården. Strax efter klockan 10 såg man den till läsesal provisoriskt inredda förevisningssalen, som tillika innehåller manuskriptsamlingen, fyllas med besökande: ynglingar från elementarläroverken, vilka njöto av julferierna och ville läsa någon bok, som länge lekt dem i hågen, eller vilka helt enkelt ville »begagna sig av sina rättigheter», ty de kommo icke igen dagen därefter, frun-timmer, som önskade se ett planschverk för dyrt att köpa eller låna en oläst roman, vilket senare enligt en vis och förutseende instruktion förvägrades dem, officerare sökande material till föredrag, hantverkare för att kalkera mönster till möbler och ornament o. s. v. Längre fram på förmiddagen infunno sig de gamla stamkunderna: där såg man den åldrige historieforskaren Anders Fryxell, gamle emeritus prof. juris Bergfalk, Olof Simon Rydberg (Sveriges trak-

tater med främmande makter), Carl Silfverstolpe (Histor. Bibliotek), arkeologen Oskar Montelius, »Sveriges Egyptolog» kand. Pihl (som lär vara vår enda liksom Norge har sin Liblein) m. fl. Alla dessa som under nödens dagar suttit armbåge vid armbåge i den lilla dubletten uppe i slottet funno sig helt säkert något bortkomna bland den frivilliga läsekåren i den nya salen, vilken är stor som en kyrka, men när den egentliga läsesalen blir färdig erhåller var och en av de trogna eget bord med låda och egen bokhylla.

Detta bibliotekets förflyttande är en sak av största betydelse för den svenska bildningen, ty dels hava alla böcker av samma fack kommit tillsammans på ett ställe, under det att de förut stodo på flere, dels hava de gömda skatterna kommit i ljuset och blivit räntebärande under det att de förr voro döda i damm och mörker. Av brist på utrymme i gamla slottsflygeln hade man måst använda alla möjliga vinklar och vrår för att icke bli överväldigad av det alltjämt växande materialet. Så hade tjänstemännen sinsemellan måst uppgöra namn för att beteckna och skilja de mångahanda lokalerna, vilka namn ofta voro egendomliga nog, men som för den invigde genast angav stället såsom i: Salongen, Carl XV, Köket, Byrån, Valvet, Stenmuseum, Porslinsrummet, Niobegalleriet, Kommoden, CC, Egyptiska rummet, Balkongen o. s. v.

Flyttningsarbetet var i sig självt ett litet mästerverk och gick på fyra veckor, varunder expeditionen icke någon dag var avbruten. En egendomlig tillfällighet, som icke förfelade sitt intryck var att bibliotekarien emeritus Rydqvist begrovs åtta dagar före

inflyttningen och att fjorton dagar förut en av bibliotekets trotjänare, äldste vaktmästaren, även följdes till graven.

*

Den stora strömmen av jullitteratur har gått förbi; mycket var det ej som flöt ovanpå; Literärt Album innehöll saker som förskaffade detsamma ett värde för mer än dagen och som ställde det i spetsen för julböckerna. Danmarks senaste skald Jacobsen införlivades genom en högst genial översättning av fru Marie Grubbe med svenska litteraturen och det är ju genom införlivningar vi nu på en tid fått våra förnämsta väckande författare. Man talar ju om Daudet som om han vore infödd stockholmare och man håller bättre reda på hans senaste arbete än på Jolins eller Hedbergs; Ibsen och Björnson äro redan genom Riksakten »våra»; förläggarna slitas om Heyse och man annonserar i kapp i Bokhandelstidningen om Turgenjew.

En omständighet som verkar alldeles icke uppmuntrande är att det så oegennyttiga och vackert menande bolaget Nu skall upplösas, sedan dess ena tidskrift Eko för sex veckor sedan upphört och Nu med sista häftet slutat. Detta bolag, som bildades av litteratören Johan Grönstedt, brukspatron J. Bohnstedt, ryttmästaren vid livgardet till häst R. von Koch, löjtnant Björlin, k. sekr. Edv. Bäckström m. fl. hade till mål icke att göra affär, ty sådan gör man ej på den goda litteraturen i ett land, så litet som Sverige, och förläggarna själva erkänna att det är den dåliga litteraturen som gör att de ha råd att någon gång trycka goda saker, på vilka de för-

lora; bolaget Nu ville genom skäliga honorar, om icke framkalla författare, så åtminstone icke avskräcka dem som redan börjat. Aldrig hava i Sverige förr så höga författarearvoden blivit betalade, och tidskriften Nu gick med 2,000 prenumeranter, som den lär ha ägt under hela sin tillvaro, sin undergång till mötes. Dess senaste redaktör Edv. Bäckström, som med i år övertagit Posttidningen, ämnar uppliva den gamla, för sin text just icke berömda officiella annonstidningen, genom att låta densamma i sig upptaga sådant som förr tillkom tidskriften Nu. Så skall följetongen utgöras en tid bortåt av Minnen av ett Svenskt Författarliv 1840—60 av Sveriges mest berömda nu levande författarinna Emilie Carlén. Vidare väntar man såsom nytt i samma tidning reseskildringar av vår genialiske och fint bildade historiemålare greve Georg v. Rosen, en författardebut, som motses med stort intresse.

Stora äro de förhoppningar och uppriktiga de välönskningar som följa den nybebådade, av Letterstedtska Föreningen utgivna tidskriften »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri» redigerad av docenten C. Annerstedt. Att kunna få »ge ut» är förnämsta villkoret för unga forskares utveckling, och med denna tidskrifts och den redan grundfästade Framtidens bistånd torde med 1878 bättre tider randas för dem, som äga mod att ge sig på det brödlösa, men förföriska forskningsarbetet i vetenskapens tjänst; glädjen är så mycket större som under fjoråret Tidskrift för Bildande Konst blivit nedlagd, så att de vilka arbetade för konst- och konst-

industriella intressen senare hälften av året helt och hållet saknade både forum och kateder.

De bildande konsternas närvarande ställning är mera obestämbar än den kanske någonsin varit. Om en svensk bildhuggarekonst har man aldrig kunnat med rent samvete tala, ty en sådan har aldrig funnits såsom svensk i annan gestalt än den inhemska bondindustriens träskärararbeten; intresset för skulpturen här hemma är också sorgligt obetydligt och landet reder sig gott med en bildhuggare, som staten avlönar och vilken utför de stora monumentala beställningarna; de övriga uppehålla sig var de kunna och följa den på orten gängse smakriktningen för dagen för att få sälja eller också ligga de i Rom och Paris för att porträttera notabla resande. Blir det någonsin en annan beställning av, så ger grosshandlaren den eller bankiren den själv idén; några egna plastiska idéer komma de arma artisterna sällan att få se i annan form än vax, lera eller på sin höjd gips och allmänheten får sedan se dem i — fotografi på konstföreningen. Härav händer att en mängd Floror och Adonisar då och då uppenbara sig i en förtjusande vacker marmor och beundras av köparens vänner och bekanta, ty de beställda sakerna exponeras alltid; men de som mena något högre med konsten rista sina huvuden, beklaga konstens förfall; men om de känna förhållandena, fritaga de artisterna från ansvaret, ty alla dessa, som nu måste göra salongsfigurer, äga alla ett litet skåp där stora tankar stå och torka sönder med leran. Var ligger felet? Hos naturen som icke givit nordbon sinne för ren form, ty nittio av hundra bildade skola stå framför ett plastiskt verk av första ordningen och

andäktigt lyssna till tal om linjernas musik utan att de kunna tvinga sig att se något skönt; härtill bidrager även en oerhörd färghunger, som uppstått dels genom oljetryckets ofantliga spridning, vilket gör att alla vilja och kunna ge ögat lystmäte på färg, dels vissa konstindustrinycker som förkasta allt ofärgat, så att t. ex. ur hemmen förvisas allt slags vitt knytningsarbete, vita gardiner, virkningar, vilka fordom genom sin egenskap att kunna tvättas bidrogo till propretén inomhus; ja man går så långt att man behänger kakelugnen, även om den är tämligen arkitektoniskt vacker, med tavlor för att avbryta den enformiga vita ytan; kommer härtill som en icke oväsentlig faktor införandet av de oförsonliga anilinfärgerna, vilka oupphörligt irritera ögat och göra detsamma pockande på mer. Denna senare omständighet måste helt säkert tagas i betraktande, då man förvånas över den vändpunkt som på de sista åren inträffat i vår målarkonsts utveckling. Här talas nu icke om annat än färg och färg! Någon animositet kommer dock ej i frågan, ty här går allt lugnt och stilla, men de gamla, ärliga målarna ställas orättvist i skuggan och deras tavlor nedgöras på expositionerna av de yngres skrikande färger. Här finnas för närvarande inga skolor men väl riktningar. Historiemålarna Malmström och Winge stå ännu kvar vid vad de lärde i Paris av Couture och Comte och hålla ännu fast vid sin första kärlek, det nordiska. I mer än tio år har man väntat på Malmströms Bråvalla slag; man har sett den stora duken på hans ateljé, man har talat om den, man har till och med skrivit om den och vad värre är, recenserat den i en daglig tidning, samt avrått konstnären att fort-

sätta. Detta är mycket illa, ty där finnas genialiteter i den tavlan och artisten har som en ganska storslagen landskapsmålare förstått att hålla tillsamman de många figurerna (vilkas huvuden belysas av den nedgående solen), just genom att stämma in dem med den väldiga naturscen som Bråviken erbjuder.

Georg v. Rosen, som lärt älska medeltiden av Leys och som i Paris insett bättre och gedignare färgbehandling än den som lärdes hos Bonnat och Couture, utövar ett direkt välgörande inflytande på de unge, såsom lärare vid akademien. Under det han begrundar större ämnen porträtterar han och reproducerar för närvarande sin prisade akvarell Blomstermarknaden i olja.

Så äga vi en Düsseldorfkoloni som målar genre på precis samma sätt som på 50- och 60-talen. Dessa skicka hem utklädda tyskar, alldeles som förr och få sälja; de förstå mise-en-scène och äro goda regissörer; de lägga an särskilt på ansiktsuttrycken och lyckas.

Paris-emigranterna ha gått och försett sig på Firmin Girard, Regnault, Gerôme och många andra. De hemsända blomsterhandlerskor med hela lagret, negresser med apelsiner mot violetta gardiner, gossar, flickor, väggar, tapeter, möbler, vad helst som färg kan strykas på. De måla mycket vackert, och ära åt dem som bröto med det gamla, som började bli något för gammalt, isynnerhet åt landskapsmålarna, vilka lärde våra äldre hemmavarande att det icke gick an att måla landskap utan färg. En liten överdrift nu korrigeras med tiden, men vådan är redan hart nära; man målar för färgens skull.

De som ligga i München taga icke saken djupare; förena ett tomt innehåll med en, parisarna utmanande, våldsam kolorit. De bekänna Hans Makart, men kunna icke undgå att vidröras av Gabriel Max' stora och sjuka ande.

Bland landskapsmålarna stå E. Bergh och Holm såsom academici lugna över alla dagens modenycker. Bergh har dock under en långvarig sjukdom blivit tungsint, övergivit de glada björkhagarna och gått in i Norges dystrare fjällbygder.

När alla våra unga sålunda äro borta i främmande land och endast de gamle stanna hemma för att undervisa de yngre, tills dessa i sin tur flyga ut, då bliva till sist icke stora utsikter för att få en svensk målarkonst. Vi ha dock en svensk genremålare som är svensk och som, oaktat det motstånd han rönt, tillkämpat sig ett namn som redan äger god klang — vi mena Jakob Kulle. Han är en medelålders man, har aldrig velat resa ut, ty han såg vart det bar hän; han är sydsvensk och älskar sin hembygd högt; han har levat sitt liv bland detta folk och han känner dess svagheter och egenheter. Han tager sin konst på fullt allvar; han har sett huru Düsseldorfarna göra sina sköna typer och hur de sminka upp bondpigorna och raka och frisera bonddrängarna, innan de våga taga dem fram att presenteras; Jakob Kulle reser ner till Skåne om somrarna och studerar på själva naturen; han är fornsaksamlare och går som sådan in i stugorna och köper upp kläder, prydnader, möbler o. s. v.; han sitter i kyrkan om söndagarna och står i vapenhuset när folket går ur kyrkan för att observera; så målar han sin studie på platsen. När han kom-

mer hem har han ett museum i sitt rum och tillåter sig aldrig en otrohet mot kostym eller möblemang; detta menar man skulle störa den fria konstverksamheten, men så är ej förhållandet; han har först sin idé fullt klar innan han börjar komponera; sedan komma rockar och mössor och drättadukar och spännen och nålar fram att stå modell. För en obegåvad skulle detta sätt vara farligt, men J. Kulle går förbi faran och hans tavlor tilltala, de göra ett intryck, levande och värmande i all deras sanning. Detta är svensk originell konst; och vad säger man om den? Jo — det är bra synd att en sådan talang icke får komma ut! — Han får nog komma ut, men han aktar sig, ty han har genomskådat flärden. Man vill icke ha en inhemsk, oskuldsfull, fattig konst, man skäms för vadmalströjan, man tror att poesin ligger i vackra kläder, en nätt fot, en rak näsa. Kulle har t. ex. målat en konfirmand som går ur kyrkan; klänningen sitter illa i livet, kjolen är snäv, händerna grova av arbetet, ryggen något böjd, pannan trång, foten bred, ansiktet är en bondpigas, har detta tryckta, oregelbundna, fula, uttryckslösa nästan, som man finner hos det tunga arbetets barn; det enda som ger en antydan om den rörelse, hennes själ varit försatt uti, är en häftig rodnad på de av gråt uppsvällda kinderna, och dock huru gripande; man känner sig nästan uppskakad av medlidande med denna träldomens dotter, som förrättar ett arbete och tillbringar ett liv lika svårt som dragarens.

— Men hans figurer äro så fula, säger man! — Ja, de äro så här i norden, där de krympa och förvridas under ett arbete i stenbunden jord, men konsten vill ha det sköna i formen, därför kanske

är en nordisk konst något litet omöjlig. Det är detta som man får se. Nils Andersson var en stor svensk målare och därför är han glömd.

II.

Stockholm den 5 mars 1878.

Svårigheterna vid att anställa översikter över den pågående litteraturen äro icke få och små. Man läser uppgifterna i Svensk Bokhandelstidning var åttonde dag och finner förteckning på alla i bokhandeln tillgängliga utkomna böcker; om man känner något till det liv som rörer sig under det synliga samhällslivet, förvånas man icke över att finna det flertalet av dessa böckers titlar angiva att de tillhöra den, som man kallar, andliga litteraturen; härav skulle nu följa att ett rikt andligt liv skulle blomstra i vårt kära land; Gud vete huru nu därmed förhåller sig, men sakförhållandet kvarstår, att den andliga litteraturen är räknad som den bästa förlagsartikel och att den upptager större delen av trycklistorna. Så till exempel skall den av framlidne ny-evangelisten Rosenius uppsatta tidskriften Pietisten hava blivit försåld till ett pris av 80,000 kronor till en förlagsverksamhet, som sedan tagit in stora summor på att trycka om och separat utgiva artiklar ur äldre årgångar. Lektor Waldenström, riksbekant genom sina nya meningar i nattvardsläran, berättas hava förvärvat en en icke oansenlig förmögenhet på sina genom kolpor-

törer över hela Sverige spridda småskrifter och traktater.

Den världsliga litteraturens idkare klaga däremot över dålig marknad: förläggare våga knappast taga ett svenskt originalarbete emedan de riskera att förlora, utan låta hellre översätta utländska arbeten. Det ansågs såsom något högst oerhört att Viktor Rydberg fick femtusen kronor för sin översättning av Faust. Dietrichson har med möda fått förläggare till fjärde delen av sina Vandringsminnen och Studier, emedan förläggaren till de föregående delarna ansåg sig ha förlorat. Ju mera arbete en författare nedlägger, dess mindre får han betalt. Den som översatte Shakespeares Lucretia, just icke något lekverk, kände sig tacksam över att han fick sitt arbete tryckt för intet. Den som utgiver Geijers och Afzelii Svenska Folkvisor i ny upplaga med ett band nya kommentarier, frukter av ett forskningsarbete under åratal, kan endast anses ha fått korrekturläsningen betald med vad han erhåller för hela arbetet. Den som översatt Hartmanns Philosophie des Unbewussten betalades lika med en som dåligt översätter franska romaner o. s. v. Den som har något stort intresse som han genom tryck vill befordra måste vänta tills konjunkturen kommer eller också trycka själv. Nu skulle man tro att den ringa efterfrågan skulle reducera författarnas antal; så är dock icke fallet, ty efterfrågan är stor, men i mindre art, på ett annat sätt, och Tocquevilles gamla anmärkning, att man i en demokratisk tid vill ha många men små konstverk, vinner sin fulla bekräftelse, om man nämligen kan hänföra den litteratur, vi ha för oss, under konst och icke snarare under industri.

Det är i tidningarna och tidskrifterna vi skola söka våra dagars löpande litteratur och dess utseende beror mycket på förläggarens plan med sitt företag. Vem har icke sett huru uppkomsten av julkalendrarna skapat ett särskilt slags kalenderpoesi, ett särskilt slags kalendernovell! Är det icke tidningsspalten som fostrat det slags underliga kria som kallas causerie! Betrakta dessa noveller som förekomma i illustrerade veckotidningar: redaktören har beställt av författaren en novell; den får endast vara så och så många spalter, ty den får ej gå igenom flera än så många nummer; publiken blir trött eljes och förlorar sammanhanget. Mången, som med fullt hjärta skrivit någon sådan liten prosadikt som gått över längdmåttet, har på densamma mäst anlita den obevekliga strykningsmetoden. Vi hava ännu i friskt minne huru för två år sedan tidningen Eko's pristävlan framlockade åttio novellister ur deras fördolda. Åttio novellister är mycket på 4½ million människor. Familje-Journalen för 1875 har sextiosex olika signaturer, mestadels okända, och varav en betydlig procent under poem av mångahanda slag, varemot Förr och Nu under samma år endast presterar trettiosex, av vilka några återfinnas i Familje-Journalen. Det är ett besynnerligt ting denna illustrerade journal-litteratur, ty den utspringer egentligen ur xylografin. Förläggaren håller sig nämligen utländska journaler; när han märker några träsnitt, som han finner passande, sätter han sig i förbindelse med den främmande förläggaren och köper eller hyr på någon tid klichéerna; därpå utsändas avdrag av dessa till författare med bestämt angivet mått på texten och så, hast Du mir gesehen, uppstår ett kom-

positum av bläckfiskar, mancenillaträd, Siamesiska tvillingar, store män, vapen, kuriosa, målningar (med vers), skulpturer, nordpolsfärder, romanser, logogryfer, charader. Vill förläggaren ge fart åt arbetet, så kan han sätta det i förbindelse med ett lotteri eller också begagna en konjunktur, såsom gudligheten på modet. Men vilka skriva till planscherna? Alla människor skulle man kunna säga för att vara kortfattad. Våra bästa författare och våra sämsta, vetenskapsmän, lärare, militärer, akademici och litteratörer, prästmän och grosshandlare, till och med Hans Majestät Konungen själv stiger ner från sin höga plats och föregår med högt exempel. Detta är ju visserligen intet ondt, det är demokratin, det är vetandets popularisering; vi få oändligt många små, små poemer, men alls inga stora. Som bevis på huru mångsidig en stackars författare måste vara, om han begagnar litteraturen som binäring (vid en statens olönade syssla) anföres följande, även tjänande som illustration till systemet: vetandets popularisering. En försommar skall en redaktör ut och resa och måste han lämna tidningen ifrån sig, men måste dessförinnan vara väl betänkt på numrens rätta utkomst och innehåll. Klichéavdragen voro färdiga, och han söker med ljus och lykta en riktigt skrivkunnig person. Denne erhåller en s. k. matsedel på numrens innehåll med bilagda planschavdrag. Nåväl, denne mångsidige man effektuerar själv under några korta sommardagar följande rekvisition: Våren och Sommaren, Fiskar i lugnt vatten, Fiskar i stritt vatten, Månsken (vers); Höger eller vänster? (vers), Två porträtt av Erik XIV, Erik XIV:s grav i Västerås domkyrka, Stockholms Stortorg i Erik

XIV:s dagar, Scen från en av gränderna i staden, De gamle Gallerne, Höst och Vinter, Biskop Terseri gravvård i Linköpings domkyrka, Nordmännen i Frankrike, Hemlängtan, Bröderna Ramsay.

Detta är litteratören! Skulle han förklara det han icke kunde skriva om alla dessa ting, skulle redaktören le och lämna beställningen till en annan. Nu kan någon idealist mena att detta förhållande är sorgligt och att litteraturen vore på förfall, och finna underligt att till och med en professor i estetik kan gå på med att skriva planschtexter till Italiens Konstskatter, ett divansbordsarbete, och till Från Alperna till Etna, ett dito, samtidigt med att han konkurrerar med Stockholmstidningarna och översätter Mark Twain. Saken tör ha sina sidor; förhållandet kan relateras som en egendomlighet i tidens fysionomi, utan att man därför behöver fälla någon dom; det kan den göra bättre som står utanför frågan.

Vad vinst författarna hava av detta att låta sina saker passera spalterna är icke lätt avgjort, att litteraturen (den i bok tryckta) vinner är en paradox som ligger nära sanningen. Spalten blir ett såll; det som går igenom sjunker till bottnen, till glömskan; det som blir kvar stiger upp i ny form och blir bok. Viktor Rydberg har låtit sin Sista Athenare gå igenom Göteborgs Handels-Tidning innan den blev bok och den har säkerligen ingenting därpå förlorat.

Men mitt i detta skenbara virrvarr i förhållandena, missförhållandena skulle man törhända känna sig någon gång frestad att säga, antingen nu med eller utan rätt, mitt ibland alla dessa merkantilismens

tillämpningar på litteraturen, bland dessa litterära vindfläktar, uppblåsta av förvärvsbegäret, nöden, fåfängan, har dock en personlighet bland det unga släktet stått som en ljusare punkt mot den töckniga bakgrunden — det är Edvard Bäckström. Om hans skaldskap kan jag ej såsom varande medarbetare i hans tidning yttra mig, med anspråk på opartiskhet. Han har icke varit litteratör i egentlig mening (icke som om detta vore något icke förtjänstfullt, då vi nyligen sett en akademidocent lämna sitt universitet och slå sig ner som litteratör i Stockholm för att därifrån stiga till boktryckare, bankosekreterare och statsråd), utan han har varit skald rätt och slätt. Han tog det först som en bisak och gick som extra-ordinarie tjänsteman, men när han fann sina vingar utväxta lämnade han tjänsten, satte sig på sitt rum och tog sitt skaldskap som ett kall. Det var vågat i våra tider, då de »exakta vetenskaperna» erövra allas hjärtan, och allting, allting blir satt under debatt och underkastas granskning. Bäckström har aldrig i sin dikt låtit förmärka något misshumör över »tidens ondska», den känner han ej, vill icke känna den, ty han tror så visst på sina ideal, på hjärtats berättigade krav, på känslans eviga rätt, mitt i de dagar då man börjat omredigera sådana gamla lagar.

På tal om litteraturen kan jag icke komma ifrån att nämna något om tidningarna, vilka konsumera ofantliga kvantiteter litteratur av allehanda slag.

Begreppet Tidning har under årens lopp i mycket märkbar mån förändrat sig. Förr, 1830—50, var en tidning en enda eller ett par personers språkrör; detta gjorde tidningarna hatade såsom varande små tyranner över opinionen och såsom bevakare av

några små enskilda intressen. Numera kan en tidning verkligt anses uttrycka ett slags opinion, ett partis åtminstone, ty dels äro tidningarna numera ställda på bolag, dels har man verkligen blivit så upplyst, att man insett det övertygelse och hållning, som så ofta begäres, icke består i ett envist fasthållande och evigt predikande med en mening, utan att hållning snarare ligger i det slags mänsklighet som sätter i fråga att man själv kan ha orätt och andra något litet rätt. Härigenom ha tidningarna i större frågor blivit öppnade för diskussion, i så måtto, att man kan få se huru olika meningar taga sig ut i tryck även i samma blad, något som kortsynt folk kallar brist på övertygelse. Man såg nyligen på en bankett som gavs av Stockholms mest lästa tidning, Dagens Nyheter, en samling av ett par hundra personer, av vilka högst få icke varit på ett eller annat sätt medarbetare. Där sågos värnepliktens varmaste vänner och värnepliktens största fiender, första kammarens konservative och andra kammarens lantmän, vetenskapsmän, artister och författare, köpmän, bankirer, industriidkare, civila och militära ämbetsmän, medarbetare av de flesta Stockholmstidningar utan åtskillnad till färg. Det var icke så många år sedan två personer av olika politisk mening icke kunde mötas på samma gata, icke ville komma i varandras hörhåll och följaktligen aldrig kunde få veta varandras innersta mening.

*

Vad som bland vetenskapens idkare och vänner börjar låta tala om sig är den Nordenskiöldska is-

havsexpeditionen utmed norra Sibirien. Meningen är som bekant att utsträcka forskningsresorna öster om Jenissei, där man skulle inträffa som i augusti detta år, och sedan övervintra på Sibiriens nordkust för att sedan följande årets eftersommar göra ett försök att dubblera Asiens nordöstra udde och genom Berings sund anträda hemfärden, efter att ha besökt Japan och Kina med flera orter. Som chef för fartyget, vilket blir en fångstman bemannad med 30 av flottans karlar, är löjtnant P a l a n d e r nämnd. Denne, som nu innehar en plats på ett större grosshandlarkontor i Göteborg, åtföljde Nordenskiöld på resorna 1868, 1872—73. Hans bana blev icke så snabb och lysande som den forne kamratens v. O t t e r s, vilken nu är statsråd, och staten, vilken alltid är fattig mot sina tjänare, hade råd att låta den duktige navigatören träda ur tjänsten (dock med rätt till tur), på vilken han icke kunde leva med sin familj, till dess han nu behövdes och åter framdrogs i ljuset.

Av deltagarna i förra Jenisseifärderna medfölja utom Nordenskiöld, endast S t u x b e r g och K j e l l m a n. Italienske naturforskaren B o v e, vilken i Rom hållit föredrag om de Nordenskiöldska ishavsfärderna, har erhållit tillstånd att medfölja. Samma medgivande har blivit gjort åt danske marinofficeren H o u g a a r d.

Nordenskiöld, som en tid uppehållit sig i England i och för vidtagande av förberedelser, har ännu icke återkommit till Sverige.

Deltagarna i resan äro mycket reserverade i sina uttalanden om möjligheterna för omseglingen av Ost-Kap och uppgiva officiellt endast som mål för resan att undersöka farvattnen norr om Sibirien, öster om

Jenissei. Men man vet av Nordenskiölds memorial till regeringen huru väl han genomforskat litteraturen från alla föregående försök och man känner av hans senaste resor att han icke gärna drar slutsatser av bristfälliga premisser.

Rörande naturvetenskaperna är det en rätt egendomlig företeelse att se huru desamma i våra senaste dagar tillvunnit sig ett intresse hos den stora allmänheten, något litet närmande sig det som förmärktes i Frankrike hos Linnæi samtida. Vi ha fått ett antropologiskt sällskap med tidskrift samt ett geografiskt sällskap; vi ha en tidskrift kallad Land och Folk; Morgonbladet (som dog) hade ett söndagsnummer med naturvetenskapliga uppsatser, vilka mottogos med mycket bifall; Familje-Journalen utsänder som bihang ett häfte innehållande naturvetenskapliga resor; doktor Fahlcrantz, förr direktör för Centraltryckeriet och teaterförfattare, är i färd med att utgiva en populär naturhistorisk tidskrift byggd på den engelska The Science for All; alla våra illustrerade journaler innehålla rätt ofta naturhistoriska uppsatser och till och med de dagliga tidningarna intaga gärna något i samma ämne, ja Dagens Nyheter har till och med varit betänkt på att inrätta en särskild naturvetenskaplig avdelning eller också ett söndagsnummer i samma anda. Kommer så härtill den stora etnografiska utställningen i arvprinsens palats med sina från alla landsändar sammanförda bidrag, minnen från ostindiska kompaniets dagar, då Linnæus i varje skeppspräst och läkare hade en nitisk samlare, minnen från Eugenies världsomsegling och andra vår flottas expeditioner till fjärran länder, Japan, Kina och Västindien.

På Odéon-teatern.

Les Danicheff skulle ges för 199:de gången. Att ett dramatiskt stycke upplever så många representationer är till och med i Paris icke särdeles vanligt. Orsaken till »Familjen Danicheffs» framgång torde få sökas både i det nya i idén, det nya i kostymen och det nya i lokaliteten. Handlingen är enkel, och stycket har, som det ännu påstås, under Dumas' händer tagit en ledig form.

Vi åkte upp på taket av en ristande omnibus och stannade framför Odéons kolonnad. Man har gott om kolonner i Paris, både sådana som veta vad de göra och sådana som icke veta det. Odéons bära en utskjutande gavel, som tjänar till skydd för de biljettköpande, vilka göra sin upphandling under tillsyn av polis, ty man har överflöd på polis i den stora staden, och man kunde här med skäl göra den berättigade frågan: »Poliser, vad gören I,» ty vi voro endast tre blonda skandinaver, som nu vid axlarna infördes i en kätte framför den väl förgallrade luckan, varifrån biljetterna genom ett hål under polisens kontroll utskötos, sedan de väl räknade penningarna avlämnats.

Odéon, beläget i Quartier Latin, ansågs fordom av studenterna som deras tillhörighet; numera är den

en slags filial till Théâtre Français, vilken därifrån plägar rekrytera.

Vad som först på ett behagligt sätt tilltalar främlingen är tillvaron av en enkel och vacker foyer för publiken. Frånvaron av musik mellan akterna skulle verka lugnande, om icke det högljudda utbjudandet av affischtidningar utgjorde en oangenäm ersättning; att herrarna behålla hatten på inne i salongen förefaller ovanligt.

Publiken är icke lysande; man går icke till Odéon för att visa sig; därtill finnas andra lokaler. Tre slag i golvet, och ridån går upp.

Det är ett rum på änkegrevinnan Danicheffs gods. Publiken sorlar ännu. Grevinnan börjar tala; man hör icke ett ord! Hon höjer icke rösten, hon anhåller icke med en blick; det blir tyst i salongen, dödstyst. Första känslan man erfar vid betraktandet av vad som rör sig på scenen, är den av sin totalt negligerade personlighet som åskådare; man får inga blickar till skänks, man får inga repliker sig dedicerade; det där skrivbordet är icke direkt ditsatt för att ses av mig under så och så många graders vinkel; den lilla King-Charles-hunden strövar omkring som om han vore hemma hos sig och låter sig då och då smekas av någon av de spelande; den trefärgade katten ligger så osökt på grevinnans släp och företar sedermera en promenad på arbetsbordet och undersöker sykorgen; de båda livegna sällskapsmamsellerna sticka så flitigt på bågen, som om de icke låtsade sticka under det de väntade på replik; man går icke ned till rampen för att hålla ett samtal för att låta publiken få höra huru uddigt man kan skicka författarens väl uttänkta frågor och svar, varigenom

man just överskyler de onaturligheter som denne på grund av de tids- och rumsförhållanden, han är underkastad, måste göra sig skyldig till; ja, man räds icke att, om så erfordras, vända ryggen till åskådaren. Man talar i icke upprört tillstånd med så låg röst, som man eljest brukar, men man talar dock så, att ej en stavelse går förlorad. Den verkan man åstadkom med så enkla och naturliga medel som att i det närmaste avbryta all korrespondens med publiken, utan att glömma den, var sådan, att man tyckte sig i en lyssnares situation; man liksom stal sig till vad man såg, genom ett nyckelhål — väggen var bara borta.

Första aktens handling är, som bekant eller icke, i korthet: Grevinnan Danicheffs son, kapten Wladimir, älskar sin mors livegna guddotter Anna; för att rädda namnet gifter modern bort flickan med en kusk, också livegen, strax efter sonens avresa, emot givet löfte om ett års uppskov, löfte givet i ersättning till sonen för det av honom avlagda, att under ett år ej se Anna, utan i salongerna försöka bli förälskad i någon dam av värld.

Här vore nu vid sonens förklaring inför modern ett tillfälle till stora gester och miner, men detta försummas lyckligtvis av grevinnan; hon blir förvånad, ledsen, ond, men hon glömmer icke att hon är grevinnan Danicheff, den fint uppfostrade och bildade, vilken förstått meningen med uppfostran såsom ett viljans herravälde över de råa naturkrafter som kallas lidelser, ja, till och med de kuvligare sinnesrörelserna. Hennes grymhet blev icke gemen, hennes hån icke fult då hon visade den livegna på hennes plats vid kuskens sida. Det var måtta och smak i fulländning.

Att dekorationerna och attributerna voro fullt i stil, utan avseende på kostnader, måste icke falla så alldeles av sig självt, då Odéon gör mindre goda affärer, men man vågar icke försumma anlitandet av kunniga biträden vid uppsättningen, man låter hellre bli. Den stora dörren i vänstra pan coupén till kapellet var makalös med sina byzantinska bibelfigurer på guldgrund.

Andra akten: en soaré hos baronessan Dosène var kanske ännu bättre, ty nu var man på egen mark, man var inne på konversationsstycket. Salongen var en fullständigt möblerad sådan med alla detaljanordningar iakttagna. Där funnos möbler, som ej begagnades, en cheminé med oändligt många prydnader, ett piano med en legd pianist vid, som icke hade ett ord att säga utan endast spelade Chopin; en livmedikus som sov, allt som bidrog att höja det illusoriska och komma en att glömma det teatraliska arrangemanget. Och vilken konversation, och huru! Attachén, M. Roger de Taldé, skall för damerna berätta en jakthistoria. Att berätta en gammal historia är väl det svåraste, näst det att höra på; den är ju gammal för honom som lärt den utantill och för dem som hört den på repetitionerna. M. Porel gjorde det dock med det berådaste mod och med det djärvaste lugn, alldeles som om den varit ny, och han hade dock berättat om den 199 gånger, och damerna sutto lika uppmärksamma och följde med det livligaste deltagande alla nyanserna, och åhörarne i salongen funno den fadda historien intressant... och varför? Den framställdes snarare än den framsades. Det fanns en konstart fordom, på vilken Lessing sagt grekiska namnet: kironomien, eller den del av

den dramatiska konsten som genom händerna söker uttryck för det som röstorganet ej kan. Denna konstart är icke mycket övad i Norden, och dock har den även där sin skola i naturen. Observera en person som för ett samtal eller berättar; icke vila händerna. Detta har den franske skådespelaren iakttagit, sedermera studerat och satt i system. Han kommer in — han ställer ifrån sig käppen, manövrerar med hatten, tills ögonblicket är inne att han måste bli tomhänt. Han tummar sin klockkedja, han flyttar en bok, rör på en stol, tar fram näsduken — icke för att begagna den — snurrar sin mustasch, dock ogärna, rättar på halsduken, i högsta nödfall, lägger armarna i kors på bröstet, armarna på ryggen, knäpper ihop händerna, torkar glasögonen, om han har, klappar sin interlokutör på axeln, bjuder ett handslag o. s. v., men, noga märk, allt på sin plats, och aldrig samma sak två gånger, och aldrig avsiktslöst. Och när han berättar, målar han som om den berättade situationen tilldroge sig just nu; man ser ritstiftet eller penseln i hans hand, han gör sig möda att begagna alla tillgängliga uttrycksmedel för att göra klart för åskådarne vad han vill framställa. Sättet är bra, men har sina vådor då det lätt genom överdrift blir onaturligt. M. Porel lyckades fullständigt med de sparsammaste medel. Fullkomligt isolerad, mitt på scenen, med sin publik på båda sidor, framställde han äventyret — utan hatt, utan klockkedja — med blotta händerna och utan att repetera sig. Det var makalöst, men var kanske mera ett arv av naturen åt fransmannen än en med möda förvärvad medveten konst.

Så långt hade allting passerat lugnt och stilla och våra nordliga sinnen hade icke känt annat än saligt

lugn, då och då angenämt avbrutet av livliga repliker och hurtiga rörelser. Överraskningarnas stund var kommen. Greve Danicheff får veta att Anna är gift. Han avbryter modern i kortspelet och ber om ett samtal; hon anhåller att få sluta spelet. Därpå: »Har du gift bort Anna? Är det sant?» Grevinnan svarar med den rättfärdiges överlägsna lugn: ja! Nu var avgrunden lös! Som en panter kryper den förfördelade greven baklänges mellan emmor och puffar för att från andra ändan av rummet ta språng; ögonen låga, ansiktet förvandlas, vadmusklerna spännas, framljungar ännu en gång: är det sant? Hon svarar lika lugnt som förr sitt korta: ja, vilket än mer förstärker det otäcka i grevens uttryck. Nu börja hans reprocher. Rösten ryter tills den blott kan viska, intervallerna bli större, tempot tilltar i ytterlig hastighet, till slut återstår blott en väsning, innebärande en sonlig förbannelse, och greven är utom dörren.

Applåd! Icke av claquen blott!

Vi sågo på varandra och sedan på publiken — ingen log mer än vi! Var det ryssen i rollen eller var det fransmannen! Det var fransmannen, ty så hade vi sett romare spelas på Théâtre Français kvällen förut! Nåväl, var det natur? Ja, fransysk natur, men — det var icke skönt! Eller var det författarens fel, som icke tillräckligt förmedlat övergången från det betydelselösa pratet till den gripande situationen, så att sinnet ej var nog förberett, eller var det så fördomsbekajat att det icke kunde förneka modern en viss, stor grad av rätt, då hon handlat med tanken på sonens bästa! Nog av, en sådan utveckling av kraft i uttrycket hade vi aldrig sett på scenen, och vi beslöto efter slutad spektakelkväll antaga, att vad

som stötte våra sansade lynnen icke därför behövde vara oskönt, då ju konsten aldrig kan underlåta att vara nationell och det franska lynnet är sådant som det är och det sydligare Italiens än mer sådant, så att man där behöver en Rossis eruptioner för att känna sig tilltalad och ju M. Marais, Wladimir, var en beskedlighet bredvid Rossi.

Den effekten gjorde emellertid grevens utbrott, att modern böjde sig och beslöt åstadkomma skilsmässa mellan de nygifta för sin sons skull.

Tredje akten spelar hos de nygifta. Här hade mr Marais åter en scen av eld och lågor, då han förebrår sin gamle lekkamrat, kusken Osip, hans otacksamhet. Ridpiskan viner förbi dennes ansikte gång på gång och man fruktar få bli vittne till en knutning. Det låg dock något storartat i detta vulkaniska utbrott av passion, som man så sällan får se i verkligheten bland tama människor, det var en naturkraft i rörelse; det var något av skydrag, av åskväder. Det var dock svårt med våra föreställningar att kunna längre än ett ögonblick behålla det upphöjda i intrycket, ty skådespelaren var en liten herre, något över fem fot vid pass, med nätta mustascher, omanlig, men spänstig växt, klädd i en kort, tätt åtsittande uniformsjacka, ridbyxor och bottes molles.

Anna spelades av den blonda Hélène Petit, men det var för mycket parisiska för att vara ingenue. Osip gjordes av en debutant som var kusk och livegen alltigenom.

Då vi efter pjäsens slut sökte klargöra för oss vad vi inhämtat av vårt teaterbesök den aftonen och då vi anställde jämförelser mellan de särskilda uppträdande och dem som vi tänkte hemma hos oss skola

bära rollerna i samma pjäs, kände vi tydligt att vår första dramatiska scen står mycket högt. Det lär icke vara fint att erkänna det, det skall visa brist på omdöme att tala om Dramatiska teatern i sammanhang med världens första scener, låt gå! — Skådespelarens material är ju människan, och människor finnas annorstädes än i Paris, där man lever ett abnormt, hektiskt, förkonstlat liv. Fransmannen har av naturen fått ett livligt, vaket sinne och är född med smak, men för honom finnas klyftor i anden, dit han aldrig fått eller velat komma.

Det som först bländat oss, det skenbart flärdfria, det oöverträffliga samspelet vilade på en brist: frånvaron av vad vi kalla karaktär. Alla talade på samma utmärkta sätt, alla atrapperade samma klangfärg i rösterna vid samma slags sinnesrörelser; alla de unga herrarna voro lika: outväxta, med svart, slätt hår och små svarta mustascher, uppburo de sina fina kläder förträffligt; ingen stack över den andra; och damerna på samma sätt: lysande, smakfulla dräkter, eleganta manér, men osympatiska, karaktärslösa, typiska; alla tycktes under maskerna ha förlorat sina personligheter, om de ens haft någon; ty personlighet är ett rent germaniskt ord, vilket, på grund av bristande motsvarighet i verkligheten, saknas i de romanska språken. Vad är då det där personlighet, som man så ofta är ute och kör med och som nu skall vara något så utmärkt? Åjo, det är helt enkelt det, som skiljer den ena människan från den andra; det är det ursprungliga, som hon haft mod att hålla på, oaktat alla samhällets hyvlingsförsök. Detta mod måtte förekomma oftare i mindre stater, där faran är mindre.

Här möter man en fråga, som inom skådespelarekonsten så länge varit olöst och som vi tro ej kan lösas annat än på det gordiska sättet. Man har nämligen undrat — d e t kanske är ordet — om skådespelaren skall uppge sin personlighet helt och hållet och krypa in i sin roll, så att han själv försvinner, eller om han icke skall göra det! Vi tro helt enkelt att han icke kan det förra, om han har en utpräglad individualitet. Den konsten, att försvinna själv, kan man bäst på sekundteatrarna, där man gör typer, som man kallar karaktärer; det är ju lättare att göra sig osynlig, då man är liten. Dahlqvist var ju en mycket markerad och begåvad personlighet, kunde därför aldrig bli annat än sig själv — icke annat — och det var tillräckligt, ty han var visserligen stor; i mindre partier måste han vara dålig, ty åsnehuden stramade lejonet.

Och resultatet av vår afton! Våra skådespelare äro i det hela lika goda som fransmännens, men spela kanske icke som de! Här spelas kanske för mycket ibland och för litet understundom; man är liksom rädd att ta publikens uppmärksamhet i anspråk och går över ställen som förefalla oväsentliga, man litar för litet på dess fattningsförmåga och sätter överflödiga utropstecken; man är något för artig mot dem som äro tacksamma att de få komma och se, och därför törs man ej släppa dem ur sikte.

Porslinsbilder.

Även den som ännu med okunnighetens löje betraktar jordens majoritet, människosläktets äldsta kulturfolk, skall dock vid en tävling i en betydande konstart icke kunna underlåta giva kineserna priset. Se blott dessa krukor, av Famille verte, i den skönaste gröna grundton; de hava varit i bruk vid privat andakt; intet offerblod har besudlat dem; de ha på sin höjd slutit pæoner och camelior, eller askan efter litet rött silkespapper; dessa drakar och avgudabilder äro icke farliga; det tror ingen på dem mer än vi tro på — — —. Och mandarinänderna eller storken ha gått samma öde till mötes som den romerska galgen — nämligen att kvarstå som ett motiv i ornamentiken, uttrycksfullt ännu i döden genom sin form även sedan betydelsen gått förlorad.

Man tycker att kinesernas försummande av perspektiv är lustigt; det är vid yt-ornamentering alldeles riktigt, ty huru skulle en kullrig yta fyllas av ett landskap målat som landskapsmålning? Därom kunna de tyska, t. ex. Frankenthals porslin ge besked. Ligger det måhända icke något förnuft i anekdoten om Gherardini, den franske jesuiten, som år 1698 omtalas ha varit anställd som porslinsmålare hos kejsaren Kang-Hi. Gherardini hade målat arkitektur

perspektiviskt. Åskådarna blevo förvånade och trodde att något trolleri var med; ännu då de rörde vid pjäsen kunde de knappt bli övertygade om sin synvilla. Då fattade de den meningen: »att ingenting var mera stridande mot naturen än att framställa avstånd där de icke finnas eller icke kunna finnas.»

I det för oss dumma svaret ligger bestämt en nypa sanning och säkert är att kineserna äro mycket överlägsna i ornamentiken; en kruka skall verka mest genom sin form och denna blir tillintetgjord genom perspektiviska målningar.

Om man i Chrysanthemo-pæonienne-familjens pjäser observerar kinesernas sätt att behandla blommor och träd, skulle man tro dem sakna sinne för det karaktäristiska i naturen; men långt ifrån är detta förhållandet, därom kan deras botaniska och zoologiska encyklopedier, där exempelvis fåglar äro likaså noggrant kopierade efter naturen som Wrights berömda fiskar, där fjällen äro räknade, men på samma gång försatta i de mest livliga naturliga ställningar, hängande på kvistar, klättrande, flygande, kyssande varandra i luften etc. Söker man i en örtebok upp en Pæonia eller Chrysanthemum, så skall man genast känna igen släktet, men arten blir svårare att bestämma. Porslinsblommorna äro realistiska, men endast till en viss grad; de äro stiliserade, men i porslinsstil; de ha varit blommor, men blivit petrificerade; de ha antagit materialets stil, de äro av jord, men sintrade i elden. Jämför härmed Worcester-tallrikarna. Abstrakta linjeornament i kanterna och mitt i den vita ytan en bukett, naturalistisk som en botanisk plansch, utan någon förmedlande övergång; gullvivor, så levande som de

nyss plockats på marken och som om de aldrig varit i ugnen; de äro ditmålade; de kinesiska äro vuxna i kaolinet; och denna Caput mortuum, denna rödbruna, lugna färg, som varken någon peon eller prästkrage äger i verkligheten, är förträfflig tillsammans med den matta guldton, som kineserna visat mera konstförstånd att begagna än europeerna; ty då de senare polera metallen, beröva densamma dess natur som mineral, dess kristallform, och ge densamma den underordnade rollen av att reflektera ljus, vilket gör guldarbeten odrägliga, vilket de äro då de äro stilvidriga, förstå kineserna att låta metallen verka som färg och bibehålla sin natur okränkt som mineral.

Vad formen beträffar på de kinesiska krukorna, så förefaller densamma ofta tung och oelegant i jämförelse med de europeiska, isynnerhet de grekiska. Detta beror dock på desammas ändamål, att vara stabila, att förvara, icke att ösa ur; därför saknas hankar och mynningar, och vad som brast i formen måste ersättas i färg, vartill de stora ytorna så väl lämpa sig.

Mången gammal regel med grundlagsnatur blir vid ett opartiskt betraktande av de kinesiska ornamenten något skakad: så till exempel den om den grekiska meanderns synnerliga utmärkthet framför de andra; oss förefaller densamma tröttande och enformig emot den kinesiska, som är både mera sinnrik och levande än den grekiska utan att vara barock som aztekernas.

Att kineserna äro skarpa tecknare med synnerligen utbildad känsla för form beror måhända på tillvaron av deras skriftspråk, det skönaste och sinnrikaste i världen, där läsningen av en bok försiggår som upprullandet av ett panorama.

Huruledes europeerna bragt kinesiska konsten i misskredit genom oförståndig imitation, och huru man fått kinesisk att betyda barock, skall vid omtalandet av rococons uppkomst vid porslinsfabriken i Dresden utredas.

Vi måste innan vi gå vidare i få ord antyda krukmakeriets d. v. s. porslinets och fajansens historia. Äkta eller hårt porslin tillverkades i Kina omkring 200 år före Kr. Dess genomskinlighet, dess förnämsta egenskap gent emot den opaka fajansen, härleder sig av materialets, kaolinens, porslinslerans beskaffenhet.

Först 1518, sedan portugiserna seglat om Goda Hoppsudden blev kinesiskt porslin, under namn ostindiskt, bekant i Europa. Länge imiterades dessa porsliner vid bruken i Sèvres och Meissen, Chelsea och Neapel genom en konstgjord massa, och kallades fabrikatet mjukt porslin. Då kaolinen först i början av 1700-talet upptäcktes i Sachsen, kan icke talas om äkta hårt porslin före den tiden.

Om de grekiska vaserna lämnas åsido såsom bildande en säregen grupp, så träffas fajansen i Europa tidigast hos araberna; överfördes till Baleariska öarna (Mallorca); kom till Italien och uppträdde såsom självständig konstart under Renässansen med Urbino-Majolika eller Rafaelsporslinet; samtidigt och senare tillverkas fajanser i hela Europa. De vackraste äro: de franska från Nevers och Rouen samt Palissygodset, de holländska från Delft, de tyska från Nürnberg och Strassburg, de italienska från Neapel (Capo di Monte) och de engelska från Staffordshire (Wedg-

wood). Detta kan vara nog för vårt ändamål, ett litet försök om krukmakeriets (keramikens) estetik.

*

Tillvaron av den verkligt kungliga f. d. Tessinska samlingen Urbino-Majolika på Nationalmuseum och den alls icke dåliga av grekiska vaser därsammastädes är en högst lycklig tillfällighet för vårt lilla land.

Rafaelsporslinen äro glada och lugna; man ser den mänskliga handen som fört penseln och modellerstocken (eller drejskivan). Det nakna, kalla vita finns icke här, utan varma, gula jordfärger, som antyda materialets beskaffenhet; ingen abstrakt ornamentering, utan mänskliga figurer, antikt och kristet mytologiska scener, kopierade efter mästares mönster; de verka ursprungligt som handskrifter gentemot tryckta böcker; formerna äro ofta naiva och pjäserna ha stundom satt sig i bränningen. Det är renässansens glada konst som icke skydde att gå ut i livet; Luca della Robbia målar fajansplattor till Leo X:s salar i Vatikanen, Benvenuto Cellini gör broscher och örhängen, och Rafael själv målar -- tapeter. Vilka förskräckliga lärdomar för det 19:de århundradet!

Men, frågar man, dessa tallrikar äro väl ämnade att fungera på gudarnas bord; icke är väl så lämpligt att skära en rostbiff över en madonna eller öppna ostron på Galateas triumf! Varför icke! Varför skulle icke ögat fägnas och varför skulle icke en så djurisk förrättning som att äta kunna få adlas genom att andra helt främmande föreställningar förtaga det råa i proceduren! Ja, men det är icke s t i l! Vad är då stil? Därom har Semper skrivit en klyftig bok vars

innehåll kan få rum på två rader. Ett föremåls stil betingas av dess ändamål och materialets beskaffenhet! Där är hela hemligheten som konst-industriidkarna nu hava fått till skänks! Varför äro Sèvresvaserna dumma och högfärdiga? Därför att de vilja vara mer än de äro — lera, och ge sig ut för guld, för metall eller ädla stenar; varför är det dumt att dricka champagne ur flata glas och röda till på köpet! Därför att det finns höga med trång mynning som lämna en mindre avdunstningsyta för kolsyran och därför att dessa visa vinets egen färg som är mycket vackrare än glasets, vilket förhållande icke äger rum med Rheinvinen, som också göra sig bättre i gröna. Det är icke oförnuftigt, som rigorister påstå, att trampa en blommig matta, men att sitta på en broderad hund eller trampa ett älskande par i ansiktet, det är oartigt; men därför behöver man icke heller leds ihjäl på hypotenusor och parabler.

Stil skall det vara i allt, men icke en utkonstruerad, pedantisk, sådan som nu för tiden tillverkas av tyska professorer. — Stil är sunt förnuft — smak — helt enkelt.

Rafaelsporslinet må gå stillagar förbi; det är vackert, helst man hade den smaken att dekorera efter pjäsens bestämmelse. Så t. ex. pryddes ett toalettfat, en vattenkylare, eller andra kärl avsedda för att behålla vatten, med ämnen som Venus Anadyomene, Moses i Röda havet, Galateas triumf, Syndafloden; frukttallrikar med årstidernas gudomligheter, vinskörden o. s. v.

Tämligen nära står Palissygodset; uppfunnet och tillverkat av Bernhard Palissy, Catharina av Medicis

protégé; det är numera mycket bekant genom de praktfulla imitationer som varit synliga i svenska marknader. Här lägges mera an på modelleringen än färgen; understundom ren naturimitation av reptiler, fiskar, snäckdjur; understundom full renässansstil, allt i den allvarliga brungröna, stundom blåsvarta färgton som gör varan så ståtlig, och då lämnar den Rafaelsporslinet långt efter sig; det är icke längre industriartiklar; det är fullständiga konstverk; skulpturer — icke målningar.

Bland de övriga europeiska fajanserna torde Nevers' stå högst. Catharina av Medici inkallade italienska arbetare, vilka arbetade i sitt lands stil; senare imiterades persiska mönster, och av denna fabrikation hade konstindustriutställningen i Stockholm 1877 en liten men briljant samling i bleu Perse. Det är full stenstil; små vita fläckar i den mörkblå materien giva det hela ett särdeles präktigt utseende; man tror icke att det är glasyr, det ser mera ut som om det vore massans egen färg; stora och enkla former, som så väl harmoniera med färgen, göra detta fabrikat till det nästan allra vackraste. Av Rouen, Marseille och Moustiers förtjäna de två förstnämnda särskild uppmärksamhet, emedan de återfinnas i nya upplagor i Rörstrandsfabrikater, från den period då denna fabrik tog Rouen- och Marseillefabrikatet till mönster, kanske Rörstrands bästa tid!

Av de engelska fajanserna nämnes alltid Wedgwood främst; det mest prisade blåa med vita figurer är vackert, men tråkigt. Engelsmännen kunde icke göra något nytt; de imiterade länge ostindiskt blåvitt; försökte sig på andra färger, och barbariet kom fram. Då uppfann Iosiah Wedgwood antiken; han höll sig

till en svag blå bottenfärg och dekorerade caméartat i vitt, med grekiska och romerska figurer. Nu var människokroppen ett ganska gott dekorationsmotiv hos de ytliga grekerna, men vi ha ledsnat på detsamma, och kroppens betydelse såsom skön för sig själv har gått förlorad; vi kunna beundra men knappast älska dessa på ren formverkan ställda arbeten.

Delft-fajanserna äro i sin klumpighet och enkla blåvita dekoration mera tilltalande för oss; det ligger en viss bonhomie över dem, som rör våra germaniska sinnen, och när vi se på de tyska stenkärlen känna vi oss först riktigt hemmastadda. En sådan där mugg borde Luther ha förfriskat sig ur när han översatte på Wartburg; den är gammaltestamentlig och gammaltysk — men den hör ej till fajanserna.

Och så äro vi framme vid porslinen; och vända oss först till Vieux Sèvres. Vad är det då som gör Vieux Sèvres så oförklarligt märkvärdigt och så dyrt? Det är ju icke ens äkta porslin, varmed ju publiken menar det bästa; det är icke så elegant i formen just heller, målningarna äro minutiösa, petiga; den gröna fonden är tung, död, och väcker som allt grönt föreställningen om gift, vilket är en obehaglig egenskap hos tallrikar, således ostil; den middagen (eller supén) skall serveras i en boudoar, där denna servis skall vara med; det är fint, men det är mesquint; se på Neversfajansen; se de stora faten; vilka stora människor och vilka små!! Eller för att jämföra med värdigare föremål, de kinesiska porslinen! Vilken gnistrande glans i dessas glasyr; vilka lysande, men levande färger; det är emalj mot den gröna Sèvres-färgen, vilken förefaller påstruken och fernissad så att penseldragen delvis synas. Sèvres-porslinen

göra anspråk på att bedömas mera från måleriets än skulpturens ståndpunkt, då dekorationsmålarens namn ofta anges. Varför dessa målningar från slutet av sjuttonhundratalet lyckades eller ansågos bättre lyckas på frittporslinet (pâte tendre) än på det hårda, härrörde av materielets större lämplighet att mottaga färgstoffet, då massan utgjordes av en blandning av krossade mineralier och organiska ämnen.

Vackrast äro de sèvres-vaser som äga de ryktbara bottenfärgerna bleu du Roi och rose Pompadour. Vad som räddar dessa i ytdekoration överlastade pjäser är deras oftast stilfulla, från de grekiska vaserna lånade former, varom åskådaren dock hindras att erinra sig då han samtidigt skall beundra genremålningar efter Greuze, Watteau, Boucher. Att oaktat allt detta Sèvres-porslinet har sina fanatiska beundrare kan man förstå, då här ännu röjes en viss behagfull prakt och oftast smak i modelleringen, men att förhållandet kunnat vara detsamma med det Sachsiska, sådant det uppenbarar sig i början av sjuttonhundratalet, är obegripligt. Här är ju allt sinne för form, färg och stil frånvarande; det är germanens tungsinne som skall imitera fransk uppsluppenhet; det är rococon menar man, men det är den teutoniska rococon, icke den galliska, ty den såg ut ungefär som Sèvres-porslinet, det är kineseri säger man, men det är det missförstådda Kina. Hela ornamentiken är hopstulen, sammanvräkt! En tysk barnaföderska sitter på en dorisk plint och håller en trearmad romersk akantusrulle under armen, allt kinesiskt — nej bevare oss — nürnbergskt, ärtgrönt bemålat, och man har en kandelaber. Den vanliga uppgiften att rococon blivit uppfunnen i Dresden är helt

enkelt oriktig, ty den är endast en fortsättning av 1600-talets barock, som var ett befrielsekrig från renässansens något ensidiga antikvurmeri. Att vilja läsa kulturhistoria i konstverk har sina faror; vem kan se stångpisk- och käpptiden i denna självsvåldiga konst; här finns icke en rät linje — och allt skulle den tiden vara snörrätt! Och om det vore ursprungligt som annan galenskap — men det är lånat — det är det värsta. Det ledsammaste i denna fabrikation är dock den från Frankrike hämtade manien att tillverka — gubbar, porslinsgubbar vilka dock ha det kuriösa intresset att vara illustrationer till den samtida litteraturen, synnerligen herdepoesien. Detta om det Sachsiska porslinets på sitt sätt originella prestationer; att vackra saker också frambragts isynnerhet under den period man imiterade franska former, visa de vackra pjäser som finnas i konungens samling.

Vad de övriga äldre tyska porslinen från Frankenthal, Fürstenberg, Berlin, Wien, m. fl. beträffar, så kan i allmänhet sägas att de äro ointressanta, tunga i form och stillösa i ornamentering.

Att, till sist, yttra sig om det äldre svenska krukmakeriet, är både ledsamt och förödmjukande och skulle vara det än mer, om icke våra fabriker på senare åren tagit en sådan ofantlig fart framåt att deras tillverkningar, helst imitationerna efter goda gamla utländska mönster, gå väl i utländska marknader och vunnit ampelt erkännande på de senare stora utställningarna. Ett måste dock anmärkas rörande Mariebergs fajanser, att de blivit överskattade vad skönhet beträffar, ty allmänheten, som hör hur begärlig och dyr den varan är, går och föreställer sig att den på den grunden skall vara vacker eller stil-

full. Dess dyrbarhet härrör helt enkelt av dess sällsynthet, ty Marieberg utövade endast en trettioårig verksamhet i slutet av förra århundradet. Det tog sina mönster från Strassburg, någon tid från Rouen och sedan — av sig själv, och då blev det sorgligt.

Pjäserna äro, vad modelleringen beträffar, mycket primitiva, som klossritningar; färgerna avskräckande, isynnerhet den blåfruset röda, den ärtgröna och den ölsupsgula. Den beryktade och flera gånger avritade punschbålen härmar ett träkärl, en bytta; frukterna äro icke illa modellerade; men färgen! Och dessa kineser och dessa kinesiska imitationer och krämkoppar och soppterriner — det är prov på svensk konst, det är sant, de se verkligen mycket fosterländska ut, men älska dem — omöjligt!

Spår av svensk folkdramatik.

Jämlöpande med konstpoesien, vilken ofta, just därigenom att den försmår den jordmån tiden kan bestå, nedsjunker till ett blott och bart nöje, går folklitteraturen i de så kallade folkböckerna. »Dessa,» säger P. O. Bäckström i sitt bekanta arbete Svenska Folkböcker, »hava varit ännu mera misskända än de egentliga folkdikterna. Deras vanligen föga inbjudande yttre och ovårdade inre hava icke varit särdeles ägnade att tillvinna dem något varmare deltagande av de bildade klasserna.» Detta skillingstryck (snusbod- och positiv-visorna) har av en senare forskare blivit underkastat långvariga granskningar i annat intresse än det bibliografiska och därvid givit viktiga bidrag till svenska folklynnets historia, och det är bland dessa vi hittat ett gammalt spår, på vilket man kan få upp rudiment av en svensk folkdramatik, vilken visserligen varit känd, men dock ej påaktad av forskarne i svenska dramatikens äldre historia. Man har, något tvunget, i folklekarna och de mera dialogformigt hållna visorna sökt antydningar till en ursprunglig svensk folkdramatik, men helt och hållet förbigått de långt mera dramatiska samtal, vilka anträffas i den tryckta folklitteraturen, och, vad värre synes, varit okunnig om den bland folket traditionsvis,

ofta i handskrift, cirkulerande art av poesi, som, avfattad i dialogform, visserligen icke kräver sceniskt uppförande, men dock förutsätter stor mimisk förmåga hos föreläsaren och vilken genre icke kan hänföras under annan än den dramatiska.

Redan i slutet av 1600-talet finner man i den tryckta folklitteraturen en dialog under namn: Ett Lustigt Samtal Emillan Twenne Gallante Pijgor Wijdh Nampn Karin och Kirstin, Huruledes the bekänna för hwar andra theras heemliga fördölde Angelägenheter. Samtalet är visst icke någon dramatisk produkt, men dialogen är rask och framåtskridande och mycket mer dramatisk än den, som förekommer i Mariuklagan, vilken ju räknas till Sveriges dramatiska litteratur. Dialogen uttrycker den tjänande klassens missnöje med sin betryckta ställning och sina tröstlösa utsikter för framtiden, såvida man icke kommer till giftermål.

På 1700-talet blir samtalet livligare och sceneriet, likasom de uppträdandes rörelser, angives inom parenteser; och det hela kunde lika gott uppföras som 15- och 1600-talets odramatiska bibeldramer.

Twenne Uplands Drängars Samtal i Upsala Distings-Marknad (Gävle 1765), författat på alexandriner, är ett över måttan komiskt samtal, i vilket visserligen själva handlingen berättas. Jan och Mats träffas i markna'n och stifta genast fred och vänskap efter att förr ha »knivats» litet med varandra på uppländskt vis; därpå berätta de sina öden under marknaden, och detta på ett högst målande och dramatiskt sätt; upplösningen blir, att Mats, som efter att ha kört in en sjuk kalv blivit

bortvisad från torget, av Jan erhåller ett litet penninglån, som de båda gå och förvandla i öl.

Jan.

Hör Mattes! om du wil, ätt' wi ä så go' vänner;
Wi ä nå lita slägt, par Herrgål's Bönders sönner,
Så ska jag lät' däg få jen Sexmarks Plåt täl läns,
Jag wet jag får igen, fast du int' ger cutens.

Mats.

Åh Jans! gu löne däg så wackert du nu språkar,
Nog ska jag minnas däg, när du som jag utråkar,
Du sir hwa likas mäg, jag har jen torran spott,
Kan du nu wisa mäg på ölä, som ä godt?

Skriften är omtryckt minst fem gånger.

Omkring 1826, då tjänstehjonsstadgan revideras, uppstår en hel liten kvasi-dramatisk litteratur, behandlande frågan, varav vi endast kunna anföra några.

Twenne Flickors Samtal om de tjenster, som de innehaft öfwer sommaren 1826. Hållet den 24 Oktober 1826 hos en Madam på Söder nära Kattrakaregränden. Sthm 1826.

Twenne märkvärdiga och icke fula Flickors Klagan för hwarandra i trakten af sista Styfwern, en wacker stjernklar qwäll, i början af November innevarande år, öfver deras odrägliga Tjenster, som de nu, tywärr, ej kunna slippa ifrån förr än den 24 April nästa år, om de lefwa och ha helsan. Sthm 1826.

Märkligast av hela denna piglitteratur är dock Wår tids Pigors hemliga bedrifter, Sthm

1826, både genom dess dramatiska form och genom de inblickar, den ger i huvudstadslivet sådant det rörde sig på 1820-talet.

Stycket är indelat i sex scener och kunde mycket väl lämna motiv till ett s. k. folkskådespel i sex tavlor.

1.

»Pigan Karin och jungfru Lisett stå på Jerntorget, inbegripna i handel med landtfolket. Kl. är 8 på morgonen. Karin, tarfligt klädd, håller på att köpa en kappe potatis; Lisett, i bombasinsklädning, tygkängor, engelska strumpor, präktiga silkes-schaletter på hufvud och hals samt med redikyl i handen, står vid en bondkärra och frågar priset på kycklingar.»

Det samtal, som nu föres mellan de båda forna kamraterna, går ut på att visa, vilka medel jungfru Lisett använt för att förbättra sin ställning och skaffa sig de vackra kläderna.

2.

»Klockan är 7 på aftonen. Lisett sitter på en bänk vid Karl XIII:s torg, språkande med en annan jungfru, Karolina. Begge äro högst gentilt och lätt klädda.»

Innehåller förklaringen på det förra och ger en livlig föreställning om jungfru Lisetts inbringande sysselsättning.

3.

»Ett kommissionskontor, der föreståndarinnan, mamsell Winkel, tillika håller lånbibliotek och pension

för unga flickor, som lära att sy fruntimmershattar, negligéer och dylikt. Klockan är 8 f. m. Flere tjenstsökande samla sig i förstugan, och vänta der, tills mamsell Winkel åt gårdssidan utsläppt löjtnant Blixtnas, som aflagt ett något sent aftonbesök eller en något tidig morgonvisit hos en af mamsellns unga elever. Ändtligen öppnas dörren åt portgången, och nu inströmma de tjenstegiriga personerna och uppställa sig framför mamsellns skrank.»

Samtalet blottar upprörande förhållanden och visar, att kommissionskontoret blott är en skylt för en smutsig hantering.

4.

»En träbyggning på söder, nära Fatburholmen. I en liten kammare med dåliga möbler och innanrede sitter en käring vid ett rankigt bord med en kaffepanna, några par spruckna koppar samt ett par smutsiga kortleker framför sig. Den gamlas näsa strålar af karbunklar, håret slänger vildt omkring axlarna, fingrarna blänka af guldringar, medan kroppen är höljd i de orenaste slarfvor, och undan den gråbruna luggen framsticka ett par gnistrande uggleögon. Det klappar på dörren. Käringen ropar: 'Hwem är der?' — Utanföre svaras: 'Bekanta; war god och låt opp, Fru Qvastberg!' Dörren öppnas, och trenne jungfrur inträda.»

Fortsättning på föregående mörka historier.

5.

Klappbryggan vid Packartorgssjön. Pigorna Lena, Brita, Maja, Greta och Lovisa ligga i särskilda hoar

och klappa kläder. Maja vänder sig till Lena med de orden: Hur länge har hon warit hos den der Kamrerns?

Lena. Inte längre än sedan i wåras, och inte tänker jag bli der längre än till nästa månad.

Maja. Det är ju han som lånar ut pengar för judars räkning, och hugger sjelf till tredubbelt så stor procent?

Lena. Å ja, deruti är han inte noga, men så mycket mer i hushållet. Tjenstfolket åtminstone måste slafwa och swälta. Om jag ändå sluppe att wara med wid den förtretliga flyttningen.

Maja. Hvad, skall han inte bo qwar wid Stenhuggeriet?

Lena. Nej, i nästa månad flyttar han midt för Finska Paradiset. En bild af helwetet wore måhända en mera passande skylt åt honom.

Greta. Hör Brita, ärnar du dig ut i morgon?

Brita. I morgon? Jaså, det är Söndag; ja, då är det min fridag.

Greta. Då följas wi åt i morgon afton att se på Swearnes hemkomst.

Lovis. Jag följer med.

Greta. Är hon också ledig då?

Lovis. Ja, mitt Herrskap skall på Djurgårdsspektaklet.

Brita. Der war jag i onsdags och såg Rochus Pumpernickel. Kors, hwad det är för en tokrolig pjes!

Greta. Ja, han ser alltför besatt ut i fruntimmerskläder.

Lovis. Än när han kommer inridande på borickan då?

Greta. Och när han slåss med Doktorerna sen!

Lena (till Maja). Den som hade sådan frihet som de der flickorna: de få ofta roa sig, men jag stackars f-n slipper aldrig ut.

Maja. Inte jag heller. Men jag hoppas, det blir wäl bättre.

Lena. Skall hon då också flytta?

Maja. Nej; jag skall gifta mig med en volontär och städa för ett par herrar.

Lena. Jag skall komma till en Fru, som hyr ut rum åt resande; nog tror jag der blir förtjenst, men ledighet, det blir en annan fråga.

Maja. Får hon inte gå i kyrkan heller?

Lena. Å, jo; det nekas mig inte.

Maja. Kom då i morgon till mig, i stället att gå till kyrkan; jag skall gömma kaffe åt henne.

Lena. Ja men; jag skall bjuda igen när jag kommer i min nya tjenst. (Alla fortsätta åter klappningen; efter slutadt arbete vandrar den ena efter den andra hem till sitt.)

Dialogen är onekligen förträfflig, och situationen saknar icke sin stämning.

6.

»Ett kök i ett litet borgarhus. Frun efterser något i skafferiet, medan Pigan Ulla rensköljer några glas och tekoppar. Krts! ligger der ett glas i golfvet.»

Samtalet, som därpå följer, röjer från pigans sida en viss förtrolighet med Babeufska och Saint-Simonistiska idéer.

*

År 1834 uppstår en Koleradramatik. I ett Samtal imellan Kammarpigan Carin och Huspigan Christine om Cholerasjukdomen vederlägger jungfru Carin de ohyggliga rykten, som i huvudstaden voro gängse hos de obildade klasserna, rörande de sjukes behandling på lasaretten.

Att utforska dessa styckens upphovsmän är en svår sak, och gjorda försök hava i senare tider icke krönts med synnerlig framgång. Antingen denna litteratur diktats av någon bland folket, vilket är mindre troligt, eller de äro översättningar eller bearbetade reminiscenser från uppförda teaterpjäser, kvarstå de dock alltid som en folkets egendom och hava icke underlåtit att utöva ett visst inflytande.

Svårare blir dock att utgissa källan till dessa bland lantbefolkningen i avskrifter eller i muntlig tradition bibehållna samtal, som cirkulera i vissa av Sveriges provinser. I Värmland hör man än i dag gamla inspektorer och bokhållare i skämtsamma samkväm bokstavligen uppföra solo små scener av okända författare, med mimik, gester och rösthärmning på ett ofta mycket förträffligt sätt. Ända till huvudstaden hava sådana bondepjäser förirrat sig, och säkert känner mången stockholmare den mycket komiska lilla scenen: »En bonde, som vittnar inför tinget.» I Skåne är ett slags dramatiskt samtal, kallat »ramsa» eller »radänga», mycket i gång och uppföres icke, utan läses av en person. I Weibulls »Samlingar till Skånes historia», 1873, finnes som prov på språket i Färs härad ett sådant samtal, meddelat av dr L. P. Holmström. Det kallas Tjaringa-Snakk och är rätt lustigt, ehuru icke vidare av något dramatiskt liv. Ypperlig är däremot nedan meddelade radänga.

Den avskrevs sommaren 1877 i Veberöd av en bonddräng, från en sedan 40-talet i orten cirkulerande handskrift, och är oss benäget delgiven av genremålaren Jakob Kulle. Språket, med vilket vi i denna uppsats ej befatta oss, lär vara oäkta, d. v. s. uppblandat med herrskapsmål, och återgives här nedan på uppsvenska för att underlätta läsningen. Stycket är fullt dramatiskt, mera dramatiskt än något stycke av Hans Sachs och icke mera rått, tvärtom konstrikare i anläggningen; kunde väl kallas proverb, då det är byggt på ett ganska klipskt motiv och vilar på en spets, den överraskande slutrepliken, vilken kastar ett ytterst komiskt ljus över det hela. Stycket kallas Friaren, och borde heta Matfriaren.

Personerna äro: Mannen, Kvinnan, Dottern Metta, Talemannen, Friaren. Scenen växlar fyra gånger.

Att döma av styckets naiva, knipsluga och råa halt synes detsamma verkligen vara författat av en bonde; härför talar även språkets fullständiga anslutning till samtalsspråket. Misstankar skulle dock kunna uppstå, huruvida icke pjäsen blivit först författad av t. ex. en lustig informator eller en vandrande student och sedan vanställd, och huruvida den icke, liksom så många av våra folkvisor, varit i säck, innan den kom i påse.[1] Någon bonde kunde ju ha varit inne i staden och sett en komedi, som han sedan berättat på sitt sätt hemma i orten och som sedan en tacksam åhörare befordrat till avskrift. Huru än härmed må förhålla sig, stannar författaren i förbindelse till den, som därom kan lämna någon upplysning.

[1] På Gotland sjungas redan folkvisor på melodier ur Sköna Helena, som folk varit inne i Visby och avhört!

Vi återgiva emellertid stycket i sammandrag och med uteslutande av alla råheter för att göra detsamma njutbart för läsaren.

Kvinnan och dottern Metta samtala.

Kvinnan. I dag få vi främmande, Metta! Jag såg två skator; de skreko i dag tidigt, det betyder alltid främmande, sa min gamla mor, och det slår in med.

Metta. Hå, det är osäkert det blir i dag; det kan också kanske betyda något annat; vi slakta ju i går, så att skatorna kunna glädja sig åt avskrädet, som vi kasta ut, mor, kanske.

Mannen träder emellan: han tror att det bara är tiggare, och dem skall man köra bort, ty man har på två år icke fått mera än 300 lass korn. Kvinnan menar dock, att man bör göra ett undantag för spåkäringen. Hon vill så gärna, man skall spå Metta, att hon skall bli jut (gift). Mannen tror icke på annat än käringens aptit. Emellertid får Kvinnan syn på två karlar, vilka komma ridande in på gården; efter en lång överläggning besluter man, att golvet skall sopas och Metta tvätta sig, de främmande till ära.

Därpå inträda Talemannen och Friaren, och följande scen uppföres.

Mannen. Kanske ni vill köpa säd, go' vänner?

Talemannen. Å nej; denne karlen har säd nog, mer än han behöver.

Mannen. Måske ni vill köpa svin då, go' vänner.

Talemannen. Nej, inte det heller; denne karlen som där står, har både säd och svin nog till guds välsignelse. Han ville gärna ha er dotter, farbror; han är rik, och han vet, att I är den rikaste

lantman i våra orter; därför vill han ock ha ett rikt gifte.

Samtalet föres hit och dit, tills Mannen befaller in en »sypp» och börjar förhöret med Friaren.

Mannen. Hur stort hemman kan du ha, min kära Hans?

Friaren. Jag har nästan ett halvt, kära svärfar.

Talemannen (avbryter). Tyst, din stackare, du ska inte göra dig så arm du, du har ingen orsak till'et; där sitter han och säger, att han nästan har ett halvt, och jag vet, att du har, fan i den, inte långt ifrån en åtting, du karl, det var annat det.

Mannen. Ah, det kunde jag tro, han hade mer än ett halvt, ellers hade han inte rå' att ha sölvknappar i byxen; det kunde jag veta utantill. Hur mycket pengar kan du ha utlånta, Hans?

Friaren. Å, jag hade i fjor 10,000 i räntor åf dom!

Mannen. Kors, det var fasligt mycket pengar det du har, Hans.

Talemannen (avbryter). Tro en inte! Han har, fan glo i den, långt flere pengar, än han säger till; jag vet, han har ett par hundra utlånta.

Mannen. Hur mycket jord har du då till ditt hemman, Hans?

Friaren. Låt mig se! Jag har väl en tolv tre hundra tunneland.

Talemannen. Å, du ska inte sitta och göra narr av en gammal man. Du har, min själ, jord nog, mer än du orkar bruka, din lathund.

Mannen. Hur mycket åker kan där vara till den, Hans?

Friaren. Å där ä', låt mig se, om det kan vara två delar åker.

Talemannen. Det är, min själ, åker allt vad du har, Hans!

Mannen. Har du någon äng till ditt hemman, Hans?

Friaren. Ja, det är det med! Den bästa ängen, som ä' till vår by, så ä' det den jag har; där kan väl vara två delar äng, så där.

Talemannen. Å, du pratar, det är väl äng, så mycket du har.

Mannen. Har du någon torvjord till den!

Talemannen. Ja, min själ ä' de torvjord, så mycket han har, farbror!

Mannen. Men skog finns där väl ingen?

Talemannen. Jo, fan i den, ä' det icke buskar det mesta, som är dugligt till kvastar och bokbränsle.

Mannen. Har du något gott vatten på dina ägor, min svärson?

Friaren. Å ja, gudskelov, det är gott att ha hälsan.

Mannen. Nej, jag frågar inte efter, om du har hälsan, utan om du har gott vatten på ägorna.

Friaren. Jo men, har jag så, en bra säng att lägga flickan i.

Talemannen. Bry sig inte om honom, far, han har så många omtankar om sin stora egendom, och nu ä' han så intagen i er dotter, så han hör inte ett ord efter vad ni säger.

Examinerandet fortgår på samma kostliga sätt, tills svärfadern frågar: Hur gammal är du, min svärson?

Friaren. Ja, inte kommer jag ihåg om det var den starka vintern eller det va' året förut.

Talemannen. Din lögnhund, du ä' inte så gammal, du ä' född långt på andra sidan om den starka vintern; du ä' lika gammal med mig, för vi ä' födda på var sitt årtal.

Nu kommer »syppen» in. »Den ska du ta rent av, Hans,» säger Mannen.

Talemannen. Nej, min själ, det får han inte; jag vill inte ha besvär me'n; han lova mig, att han skulle hålla sig som folk, annars hade jag aldrig tagit honom med.

Mannen. Se nu, rent av ska de vara!

Talemannen. Han ska min själ lyda mig, farbror; jag vill inte, han ska vara ett svin heller, fast han kan få sig ett fylle; nej, jag känner karlen, han håller sig på måttan; må tro, det är en karl, som nog vet, huru mycket han super.

Mannen. Nå, så får denna go' vännen ta en tår dess mer, då.

Talemannen. Jag tackar, men det ska vara det unga parets skål, och de tu sällas skål, och min egen skål. Skål allihopa, för nu går han; se så där; pu-pa-ha-au; den gjorde gott — det va' gott brännvin; du glor illa, far! Jag tog rent av. Jag har nog gjort det så bra, att jag har förtjänt en till, om jag fick den!

Friaren. Å, din strunt; vad har du väl gjort? Kan du säga det?

Talemannen. Å jo, min själ, jag vet nog vad jag har gjort; jag har suttit och ljugit denna mannen så full med lögn och sagt, att du var så rik, bara

för att du skulle få dottern, din hund; vi vet nog, vad du är för en karl, i alla fall!

Emellertid blir talemannen drucken, efter vad som kan märkas av hans tal. Kvinnan ger de unga tu en vink om att gå ut i sommarstugan och talas vid, och det är i sommarstugan som nästa scen spelar. De unga tu språkas vid om samma ämne som alla unga tu, ehuru deras tal är mycket osminkat och friaren icke är så varm som flickan.

Nästa scen är åter inne i stugan. Talemannen, som under mellantiden sovit, vaknar nu upp rusig som förut samt avslöjar sig och friaren fullständigt; varpå han i nästa ögonblick åter faller in i sin roll som taleman; en högst förträfflig skildring, vilken verkar så omedelbart, att man känner varje misstanke avlägsnad om, att här skulle föreligga ett rådbråkat stycke konstpoesi. Talemannen bryter ut över mat och dryck och snyggheten på stället; han vill ovillkorligen resa sin väg, och därför håller han ett ironiskt lovtal över alla parterna och slutar med ett löfte om, att Friaren snart skall komma igen och hemföra sin brud. Varpå slutscenen följer som så:

Kvinnan. Nå, hur snart kommer du igen, Hans?

Talemannen. Å, han blir inte länge borta, kära mor.

Friaren. Å mor, jag har tänkt på sönda'n komma hit med häst och kärra att hämta flickan.

Kvinnan. Kom då, Hans; då ska vi ha bättre i ordning, så att faten åtminstone ska vara av bordet.

Friaren. Farväl, svärmor och svärfar; farväl, min kära Metta; ha nu i ordning till sönda'n allt det nödvändigaste, så få vi talas vid om riktigheterna,

då vi bli ensamma. Ajö med er allihop, tack för go' välfägnad, tack för allt gott.

Metta. Kommer du bara säkert, Hans, på sönda'n?

Friaren. Ja säkert, så framt jag inte ändrar mig!

Slutet är verkligen överraskande och effektfullt. Dialogens irrgångar påminna om Holberg, och själva stycket avslöjar små egenheter och karaktärsdrag, icke alltför vackra måhända, vilkas tillvaro man väl misstänker hos den sydsvenske bonden, men aldrig fått full bevisning på. Här har man hans egen bekännelse, och därför kan det lilla stycket ha sitt intresse, även om man icke avsåge dess rent dramatiska form. Men denna är också så äkta, då den icke begagnar sig av förklaringar och reflexioner, utan låter handlingen raskt och oavbrutet framflyta med de uppträdandes dialog, vilken aldrig berättar utan att deducera, och just svårigheten att vid läsningen av stycket få idén klar är ett kännetecken på dess dramatiska karaktär, då det förutsätter hjälp av gest och mimik för att få full och klar fattlighet.

*

Av mera kulturhistoriskt intresse torde följande Samtal vara, vilket dock är lika så spelbart som många av de underhaltiga monologer, vilka begagnat scenen för sin framkomst, och vi meddela det, i anseende till dess korthet, i ostympat skick, för att sålunda även införliva detsamma med den tryckta litteraturen. Det är en folksatir av folket självt över vidskepelsen och »klokskapen» och är såsom sådan

märklig nog, då man förr icke velat tilldöma svenska folkpoesien andra egenskaper än sentimentalitet.

Två gummor, Töre och Anna, råkas efter lång skilsmässa, varvid följande samtal uppstår.

Töre. Gudsfre', min goa vän Anna; det är många år sedan vi tjänte ihop hos Per Jens i Storgården.

Anna. Minns du det, Töre?

Töre. Snacka inte om det du, syster, den tiden va' inte te att likna vid nu, långt därifrån, Anna!

Anna. Ja, det har du rätt i, syster: då vi va' unga, då lekte hela världen för oss; men du, som jag, så ha vi nog fått lära annat; ja men ha vi så, det är sant, ja men är det så, ja det ska Gud veta, Töre. Du är bra till åren?

Töre. Hur gammal kan du bli, Anna?

Anna. Ja, det ska jag säga dig, syster; om jag lever så långt fram på året som då havren går i ax, så blir jag tre år inne på det fjärde tjoget, ja men blir jag så, det är visst och sant, Töre.

Töre. Men bevars, är du så gammal, är du så?

Anna. Hur gammal är du då?

Töre. Ja, det ska jag säga dig: om jag lever så långt fram på året som då fåren lamma, så blir jag sju år på det tredje tjoget; ja men blir jag så, det är visst och sant, ja men är det så.

Anna. Lever din man ännu, eller är du änka, lika som jag, kan tänka?

Töre. Nej det blir just tre år sedan han dog, det var just så till års som då ärterna gick i balja, ja det är sant, ja men är det så.

Anna. Å, herre Gud, då är det för dig lika som för mig; det blir jämt tre år sedan han dog; han jor-

dades samma dag, som Ola Pers stora päronträ blåste omkull i kållandet, ja men blir det så, det är visst och sant, ja men blir det så.

Töre. Minns du något, när vi va' flickor och tjänte ihop; då hade vi många tårar ogråtna; men vi ha oss själv att skylla för; när en är ung, så har en inte förstånd, nej men har en ej, det är sant; en håller alla drängar lika kära, men om en då vor' så klok och höll väl med en, så vor' det långt bättre, för det vet jag; om du minns så gick Mickel Nels Jören och danka' med mej en lång tid, och hade jag då hållit med honom, så tror jag, att det hade varit långt bättre än det vor', men vad ska en säga om'et; det en ska ha, det ska en väl ha; ja det är väl så beställt.

Anna. Du minns väl Christen Jens Pelle, hur var det väl med oss i hela tu år, men tro icke jag fick honom ändå; nej, för den förargliga tosan Bolla Månsa lade sig ju emellan, så blev det inte något av. Nu, Töre, vill jag inte snacka mer om det. Är någon av dina jäntor gifta?

Töre. Bägg' två; den ena har fått en rotesoldat; han dricker opp så mycket han båd' äger och har, du kan tro, att jag sörjer för den jäntan; den andra har fått en dräng i sta'n, och han är en snäll och klyftig karl, som kan allt vad hans ögon ser. Men säg, syster, hur kan du dra dig fram i dessa dyra tider; du har väl snålt om brödbitarna, kan jag väl tänka; å, ja, du gör väl som jag, spinner blår?

Anna. Å, jag drar mig fram bättre nu, än när min man levde, för har jag ingen som håller mig, så har jag ingen som drar av mig.

Töre. Ja, det har du rätt i, syster, jag brukte

också spinna åt folk, men det la' jag bort, för det är som ordspråket säger, där växer inte gull under spinnrocken.

Anna. Vad tar du dig då till, syster; stickar du strumpor, eller vad sörjer du dig på, syster?

Töre. Ja, det ska jag säga dig, syster, som det är. Det kom en vandringskvinna och lånte hus, men hon var min själ inte dum, kan du tro; hon lärde mig att signa och mycket mera, så jag kan förtjäna lika så mycket på en timme, som jag förtjänar på spinnrocken en hel vecka.

Anna. Å, hur gör du, säg mig det, syster, vi bo ju så långt ifrån varandra, så jag gör dig ingen skada.

Töre. Ja, väl kan jag lära dig klokskapen, bara du kan tiga.

Anna. Å, vill du det för mig, så vet jag inte vad jag ska göra ve dig.

Töre. Ja, du må tro, att den klokskapen är det många här omkring, som vilja känna. Nu ska jag säga dig, syster: du ska inte begära något förut, utan låta dem ge dig vad de vill, så får du långt mer, än om du begär, för så lärde kvinnan mig. Sedan de då gett dig vad de velat, så ska du fråga om de inte har det eller det, så får du det med; ja, jag säger inte mer om den klokskapen, men jag vill då inte mista den för hela världen.

Anna. Nå, men säg mig då vad du gör, syster, å, säg mig.

Töre. Jo, om någon beklagar sig att ha fått trollskott, fulslag, kolik, skabb eller sådana sjukdomar, men säg det nu inte för någon, så ta en sax och linda i ett handklä' och tag tre gånger avigt och

tre gånger rätt omkring den sjuka, och spotta honom tre gånger över den högra axeln; och så skall du läsa den bönen tre gånger tyst och tre gånger så en hör det; sedan ska den sjuke sova nio nätter på handklä't och saxen. Är det ett kräk, som har solstyng, så ta en vagnsprint och linda i en särk, om det är ett hankräk; om det är ett honkräk, så ta en skjorta och tag rätt omkring det sjuka kräket, och laga så, att sprinten kommer att röra vid buken; så läser du den bönen: »Sankte Per hade en röd ko; hon levde tills hon dog» och så spottar du för varje gång; sedan ska skjortan sitta på kräket i tre dar och tre nätter; tag sedan skjortan eller särken med dig hem och se till att du bränner opp den; ta så lite sot i skorstenen me' i surdegen och ge kräket, så ska du få se att det blir bra. Vill du göra av med kålmaskarna, så välj en midsommarsnatt; ta sen en ugnsraka, kläd dig naken, tag ett skettеträ i högra näven och rid på rakan nio gånger fram och tillbaka i kålsängen, och så säger du: »här rider jag på rakan, hissa, hissa, kålmaskar!» Och då kommer aldrig kålmaskarna mer, tro du mig, Töre, det är sant.

Anna. Tack ska du ha, syster, för den klokskapen; hund' må sitta och spinna och inte jag efter denna da'n; farväl med dig, syster; nu få vi väl skiljas åt.

(Nu går Anna och snackar för sig själv och läser över på sin lärdom:)

»Ack vad jag var lycklig, som träffa' min goa vän, som lärde mig så mycket; jag slänger spinnrocken, så fort jag kommer hem, jag får min föda lika väl och långt bättre än, sedan. Låt mig nu se, hur det va': trollskott och en vagnsprint botar ett skette-

trä, nej det var inte så; klä en ugnsraka naken midsommarsnatten, nej, minsann så var det inte, det är besynnerligt vad en blir glömsk, då en blir gammal. Koliken hjälper en kappe kålmaskar, nej det var: binda ett skketteträ om buken och spotta tre gånger i särken. Och så var det bönen: fulslag bevare en röd ko, som dog. Ja så var det, nu kom jag på'et; ugnsrakan spottar om högra örat, ja så ska jag säga åt Per Pers svin, när jag råkar dem på gärdet; nej, nu får jag begynna om igen, det var en sax som botar för handklä', 'hissa, hissa sprinten i buken, hissa trollskott', Sankt Pers kålmaskar gick i skabben, koliken bota en särk, särken bota mig, nej det var rakan före och löven efter, nu hade jag så när glömt sketteträet med sprinten: ja, i morgon, när jag får sovit, så minns jag det nog bättre; det var i alla fall en bra klokskap; rackarn må sitta och spinna och inte jag, nu när jag blivit så klok.»

Latin eller svenska?

(1872.)

1.

Frågan är icke blott en skolfråga utan en folkets livsfråga. Den som skriver dessa betraktelser är uppfödd vid latin och grekiska och har under den tioåriga skolkursen dagligen känt trycket av romareväldet, och kan på pricken uppge huru mycket han vunnit på livet och själsodling genom latinläsningen. Vid sju års ålder insatt vid ett av statens större läroverk var det första som förvånade den unge abcdarien en tabula nigra med åtskilliga namn under tre rubriker: s e r o, a b s e n t e s och s t r e p e n t e s. Som en custos och en observator, liktorer med rottingsfascer, bemyndigade med bestraffningsrätt utan dom och rannsakning, strängeligen undertryckte allt prat, måste erfarenheten först tolka de besynnerliga orden på den svarta tavlan. När läraren inträdde, fingo alla, som stodo under »strepentes», smaka rottingen, de under »sero» fingo ovett eller rotting, och »absentes», ja — — de voro frånvarande. Därpå började lektionen. A. får frågan: Nominativus is, ea, id.

Vocativo »caret». Heter »is» i vocativus caret? Detta måste dock vara det mesopotamiske sprog. Som läraren icke inlät sig i resonemang och man skäm-

des fråga, så hette vocativus »caret». A. hade rabblat upp singularis så fort, att den nykomne bävade, ty han trodde hittills, att det endast var katekesen, som skulle tas i så fort tempo. »Seqvens»! ryter läraren, och näste man tar igenom pluralis än fortare, och märkvärdigt nog hette vocativus precis som singularis. »Seqvens» lät det igen från katedern. De äro således bröder!

Egendomligt namn i alla fall! »Seqvens» tre bröder! Hela första bänken kallades »Seqvens» utom A. Ja, så trodde man. Nu ropades den siste på andra bänken upp! »Antecedens» eller »ancedens», ty man var så familjär med språket, att man redan tog sig friheter, och nu hette hela andra bänken »ancedens». Än värre blev det när resolveringen började, ty då talades rama latinet. Columba est nomen substantivum o. s. v. På lördagsmorgonen, efter hållen bön i »qvarta», steg en gammal kvartan fram i nedre katedern och började läsa från en griffeltavla: »Tabula officiorum, praeceptorum Domino Rector et Conrector»; mera har lyckligtvis ej stannat i minnet och i detta vanställda skick sitter det kvar, som man då trodde sig höra. Nog av, namnen på de nyutnämnda custoderna och observatorerna följde härpå, men vem som var Conrector fingo vi aldrig reda på, och formuläret inte heller, då denna plägsed snart upphörde. Då man lekte hök och duva, ropades »pax»! då man ville ha »frid». Superiorer och inferiorer, primus och ultimus, primaner och secundaner, custos morum och »rest»! visade hur den latinska terminologien utträngde den svenska, men rottingen fick behålla sitt ärliga namn och gjorde kanske just därför så mycket större effekt. När rudimenta voro undangjorda, kom

den ryslige Cornelius, en bok så intresselös och schematisk — där t. ex. en Catos liv behandlas på tre sidor — att man alldeles icke förstod dessa stora fältherrars värde, helst då vikten fästades uteslutande vid språket.

Till på köpet kom det värsta, nämligen det man kallade ta ut »constructionen», ett sätt att läsa upp texten med huvudorden och därtill hörande biord i en viss ordning, för vilken läraren aldrig angav några regler, utan orden nummersattes efter ett gammalt exemplar, som gick man och man emellan. Sedan lästes latin dagligen under tio år, oftast två timmar om dagen, och för den tyrannen måste alla andra ämnen vika. Kunde man inte sin läxa i ett annat ämne, så skylldes alltid på latinet. När sedan betraktaren vid sjutton års ålder tog studentexamen, ja då voro frukterna av latinläsningen ungefär dessa: Cornelius, en samling krior voro resolverade och explicerade så att hål syntes efter fingrarna. Julius Cæsar, fem dagböcker, eller som vi kalla journaler över ett krig mot gallerna, voro genomgångna, där märkvärdigt nog romarna aldrig förlorade en batalj, och där man får lära sig broslagning, ett särdeles svårt ställe för resten, skriven på redig, ja såsom vacker prisad latin, vilket dock ju ej är så fasligt mycket begärt av en bildad romersk fältherre och statsman. Men nog var det ett dödande studium, då ej ett spår av kritik eller några historiska vver där yppades, utan ett enformigt berättande av nuntier, att den och den stammen hade rest på sig, o. s. v. Emellertid blev översättningen lätt. Men detta språk, som hos Cæsar var vackert, blev struket i ett tema, där endast Ciceros fraser gillades. Alldeles som när

den gamla frakturen i våra dagar undanträngas av »Cicero».

Vidare kunde man skandera och hjälpligt knåpa ihop några av den älsklige Ovids minst slippriga boudoirpoesier. Vidare sex böcker Livius med hjälp av översättning, den förståndigaste och allvarligaste av hela sällskapet, men tillika den svåraste prosaisten med sina långa härvor av oratio obliqua, politiska tal, utarbetade på rummet av författaren och lagda i munnen på tribuner och konsuler. Och likväl hade man av Roms historia ej hunnit med längre än till L. Sextus, som blev vald till konsul, den förste av plebs. Så hade man även med tillhjälp av översättning och ett band kommentarier, dubbelt så tjockt som texten, trott sig förstå Horatius; ja man kunde till och med tala om hans urbanitet, romerskhet och glada levnadsfilosofi, då man naturligtvis med värdighet ignorerade de orden, vilka översättaren för anständighetens skull ej översatt. En bok som behövde kommentarier två gånger texten och med verssystemskeletter, inbillade man sig njuta av, därför att en och annan fras lät litet gladare än de eljest så tråkiga romarna.

»Nunc est bibendum» kunde man med emfas utropa vid ett glatt tillfälle — men månntro någon tänkte på den tid som speglades i dessa orden, lika snörrätta och taktfulla som legionernas marsch på härvägarna?

Och den oförgätlige pratmakaren, den långtrådige moralisten, som vill pjollra filosofi och som är nog oblyg att vilja rycka lagern från grekerna, den store advokaten Cicero, alla stilistikers och antibarbarers urkund.

I sanning vore ej hans konstrika språk, så vore han ej värd det studium, som ägnas honom, ty vad finnes väl av romaranda kvar i dessa skymningsprat i soffhörnet om »vänskapen» och »ålderdomen», eller dessa advokatyrer för den och den, eller dessa Tusculanska kåserier över Aristoteles' och Socrates' med fleras tankar i åtskilliga stora frågor? Cicero blev den odrägligaste därigenom att hans tal och resonemang förlorade det nödvändiga sammanhanget genom läxorna.

Den som mest brukade roa var den sentimentale romantikern Virgilius, av vars studium man hann lära så mycket, att man fann Homerus torr. Nog av, betraktaren vill vara nog uppriktig att säga ut, vad litet var äro ense om inom sig, nämligen att vid slutad kurs visste han om romarna jämnt så mycket som stod i Ekelunds allmänna historia, såvida han någonsin kunnat den hel och hållen. Vidare trodde han, att latinet var det svåraste av alla språk och att han aldrig kunde lära sig detsamma, och slutligen hade de levande språken blivit så efter, att av samtliga latinare ej någon kunde ett ord engelska och jämförelsevis obetydligt franska och tyska. Så kommer han till universitetet och gör splitter ny erfarenhet. Realister, skickliga matematici, kunniga i kemi, dugliga att läsa en bok på de tre levande språken, skola bli läkare eller präster eller taga graden. Då komplettera de latinet på högst två år och få ändå in sitt pensum till den blivande examen. Kan man draga några slutföljder härav? Eller tror någon fortfarande latinet tarva tio år för att läsas in? Nej! just genom detta långvariga nötande lär man ut igen en hel hop, som man lärt in.

Eller är det icke erkänt, att latinarne från nya elementarskolan i Stockholm, där latinet först börjas i femte klassen, äro i allmänhet säkrare i sina stycken? Våra motståndare säga ju själva, att latinet är lättare än tyskan, varför då taga bort den bästa kraften med ett för stora mängden onödigt ämne, då detta så lätt kan inhämtas av dem som vilja s t u d e r a, och det är dem latinet tillhör.

Att vidare tala om, huru latinstudiet bedrives vid universitetet av dem, som ej ämna bli latinare företrädesvis, vore att förlöjliga en så aktningsvärd institution som en akademi, ty detta sätt, s o m ä r g ä n g s e, att s t u d e r a med »lurk», d. v. s. en borstpojke eller dylik, som föreläser högt ur en översättning, under det den studerande »följer med» i texten, påminner alltför starkt om fabrik och maskin, och skulle alla pro gradu-kriorna tryckas, så finge Sverige en splitter ny litteratur, som värdigt försvarade sin plats bland pecoralia.

Men detta, att latinstudiet illa skötes, förintar väl ej språkets stora värde i och för sig och såsom uppfostringsmedel? invänder man. Nej, det är naturligt. Men att begagna, att neddraga ett språk, som en gång varit världens härskarinna, till tankegymnastisk attiralj, att rycka ut bitar ur en litteratur, som först är begriplig i sammanhang med historia, och på henne låta ungdomen resolvera sig led, detta är ovärdigt. Vi äro de första att erkänna latinska språkets förträfflighet såsom ett sant uttryck för vad romarfolket tänkt och känt en gång i tiden, men att ställa upp det såsom absolut, utan jämförelse, ännu i dag gällande såsom höjden av språkutveckling, är en galenskap. Förbannelsen av latiniserandet går också igen i vår

litteratur och mest lysande yttrar den sig i vår s. k. akademiska vältalighet med sina inskjutna överflödiga ornamentssatser à la Cicero. Dock vilja vi ej taga frågan i smått såsom blott skolfråga, utan visa, huru vår bildning vilar på en främmande grund, som icke kan vara annat än rutten, då samma bildning redan multnat samtidigt med Jesu uppträdande. Och i våra dagar, då man hör rop på nationalitet gentemot den flacka kosmopolitismen, känna vi oss uppfordrade att här tala några ord om nationell uppfostran, en fråga som hänger så nära samman med skolfrågan och latinläsningen att vi tagit den senare till utgångspunkt.

Modersmålet med den nordiska fornlitteraturen som grund, se där vad vi vilja sätta såsom önskningsmål gentemot de vilda latinvurmarna. Och vi göra detta så mycket mer, som vi hava varit nog lyckliga att få blicka in i den nordiska litteraturen och funnit den så rik i sin stora tarvlighet, så stark och så skön, så kristallren och kysk att den i sanning är värd att studeras för sin egen skull och ej blott därför att den är fosterländsk.

2.

Våra litteraturhistorici räkna svenska litteraturen från Stjernhjelm, i det de helt förnämt ignorera alla de föregående stora, verkligt nationella författarna, samtida med och följande på reformationen. Att de icke nämna forntidens litteratur är icke så underligt, då de knappt kände densamma. Men den som läst Olai Petri krönika, har funnit ett språk så kraftigt och äkta svenskt, där knappt ett romaniskt ord insmugit sig, och detta ändock vid den stora tid, då

latinska språket och litteraturen började grävas upp. Den som läst Messenii komedier skall finna en poesi så nationell i de instuckna folkvisorna, att man förvånas över att latinet verkligen kunde kväva en så lovande planta, och Olof Prytz var nog djärv att i sin Comedia om Gustav I låta dalkarlar uppträda och tala sin munart. Nog av, vi hade en god början till nationell poesi, fast vi ej kunde skriva hexametrar och alkaiska verser, men hon var för svensk, hon var alltför konstlös, denna poesi, och man måste införskriva romerska trädgårdsmästare, som klippte av de unga skotten. Vi äro nog kätterska att opponera oss mot Stjernhjelms så högt prisade inflytande på poesien och äro nog enfaldiga att ej finna en ton av den där »nordmanna-», ja, »dalkarlasången». Filologerna må hålla ovationer över den store språkkarlen, men svenska poesiens vänner giva vi blott så till vida rätt att Stjernhjelm ville vara och var svensk till lynnet; men det var en olycka att han var nog svag för tidens smak och att han lade de romerska bojorna på svenska sångmön. I vår antagna lärobok i svensk litteraturhistoria för elementarläroverken nämnes såsom Stjernhjelms förnämsta verk »Den fångne Cupido».

Titeln är nog för att röja arten av den nordiska sången. »Bröllopsbesvärsihukommelse» står ej nämnd, och likväl är detta det enda som vittnar om nordiskt lynne, om också ej hexametrarna göra det. Att intvinga svenska språket, som ej vet av kvantitetslagar, uti alkaiska, sapphiska och dylika versarter, är en galenskap. Tog icke den ursprungliga nordiska Eddapoesien instinktmässigt sin naturliga form i dessa av blotta höjningar och sänkningar präglade, fria, av allitterationen klangfulla verser? Går icke folkvisan

fram på fria knittelvers, där blott den naturliga ordaccenten iakttages, mildrad av de romantiska musikaliska rimmen? Och denna romerska apparat av gudar och gudinnor, hur gjorde icke den poesien till en förnäm, de lärdes poesi, och spåras icke detta ända in på den Stockholmska Bellman, ja, ända in på Tegnér?

Man kunde säga en »Herkules» om en stark man, och en »Nestor» om en gammal, men när den nordiske Frithiof kom fram, måste man skriva kommentarier eller åtminstone noter. Hade då folket varit uppfostrat vid de nationella traditionerna så att dessa ingått i folkmedvetandet, då hade Frithiof öppnat en ny riktning och då hade han även troligen ej fått denna icke-nordiska anstrykning, vilken just gör honom så omtyckt av det egentliga folket, vilket dock kanske hellre läser den sentimentala »Axel».

Men det romerska språket har ju spelat en så stor roll vid »humanismen» och renässansen invänder man? Det var icke språket, mena vi, utan det var litteraturen, och språket var blott medel, men detta just glömde man. Då kristendomen urartat till en usel påvelära och svingat sig upp till tyrann över den fria tanken, då var det som de gamla källorna gåvo levande vatten, och det var de friska liberala, övermodiga idéerna, som hämtades upp ur katakomberna och stodo upp med en förklarad lekamen för att sprida ljus i det förfärliga påvemörkret. Detta var den andra rollen som latinet spelade, men nu, då dessa idéer redan hava blivit ett »Commune bonum», varför då längre vända på de gamla säckarna? De äro tillräckligt tömda, och »revolutionen» den stora minan, som sprang år 89, har kastat idéer nog vitt omkring,

att vi än i dag ha göra med att plocka upp bitarna. För övrigt, den bildning som tages från Rom, vad ha vi nya folk att göra med den? Den är ju själv blott en försämrad eller förbättrad, hur man vill, hellenism. Hellenerna levde ju, så att säga, före syndafallet, och av dem ha vi lärt vad vi behöva. Låtom oss gräva upp vårt forum, vårt Rom, låtom oss studera vår antik! Eller skola vi bliva kosmopoliter? Ingalunda, svarar man och harmas över blotta tanken på att uppge nationaliteten. Nåväl, då skola vi först tänka på en nationell grund. Låtom oss så ock för det första lära oss vårt modersmål, vilket i sanning nu är svårt nog för oss litet var. Då man i skolorna lär sig grekiska, läser man tre dialekter, representerade av Xenophon, Homerus och Novum Testamentum. Så mycken möda gör man sig med det språket. — Att icke veta det σελήνη är femininum, är ett brott, men att säga månen h o n är förlåtligt; ja huru många veta vad t. ex. »s t o l» är för genus i svenskan. Alltså språket skola vi börja med, och urspråket Isländskan skall lära oss att stava, på det ej nu språkkommittéen och lärda uteslutande skola besitta rättigheten och förmågan att stava rätt. B y t u t l a t i n e t m o t i s l ä n d s k a n! Där stå de nu de förskräckliga orden, som vi så länge tvekat uttala! låt dem, som ämna studera, komplettera latinet vid universitetet, där man för övrigt har tid att komplettera så mycket annat. Låt vårt modersmål uppleva en nordisk renässans, och giv oss till att börja med en svensk grammatika, litet mindre än R y d q v i s t s, på det att vi må slippa av fruktan för att begå misstag kalla allting för »den» som inte är »det». Vi veta att Isländskan är ett språk, kanske lika svårt som latinet och lika korrekt, ty

bevisa väl de korrekthet, dessa oändliga »undantag» från reglerna, vilka just göra latinska grammatikan så tjock? Att ange latinet såsom grunden för allt språkstudium, vilket man i allmänhet lärt sig att säga, är helt enkelt en osanning. Om man talar om för en icke beläst person, att fader heter father, vater, pater, πατηρ, père, padre, och han vet att pater är latin, så är han övertygad om att pater är roten till alla dessa ord, och på grund därav är latinet det bästa och »nödvändigaste». Månne dock samma person skulle vilja införa sanskrit i studierna, då han får veta att detta är yttersta grunden? Men latinet är så »koncist», så hopträngt och äger förmågan att i största korthet ange en lång mening, säga åter våra motståndare. Så t. ex. säger latinet celerius spe, då vi behöva säga: »fortare än man hade väntat». Sant, men hur säger isländaren? Jo: »vánu bráðara», det är ju ett riktigt klassiskt språk? Ja visst. Kanske det ej tröttar att höra litet mer av den barbariskan: »Við svá buit» betyder »ut tum erant res», »vid en sådan sakernas ställning». Se där blev ju både latinet och svenskan efter! Men tänk en så präktig konstruktion som: Accusativus cum infinitivo! Jaha! »Grámr segir Thorstein dauðan.» Och dessa omotiverade idiotismer, som äro så fina för det latinska örat! ett enda prov: »som hette Skara», uttryckes lika omotiverat som fint på isländska, »er á skörum hét». Vad betyder á där? En grannlåt, om ni så vill! »En som är nära döden» heter »banvænn», det är ju »koncist». Och låt en latinare översätta »ofstopamada», »iðróttarmada» och »efnilig», och han skall bli förtvivlad, såvida han icke får fatt i en Antibarbarus. Det är dock ett skönt språk detta som går latinet så nära, när det icke går

över detsamma. Ja, varför har ännu ingen företagsam man kommit fram med en Antiromanus åt oss barbarer? Det vore i sanning behövligt. Då skulle vi kanske få bort dessa så omtyckta »vice versa» och dylika, som märkvärdigt nog ej äro latin. »Men om vi också lärde oss språket, ha vi ju ej någon annan litteratur än dessa tråkiga myter, som vi kunna utantill!» Detta är så till vida sant, att man ej i en boklåda får en äkta isländsk saga, såvida nämligen man icke vill leta i avdelningen för utländsk litteratur, ty där har betraktaren en gång funnit Eyrbyggiasaga, utgiven i Leipzig med ett »Vorrede», där till och med Walter Scott citeras såsom havande rekommenderat densamma, och vid Uppsala universitet är Pfeiffers Altnordisches Lesebuch antagen, så vida man ej vill läsa Wimmers grammatika, översatt på tyska från danskan, därför att man då bättre förstår henne. Så har det gått, och tyskarna äro nog patriotiska att vilja annektera även vårt modersmål såsom sitt! Vad säga herrar tyskhatare om det! Fem blad ägnar Claëson i sin lärobok i svenska litteraturen åt fornlitteraturen; då Scherr i sin Allgemeine Geschichte der Litteratur har fyra. Och vi vilja för egenhetens skull återgiva ett citat ur samme Scherr för att bli bättre förstådda på tyska, emedan källan troligen ej är känd i Sverige. »In der nordischen Poesie», sagt der Schwedische Geschichtsschreiber Geijer, »treten Gefühl und Einbildungskraft zurück in die Tiefe, ohne desshalb weniger thätig zu sein, welches macht, dass sie in Vergleichung mit der Poesie anderer Völker anfänglich streng und hart erscheint, ein Eindruck, der an des berühmten italischen Dichters Alfieri Äusserung über das erhabene Schrecken erinnert, das ihn

unter dem Himmel Skandinaviens befiel beim Gewahrwerden der ungeheuren Stille, welche in der nordischen Natur herrschte.»

Vi ha dock således en fornlitteratur, och han är till och med känd, ja högst värderad av den »socialdemokraten» Johannes Scherr.

Ja så är det! Vi äga utom den mytiska heroiska Eddan en verklig klassisk historia i Heimskringla eller Snorres konungasagor, som hon ock heter. Vi ha dessutom isländska sagor i hundratal, som kanske blott de lärde känna och vilka dock åt oss, gamla som unga, lämna en läsning så kraftig och sund, ja tänk så intressant, romantisk också, att hon väl är värd att taga vara på. Om utrymmet medgåve, skulle vi sätta upp Thorgny lagmans tal ur Olof Haraldsons saga bredvid en folktribuns tal ur Livius, och säkerligen skulle vi bättre förstå den ordkarge Thorgny, än den pratsamme, halvt sentimentale Canulejus. Thorgny säger åt konungen: »vill Du inte sluta fred så dräpa vi Dig.» Canulejus säger: »viljen I börja krig, så gå vi ej med» — och detta sade han i en utarbetad oration med fotslånga perioder, flickade med intetsägande bisatser, så att han säkert skulle fått stora akademiska priset i vältalighet. Läs Gunlög Ormstungas saga, läs Gudruns klagan, och skratta sedan åt Didos teatersorg! Läs lagmännens tal på tingvallen, och Ciceros advokatoriska förmåga skall icke stå ensam! Läs Håvamål, och Ciceros visdom blir blek som månen i solskenet, ty hans visdom var lånad! Läs Gisle Sursons sagor, och se ett folk som kan lida, men så tyst att ingen skald en gång hörde en klagans suck från skogarna, där de fredlöse dvaldes i åratal, ett rov för den först-

kommandes pilar! Kan det icke vara upplyftande att se våra förfäders liv, som ej saknade strider, inre strider, familjestrider, kärleksstrider, religionsstrider, av helt annan natur än dessa sjöröverier, som så poetiskt besjungas? Skola vi ej häpna för oss själva och vårt moderna lättsinne, då vi se tillbaka på dessa stränga, allvarliga, redliga förfäder? Nej, vi skola finna dem tråkiga, för litet humana, för mycket germaniska för oss romaniserade »nordens fransmän» (ett okvädinsord som vi äro nog fördärvade att taga som ett smicker). Vi ropa på nationalitet och göra allt för att sudda bort henne, och se vi en nation, som på fullt allvar, ja med fanatism vill ingärda sig, ja då äro vi de första att ropa ve!

Än en gång: skola vi bli kosmopolitici, så må gå då, på fullt allvar — fram med latinet att göra ett mixtum compositum till världsspråk — eller skola vi bli nationella? Ge oss då igen detta modersmål, som ligger trampat i smutsen. Ge vårt folk dess barndoms, nej dess mandoms minnen, att vi må ha något att leva på och fröjda oss åt; låt den glömda sången och sagan friska upp oss med sina väldiga harposlag, och vi skola ledsna vid samtidens främmande, enerverande pianoklink!

ANMÄRKNINGAR TILL FJÄRDE DELEN.

KULTURHISTORISKA STUDIER.

Innehållet i "Kulturhistoriska studier" är — med undantag för Brev till Finsk tidskrift — tryckt efter första och hittills enda uppl. av arbetet med samma titel, Albert Bonnier 1881. I texten har större konsekvens införts i ett par bibliografiska förkortningar, några rättelser av uppgifter som delvis av Strindberg själv satts inom frågetecken (gällande ett årtal, stavningen av ett namn och uppgiften om V. Rydbergs honorar för Faustöversättningen), blivit gjorda, en mindre språklig onöjaktighet, berocnde på förbiseende, och ett grammatikaliskt formfel av en art som Strindberg eljest brukar undvika — i en relativsats ett verb i pluralform till ett kollektivt subjekt i sing. — ha även rättats, likaså formerna Tatariet och tatarer för de oriktiga Tartariet och tartarer genomförts, utom i titelcitatet till Ambjörn Molins "berättelse", som har den på 1700-talet brukliga formen. Dessutom ha i uppsatsen "Våra franska kolorister" de blott med signatur skrivna konstnärsnamnen fullt utskrivits enligt texten i Posttidningen.

Av de fem främst stående artiklarna, vilka som Strindberg under rubriken till den första anger hämtats ur den avhandling Les Relations de la Suède avec la Chine et les Pays tatares, som 1879 lästes i Académie des inscrip-

tions et des belles lettres, ha flera tidigare varit offentliggjorda på svenska. "Philipp Johann von Strahlenberg, hans karta och beskrivning över Asien" har varit upptagen i Geografiska sektionens tidskrift utg. av Svenska sällskapet för Antropologi och Geografi. Bd 1, 1879 under rubriken: Philipp Johann von Strahlenberg och hans karta över Asien (föredragen i Geologiska sektionen d. 15 febr. 1879); "Svenska missionärer i Kina" har stått i Svenska familjejournalen 1881 och "Berättelse om de i stora Tartariet boende tartarer" etc. har varit separat publicerat i ett tryck på 100 ex. (Stockholm 1880, st. 8) Av de övriga uppsatserna i Kulturhistoriska studier har "Kina" varit publicerad i Framtiden (utg. av C. von Bergen; ny följd) 1877, "Brännvinets svenska historia intill Gustav III, i kort sammandrag" har stått som korrespondens från Stockholm i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning $^{31}/_{5}$ 1876 och avtryckts i Dagens Nyheter $^{3}/_{6}$ 1876. "Det nya landskapsmåleriet" har hämtats ur artiklar i Dagens Nyheter $^{9}/_{10}$ och $^{10}/_{10}$ 1874; "Från Café de l'Ermitage till Marly-le-Roi" har stått i Dagens Nyheter $^{30}/_{1}$ och $^{9}/_{2}$ 1876, "Konstakademiens utställning 1877" i D. N. $^{7}/_{6}$, $^{12}/_{6}$, $^{23}/_{6}$ och $^{9}/_{8}$ 1877, "Våra franska kolorister" i Posttidningen $^{18}/_{2}$, $^{19}/_{2}$, $^{20}/_{2}$ 1878, "På Odéonteatern" i D. N. $^{9}/_{11}$ 1876, "Porslinsbilder" i D. N. $^{28}/_{4}$ och $^{9}/_{5}$ 1877 och "Spår av svensk folkdramatik" i tidskriften Förr och nu 1879.

De tvenne breven till Finsk tidskrift ha hämtats ur Finsk tidskrift 1878 och medtagits så som innehållande flera för tidsmiljön och för Strindberg belysande drag. Några smärre stycken ha däri strukits innehållande numera likgiltiga nyhetsuppgifter. Den här omtalade tidningen, för vilken Edv. Bäckström blivit redaktör, är Posttidningen, där Strindberg nyss skrivit de tre artiklarna om "våra franska kolorister". — Det övriga av Strindbergs tidnings-

artiklar och korrespondenser från denna tid — som, såvitt utg. funnit, utgöras av en serie "Konsten, det konstiga och det naturliga" i Dagens Nyheter, åtskilliga brev till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och två osignerade artiklar "Hunnerna" och "Bildstormningen i Nederländerna" i Förr och Nu 1879 — har utg. icke ansett böra medtagas. Om ock ett och annat stycke i tidningskorrespondenserna kan vara av intresse, bära de dock i sin helhet alltför mycket dagsjournalistikens prägel, och anspråkslösheten hos de två kulturhistoriska kompilationerna i Förr och Nu har författaren, både genom att icke medtaga dem i Kulturhistoriska studier och ej ens signera dem i tidskriften, själv markerat.

De artiklar i Kulturhistoriska studier som tidigare varit införda i Dagens Nyheter äro där i allmänhet signerade Sg. ("Vårt nyaste landskapsmåleri", osign. i de första artiklarna, bar i den sista sign. Pinx.) Vi skola här redogöra för några i boken uteslutna stycken av artiklarna som kunna vara av intresse.

"Vårt nyaste landskapsmåleri" (i K. St. Det nya landskapsmåleriet) med underrubrik: Litet text till illustrationerna på Konstföreningen, utgöres av tre artiklar 9, 10 och 13 okt. 1874. Den första begynner:

Ja, nu är det allt några år sedan C. L. tröttnade att bränna sina vänskapliga rökgubbar för de gamla reskamraterna och L. D. stack sitt damaskerade svärd i skidan sedan han väl slagit dövörat av åtskilliga översteprästerliga drängar i konstens synagoga, för att själv taga upp sin länge gömda lyra och sätta sig på de anklagades bänk. Emellertid har rätt mycket hunnit passera under dessa tystnadens år; publiken har nog märkt det men vet inte vad det är, törs inte köpa, ty den vet inte vad som är bra; de unga målarna veta nog vad det är, men de akta sig att tala om att det är ett nytt målningssätt, som smugit sig in bland dem och som de för några år sedan skrattade åt — ja, så är det!

Därpå följa $^{9}/_{10}$ och $^{10}/_{10}$ de båda artiklarna införda i Kulturhistoriska studier. Den tredje artikeln ($^{13}/_{10}$) är däremot ej medtagen. Den utgör en kritik av på Konstföreningen utställda tavlor av Kallenberg, Törnå, Forsell, Skånberg, Nordling och Ekström. Om den sistnämnde heter det:

I herr Ekströms Solnedgång skall man delvis finna en fulländning i både färg och teckning som bebådar något särdeles gott för en kanske icke alltför avlägsen framtid. Nedre luftpartiet och övre delen av terrängen äro så sanna, så poetiska och riktiga i färgen, och dessa pilar kunna gott stå modell som träd. I det övre luftpartiet har herr Ekström, av fruktan för det avgjorda, blandat bort färgen, och om den icke verkar disharmoniskt, så är den dock död. Förgrundens blommor och gäss äro en koncession åt den lilla smaken, såvida icke fåglarnas vita, kalla färg frestat målaren att använda dem som färgmotsättning eller de helt enkelt äro avsedda till att bryta den stora gröna ytan, vilken olyckligtvis slagit in och nu med sin tyngd motverkar det luftiga i motivets behandling. Herr E. var en av de första, som antogo det nya sättet, och detta icke av nyhetsbegär eller genom auktoritetstro, utan emedan detta sätt just lämpade sig för framställningen av det slags natur han blivit uppfödd vid. Ett landskap på södra Ölands kust är endast färg. Luft och hed; inte ett träd, inga föremål, utom väderkvarnarna, som avbryta den räta linjen horisonten. Och den unge artisten började måla sina stora hedar med briljanta färger, alltid sanna, ehuru ännu något råa. Kritiken, som då fanns, gnisslade tänderna, kamraterna hånade och lärarna gjorde allt för att återföra den avfallne, men han gick ifrån akademien och ställde sig på en ateljé för att göra färgstudier, varpå han, efter några år, kom igen och lyckades få sälja, vilket var något högst ovanligt. Emellertid fanns det en, utom Wahlberg, som med uppmärksamhet följt herr E:s lärospån och haft nog blick att finna vad av blivande värde de innehöllo, det var Karl XV själv, vilken tog sig an den unge talangen och lät honom bland annat resa till Norge, varav frukten blev en samling utmärkta studier, som exponerades. Något så poetiskt

och i sitt slag vackert målat som herr E:s hedar eller norska högfjäll har man här hemma sällan sett, men de gingo ej i marknaden och därför har herr E. följt smaken och börjat måla salongslandskap med fina träd och vackra kor, vilka han lätt blir av med.

"En afton på Odéonteatern" är i huvudsak lika med den i K. St. införda uppsatsen. De sista raderna i D. N:s artikel äro strukna och lyda:

Men låtom oss ha stor aktning för vår dramatiska scen, så länge vi få se fru Almlöf, fröken Åberg, hrr Almlöf, Fredrikson, Hartman, Sundberg i — vilken fransk komedi som helst.

Vad vår tragiska scen beträffar kan Elise Hwasser fullt mäta sig med snillet Sarah Bernhardt på Théatre Français som parisarna f. n. kalla sin Rachel — men det kunde bli ett annat kapitel.

I artikelserien "Konstakademiens utställning 1877" ($^{7}/_{6}$, $^{8}/_{6}$, $^{12}/_{6}$, $^{23}/_{6}$ och $^{9}/_{8}$) äro åtskilliga strykningar gjorda. I första artikeln "Franska skolan" har efter kritiken av Hellqvists tavla "Ludvig XI roar sig på sin sjukbädd" etc. följande stycke borttagits efter: folken — lida icke att se dem (sina representanter) neddragna, även om de skulle förtjäna det; allra minst av utländingar (det sista tillagt i K. St.):

Vem skulle vilja se vår gamle kung Fredrik i en komedi på scenen, om ock den stackars mannen aldrig var annat i verkligheten eller vem förlåter det som i det obemärkta begicks i Uppsala för två år sedan, då Erik XIV gjordes till hjälte i ett nationsgyckel vilket sedermera trycktes, helst som författaren tillhörde ett främmande folkslag som aldrig haft respekt för något, icke ens för sig själva.

Herr Hellqvist har för oss visserligen icke gjort sig skyldig till något dylikt, men han har givit sig på att måla historiemålning utan historiskt vetande och endast med den ytliga uppfattning man får av en historisk karaktär i ett teaterstycke. Detta kan lika väl vara herr Swartz och herr Hansson som Ludvig och Tristan, och vi erinra oss just ha

sett en oljemålning av en amatör, där de båda först nämnda herrarna voro avbildade i de sist nämndas roller. Detta var herr Hellqvist, bedömd från den stora synpunkten som historiemålare och som exponent på salongen; om man däremot helt enkelt betraktar den från akademien för ett par år sedan utgångne målaren Hellqvists verk, så må man gratulera till så betydande framsteg i det tekniska; dock tillåta vi oss tro att mycket mer skulle våra figurmålare vinna hemma under en så intelligent och bildad lärares personliga inflytande som G. von Rosens, än genom ett otidigt jäktande efter en oviss ära i främmande land på egen hand, isynnerhet på det stället, där flärd och onatur så lätt förväxlas med talang. Att herr H. offrat åt det blodiga eller farliga, som efter kriget blivit så gouterat i Paris, är icke att undra på, då den unge artisten skulle tävla med ett par tusen alls icke blödiga parisare. Att han jugerat rätt, visade sig också, då en förut obskyr målare Silvestre tog pris på salongen genom en målning av icke allra bästa beskaffenhet, föreställande: Nero och Locusta pröva på en slav giftet som är ämnat åt Britannicus. Den för oss något för våldsamma koloriten var beräknad att kunna göra sig gällande bland de tusen skrikhalsarna och den lär även ha gjort sig hörd, ty herr H. blev omnämnd med beröm i några tidningar.

Den andra artikeln ($^{8}/_{6}$), som uppträder som I. Forts., är struken helt och hållet. Den innehåller kritiker av tavlor av fröken v. Post, Hirsch, Skånberg, Gegerfelt, Arborelius. Blott den förstnämnda behandlas här utförligare, av de följande göras korta omnämnanden.

I den tredje artikeln (II i K. St.) är åtskilligt struket bl. a. några betraktelser över Corots och Daubignys naturuppfattning i anledning av tavlor av Corots lärjunge H. F. Hill, med vilken dock kritikern icke är nöjd.

Den fjärde artikeln är i huvudsak intagen, men av den sista har åtskilligt strukits med omnämnanden av Perseus, A. Nordgren, fröknarna Norberg och Sidvall och särskilt bildhuggaren Nyström, vars "Adonis" berömmes och föreslås till inköp av staten.

"Porslinsbilder" ($^{28}/_{4}$ 1877) är tillkommen som en vägledning vid studiet av keramik under en pågående konstindustriutställning. Artikeln inledes med en kritik över arrangemanger vid denna.

"Våra franska kolorister" i Posttidningen 1878, varav tredje artikeln är signerad Aug. Strindberg, de bägge första osignerade, har influtit i K. St. efter blott några smärre strykningar, den anmärkningsvärdaste är sista stycket i tredje artikeln, som i tidningen lyder:

> Herr Ekströms franska landskap är ett litet mästerstycke helt enkelt och äger det företrädet för herr Lindmans att vara sin sak helt och hållet; där äro franska äppelträd och vindruvor och blomkål och franska linjer i terrängen, allt under en äkta pariserhimmel.

"Philipp Johann von Strahlenberg och hans karta över Asien" i Geografiska sektionens tidskrift 1879 inledes här med omnämnanden av några andra karoliner (såsom Schönström, Lange, Renat, Müller) som gjort sig kända i den geografiska och etnografiska litteraturen. Denna förteckning återkommer utförligare och mera preciserad i "Ur anteckningar om de svenska fångarnas öden efter slaget vid Pultava".

De övriga tidigare offentliggjorda uppsatserna ha helt eller i det närmaste oförändrade ingått i Kulturhistoriska studier.

JOHN LANDQUIST.

INNEHÅLL.

Geografi, etnografi, kulturhistoria:

Sveriges relationer till Kina och de Tatariska länderna 7

Philipp Johann von Strahlenberg, hans karta och beskrivning över Asien 28

Svenska missionärer i Kina 42

Ur anteckningar om de svenska fångarnas öden efter slaget vid Pultava 57

Berättelse om de i Stora Tartariet boende tartarer som träffats längst nordost i Asien, på erkebiskop E. Benzelii begäran uppsatt af Ambjörn Molin, ryttmästare vid Norra Skånska Cavalleri Regementet 1725 79

Kina 84

Brännvinets svenska historia intill Gustav III, i kort sammandrag 126

Konst, litteratur:

Det nya landskapsmåleriet 133

Från Café de l'Ermitage till Marly-le-Roi 145

Konstakademiens utställning 1877 158

Våra franska kolorister 183

Brev till Finsk tidskrift 193

På Odéon-teatern 211

Porslinsbilder 220

Spår av svensk folkdramatik 231

Latin eller svenska? 251

Anmärkningar 265

173366

LSwed
S9183

Author Strindberg, August

Title Samlade skrifter. Vol.4.-Kulturhistoriska

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU